شىنجاڭ مەدەنىيىتى

Xinjiang Cirization

4

1986

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

يەنە ئۈچتە ياخشى (ياسىن خامۇش سىزغان)

شىنجاڭ مەدەنىيىتى
قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال
35 - يىل نەشرى
1986 - يىل 4 - سان

بۇ ساندا

ئەدەبىيات گۈلزارى

يېڭى قەبرە .... (ھېكايە) .... مۇھەممەد باغراش 2

قەلبلەر ئاسمىنىدىكى چولپان ..... (نەسىر) .... ئىنايىتۇللا قۇربان 63

رۇخسارى .... (داستان) .... رەخىم قاسىم 16

ئەخمەدجان ئۇتقان گۈلچاي .....(باللادا) .... ماخمۇد مۇھەممەد 51

سەھنە ماتېرىياللىرى

ناخشا تېكىستلىرى .... ھەمتىلى زۇنۇن 41

ھايات يولى .... (ناخشا تېكىستى) .... مىجىت تاش 45

مىللىي بايراملار

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىللىي بايراملىرى .... جۇنەيد بەكرى 46

ئۆرپ-ئادەتلەر

قارا قۇرۇم ئۇيغۇرلىرىنىڭ ھازىرقى زامان ئۆرپ-ئادەتلىرى .... نىزامىدىن ھۈسەيىن 56

دۇنياغا نەزەر

مۇسۇلمان دۇنياسىغا سەپەر .... ئەبەيدۇللا ئىبراھىم 25

قىزىقچىلىرىمىز

ئىشقىبارنامەت لەتىپىلىرى 65

تۇرمۇش ئەينىكىدە

يالغانچى بىلەن كۆپپاڭچى .... (فېليەتون) .... ئەخەد ھاشىم 67

بېكەتتە .... (مىكرو ھېكايە) .... ئاتاۋۇللا تۇرسۇنتوختى 72

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن

پادىشاھ بىلەن يۇھا .... (چۆچەك) 73

مۇھەببەت بېيىتلىرى 79

ھەۋەسكارلار كۈلۈبى

ھەر خىل مەدەنىي يادىكارلىقلارنى يىغىپ ساقلىغۇچىلار 71

خەتتاتلار كۆرىكى

ھۆسنخەتلەر .... ئابلىكىم ئەمەت 80

مۇقاۋىدا: توي ئاچانلىقتا .... ئەبەيدۇللا ئابدۇللا سىزغان

بۇ سانىدىكى بەت بېشى ۋە قىستۇرمىلارنى ئابدۇراۋۇپ ئابدۇللا ئىشلىگەن

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

يېڭى قەبرە

(ھېكايە)

مۇھەممەد باغراش

شەھەر سىرتىدىكى قاقاس تۆپىلىك باغرىغا جايلاشقان قەبرىستان. قەبرىستانىنىڭ چېتىدىكى قەبرىلەر شالاڭراق ئوچۇقچۇلۇقتا دەپنە مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلۈۋاتاتتى. يېڭى قېزىلغان تۇپراق بېشىدا يېپەك گىلەم يېپىلغان جىنازا چوقچىيىپ تۇراتتى. يەرلىك تېخى تەييار بولمىغاچقا، مېيىت يەرگە ئېلىنمىغان. تۇپراق بېشىغا مېيىت ئۇزىتىپ كەلگەن 70-80 چە ئادەم مۇراسىمنىڭ رەسمىي باشلىنىشىنى كۈتۈپ گاھىلىرى ئۇدۇل كەلگەن قەبرىلەرنىڭ خاتىرە تاشلىرىغا ئويۇلغان يازمىلارنى ئوقۇغاچ ۋاقىت ئۆتكۈزۈشسە، گاھىلىرى ئىلگىرى بۇ يەرگە قويۇلغان يېقىنلىرىنىڭ قەبرىلىرىنى ئىزلەپ تېپىپ، ئۇلارنىڭ روھىغا دۇئا - تىلاۋەت قىلىشىپ ئولتۇراتتى.

يېڭى قېزىلغان يەرلىكنىڭ بېشىدا يەتتە سەككىز كىشى پاي - پىتەك بولۇشاقتا ئىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى يېقىنلا يەردە توختىتىپ قويۇلغان ماشىنا كوزۇپىدىن يەرلىكنىڭ ئېغىزىنى ئېتىشكە ئىشلىتىدىغان كېسەكلەرنى توشۇيتتى، يەنە بەزىلىرى قوللىرىغا كەتمەن - گۈرجەك ئېلىشىپ يەرلىكنىڭ ئەتراپىدا بىر نېمىلەرنى قىلىشىپ يۈرۈشەتتى. ئۇلارنىڭ بېلىگە باغلىغان بەلبېغى ۋە باشقىلارنىڭكىدىن ئۆزگىچىرەك، ئۈستىگە خاس ھازا ئۈچۈن تون ۋە تۇماق كەيگەنلىكى ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ چىرايى ۋە كۆزلىرى قايغۇدىن قېتىپ قالغاندەك بولۇپ شۇ تاپتا گويا ئۇلار قەلبىنى ئېزىۋاتقان قايغۇ-ھەسرەتتىن خامۇشلىنىپ ئەدىناسى نېمە قىلىش كېرەكلىكىنىمۇ بىلەلمەي قېلىشقان. ئۇلار، تاش يەرلىكتە تۇرۇپ گۆرنىڭ ئۇ يەر - بۇ يېرىنى تۈزەشتۈرۈپ، جىددىي يەرلىك راسلاۋاتقان گۆركانىڭ قىستا - قىستا، كەسكىن، قوپال بۇيرۇقلىرىنى مېخانىك رەۋىشتە ئورۇنلاپ يۈرۈشەتتى. بۇلارنىڭ مەرھۇمنىڭ ئەڭ يېقىن كىشىلىرى ئىكەنلىكلىرى ناھايىتى ئېنىق. تۇپراق بېشىدىن بەش-ئالتە قەدەم نېرىدىكى كىچىككىنە مەيدانغا سېلىنغان گىلەم ئۈستىدە مۇشۇ سورۇننىڭ ئەڭ ھۆرمەتلىك كىشىلىرى قاتارلىشىپ يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇشىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك يېشىنى ياشاپ بولۇشقان مويسىپىتلەر بولۇپ، ئۇلارنى تۇپراق بېشىدا ئۆتكۈزۈلىدىغان دىنىي مۇراسىمنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن ئالاھىدە تەكلىپ قىلىشقانىدى. ئادەتتە، بۇلارسىز مېيىت يەرلىككە قويۇلمايدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆلۈم ئۇزىتىشتا ھېچ مۇناسىۋەتسىز تېمىلاردا ئۆزئارا گۇدۇڭلىشىپ پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇشلىرىدىن ۋە بەزىلىرىنىڭ نۆۋىتى كەلگەندە خۇددى توي ئۈستىدە ئولتۇرغاندەك پەس ئاۋازدا خىخىداپ يۆتەل ئارىلاش كۈلۈشلىرىدىن بۇ كىشىلەرنىڭ مۇنداق سورۇنلارغا تولا قاتنىشىپ يۈرگەچكە، قېتىپ قالغان كۆڭۈللىرى ئۇنچە ئاسان تەسىرلەنمەيدىغان ئادەملەر ئىكەنلىكى ئايان ئىدى.

غەربكە قىيسايغان قۇياش بۇ پىنھان، سۈرلۈك، كۆرۈمسىز قەبرىستانغا بارغانسېرى

ئاجىزلىشىپ كېتىۋاتقان ئۇرۇنىمىز چېچىمىشىنى خالىماۋاتقاندەك كۆڭۈلسىزگىنە پارقىراپ تۇراتتى. كەچ كۈزنىڭ ئىزغىرىن شامىلى قەبرىلەرنى ئارىلاپ ئۆسكەن چىغ، شۇۋاق، قوراي، قىسياق، ئەمەنلەرنىڭ قۇرۇغان شاخلىرىنى يېنىككىنە تەۋرىتەتتى. قەبرىستانغا خاس بىر خىل كۆڭۈلسىزلىك ھەر بىر ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئارىلاپ كىرىپ كىشىنى بىر يېقىمسىز ئەسلىمىگە سېلىۋاتقاندەك ئىدى. گۆركا ئىشىنى تۈگەتكەندەك بولدى، مەرھۇمنىڭ يېقىنلىرىدىن بىرى گۆرنىڭ ئىچىگە كىرىپ يېتىپ بېقىپ، ئىچ يەرلىكنىڭ ئۇزۇنلۇقى، كەڭلىكى، ئاستىنىڭ تەكشىلىكى قاتارلىق جەھەتلەرگە ئىشەنچ ھاسىل قىلغاندىن كېيىن قايتىپ چىقتى، دېمەك يەرلىك تەييار بولغانىدى.

تۇپراق بېشىدىكىلەر جىنازىدىن مېيىتنى ئېلىپ يەرلىككە قويۇشتى. ھېلىقى موي سېپىتلەر توپى ئىچىدىكى 60-65 ياشلاردىكى بىر قارىم گاللىرىنى ياساپ - قىرىپ قويدى. بۇ مۇراسىم ھازىر رەسمىي باشلىنىدۇ، دېگەن مەنادىكى

بەلگە ئىدى. شۇ بەلگە بىلەن ئۇ يەر-بۇ يەردە قەبرە ئارىلاپ يۈرۈشكەن ئادەملەر دەررۇ يىغىلىپ، گىلەم ئۈستىدە سورۇن تۈزۈپ ئولتۇرۇشقان قارى-موللىلارنى دەۋر قىلىپ دائىرە تۈزۈپ ئولتۇرۇشتى. ھېلىقى قارىم ئۆز يېنىدىكى قۇرداشلىرىغا تەكەللۇپ بىلەن «خوش قېنى» دەپ قويدى ۋە ئۇلارنىڭ ئۇزۇرىسىنىمۇ كۈتمەستىن خەتمە قۇرئاننى باشلىۋەتتى. قارىنىڭ مۇڭلۇق ئاۋازى ئۆلۈم جىمجىتلىقىغا پاتقان قەبرىستاندا ياڭراپ، مۇڭلانغان كۆڭۈللەرنى تېخىمۇ ئېزىپ، يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇشقىنىچە باشلىرىنى سىلىشىپ قىرائەت ئاڭلاۋاتقان ئادەملەرنى بىردىنلا تېخىمۇ سىرلىق، ۋەھىملىك بىر دۇنياغا باشلىغاندەك بولدى.

* *

قەبرىستانغا كەلگەن ھەر قانداق كىشىنى بىر قېتىم تىترەك باسىدۇ. چوقچىيىپ ياتقان كۆڭۈلسىز قەبرىلەرنىڭ سۈرى بۇ يەرگە كەلگەن ئالىمنىڭمۇ، زالىمنىڭمۇ تېنىنى جىغىلدىتىپ، ئۇنىڭ قەلبىگە ئۆلۈم قورقۇنچىنى سالىدۇ. ئادەتتە ئۆلۈم دېگەننى زادىلا ياد ئەتمەي پەرۋاسىز ياشاپ كەلگەن ئادەملەرمۇ قەبرىستانغا قەدەم باسقان مىنۇتتىن باشلاپ ئادەتلەنگەن تىنچلىقىنى يوقىتىپ بىردىنلا ئۆلۈم ۋەسۋەسىگە چۈشۈشۈپ، ئۆزىنىڭ شۇ مىنۇتقىچە بېسىپ ئۆتۈپ ئارقىدا قالدۇرغان قەدەم ئىزلىرىغا يېڭىباشتىن نەزەر تاشلاشقا، ئۆزىنىڭ شۇندىن ئىلگىرى قانداق ياشاپ كەلگەنلىكىنى ئەسكە ئېلىشقا... مەجبۇر بولىدۇ.

قارىنىڭ زىل ئاۋازى قەبرىستان ئاسمىنىدا گويا ئىنتايىن يىراقتىن كېلىۋاتقان كارۋان تۆگىسىنىڭ قوڭغىرىقىنىڭ ئاۋازىدەك بىر خىل رىتىمدا مۇڭلۇق تىترەپ تاقىرسايىنى بويلاپ يىراقلارغا ئۇچماقتا، كىشىلەر دەملىرىنى ئىچىگە تارتىپ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن قارىنىڭ قىرائىتىگە قۇلاق سېلىپ، ئۈن-تىنسىز ئولتۇرۇشاتتى. مۇڭلۇق قىرائەت ئاۋازى ئۆز ۋۇجۇدىدا قوزغىغان ھاياجانلىق تۇيغۇنىڭ تەسىرىدىن ئادەملەرنىڭ تەنلىرى بوشىشىپ كۆڭۈللىرى ئېزىلگەنىدى. ئۇلار دەممۇدەم ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ قويۇشاتتى. قارىنىڭ ئاياق تەرىپىدە

www.uyghurkitap.com

يەرگە سېلىنغان گىلەمنىڭ قىرغىقىدا بىر بوۋاي تۈگۈلگىنىچە ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ ئورۇق، ۋىجىك كەلگەن گەۋدىسى مۈكچىيىپ، مۈرە سۆڭەكلىرى، ئۆزىگە چوڭ كېلىپ قالغان بەقەسەم تونىنىڭ سىرتىغا بۈرتۈپ چىقىپ قوزۇقتەك چوقچىيىپ تۇراتتى، ئارقا تەرەپتىن قارىسا تۇماق ۋە تونىنىڭ ئىچىگە چۆكۈپ كەتكەن بۇ بوۋاي خۇددى قېرى ئادەمنىڭ كىيىمىنى كىيىۋالغان كىچىك بالىدەكلا كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ ئۈچتەك ئاقارغان تال-تال ساقاللىرى، چۆكۈرۈپ كىيىۋالغان سەرپىش تۇمىقىنىڭ گىرۋىكىگە تېگىپ تۇرغان ئۆسكىلەڭ قايرىما قاشلىرى، قوشۇقتەك كىچىكىنە يۈزىنى خۇددى تور تارتقاندەك قاپلاپ كەتكەن بىھېساب قورۇقلار بۇ ئادەمنى گويا ياساپ قويغان قونچاققا ئوخشىتىپ قويغانىدى. قىرائەت بىر خىلدا داۋام قىلماقتا. ھېلىقى بوۋاينىڭ كۆزلىرى يۇمۇلغان ئۇنىڭ ئاقارغان، ئۆسكىلەڭ ساقال-بۇرۇتلىرىنىڭ ئارىسىدا قالغان نېپىز لەۋلىرى مەھكەم ھىمىرلىپ، قوۋۇزلىرى بىر بىرىگە چاپلىشىپ كەتكەنىدى. پۈتۈن تۇرقى بىلەن يالغۇز دەرەخنىڭ شېخىدا سوغۇقتىن شۈمشىيىپ مۈگدەپ ئولتۇرغان قېرى توڭ قاغىنى ئەسلىتىدىغان بۇ بوۋاي، شۇ تاپتا تېگى يوق خىيال ئۇپقانىغا پاتقانىدى.

... قېرىغاندا ئادەم ئولتۇرسا-قوپسا پۈتۈن ئېسىدە ئۆزىنىڭ كۆرگەن كۈنلىرى، ناھايىتىمۇ ئۇزاقتا قالغان ئۆتمۈش كەچۈرمىشلىرىنى ئەسلەيدىغان بولۇپ قالىدىكەن. كۆز ئالدىدىن توختاۋسىز لىپىلدەپ ئۆتۈۋاتقان خىرە كارتىنىلاردا بوۋاينىڭ ئۆتكۈزۈپ بولغان ئۆمۈر سائەتلىرىنىڭ ئۆز خاتىرىسىدە قالدۇرۇپ كەتكەن نامۇنىشانلىرى، تۇرمۇش ھەلەكچىلىكىنىڭ قاينىمى ئىچىدە كۆرگەن-ئاڭلىغانلىرى، بىلگەن-تونۇشقان، ئالغان - بەرگەن، تۇتقان - قويغانلىرى، قىلغان ئىش - ئوقەت مىلى-كىلىرى، بىر - بىرلەپ ئايان بولماقتا ئىدى....

ئۇ، ئۆز ئۆمرىدە تالاي ئىشلارنى كۆرۈپتۇ ۋە بىھېساب تۇرمۇش ھادىسىلىرىنىڭ گۇۋاھچىسى، قاتناشچىسى بولۇپتۇ، بىر ئادەمنىڭ ئۆز ئۆمرىدە كۆرۈشكە، قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلىرىنى ئاسان كۆرۈپ ۋە قىلىپ ئۆلگۈرۈپتۇ، يەيدىغىنىنى يەپتۇ، كىيىدىغىنىنى كىيىپتۇ. ۋاقىتسىز ئۆلۈپ كەتكەن نەچچە ئەركەكنىڭ يېشىنى ياشاپتۇ. خۇداغا شۈكرى! يۈزىنىڭ قېتىم شۈكرى.... دۇنياغا كېلىپ ئون گۈلىنىڭ بىرى ئېچىلماي تۇرۇپ ئارمان بىلەن ئۆلۈپ كەتكەنلەر ئازمۇ؟! مانا بۈگۈن ئۆزى نامىزىنى چۈشۈرۈشكە داخىل بولۇۋاتقان مەرھۇم تېخى ئەمدىلا 30 ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان يىگىت ئەمەسمىدى؟! ئەنە ئەشۇلارغا سېلىشتۇرغاندا ئۇ ناھايىتىمۇ ئۇزاق ياشاپتۇ. بەكمۇ ئۇزۇن ياشاپتۇ!

قارىم ئايەت يەڭگۈشلەش ئارىلىقىدا گېلىنى كۈچ بىلەن قىرىپ قويدى - دە، ئاخىرىنى ئۇلاپ قىرائىتىنى داۋام قىلدۇردى. قىرائەت ئاھاڭى، قارىمنىڭ زىل، ساپ ئاۋازى بوۋايغا بەكمۇ يېقىملىق ئاڭلىنىپ ئۇنىڭ قەلبىگە بىر خىل روھى ئازادىلىك ۋە شۈكرى - قانائەت، خاتىرجەملىك تۇيغۇسىنى بېغىشلىماقتا ئىدى. كەچكۈز شامىلى قەبرە ئارىلىقىدىكى پورپاڭ توپىنى توزىتىپ، كۈچسىز ئۇچقۇتاتتى، ھالسىرىغان قۇياش غەربكە ھورۇنلۇق بىلەن سۈرۈلمەكتە. قەبرە بېشىغا چېچىپ قويۇلىدىغان دانلارغا كۈنۈپ كەتكەن بىر توپ ئاق قۇچقاچ ئۇ قەبرىدىن بۇ قەبرىگە پۇرۇلدىشىپ ئۇچۇشۇپ دان ئىزلەپ ۋىچىرلىشىپ يۈرەتتى. بوۋاينىڭ ئوڭ يان تەرىپىدە ئولتۇرغان ناتونۇش بىر كىشى تۇيۇقسىز قېقىلىپ يۆتىلىپ كەتتى، كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى بىر ئادەم قەستەن بۇزۇۋەتكەندەك، ئادەملەر ئۇنىڭغا جىملەش نەزەرى بىلەن قاراپ قويۇشتى. شۇ چاغدا ھېلىقى بوۋاينىڭمۇ گېلى قىمىلدىغاندەك بولۇپ ئۇنى سارامسىمىگە سالدى. بوۋاي گېلىنى ئېھتىيات بىلەن ئاستاغىنە قىرىپ قويدى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ يولغۇن چوماقىدەك ئۇچلۇق

بۇلەدىيىمكى قىمىرلاپ، ساقاللىرى تىترەپ كەتتى.... ئەمدى نۇۋەت ئۇنىڭغا كېلىپ قالدى. بۇ تەقدىر قىسمەتتىن يەتتە كۈنلۈك يەرگە قې-چىپمۇ قۇتۇلالمايدۇ! جان كىمگە تاتلىق ئەمەس، بۇ دۇنياغا كىم تويۇپتۇ؟ بۇ ئالەمنىڭ كۆلكىسى-دىن كۆرە، يىغىسى تولاراق بولسىمۇ كىم كۈلۈپ قېنىپتۇ، كىم يىغلاپ؟! ھايات دېگەننىڭ كۈلكى-سى بىلەن يىغىسى تەكشىلىپ كەلگەچ، بۇ جاھان ئەنە شۇنداق ئۆمىد ئۈزگۈسىز دەرىجىدە يېقىش-لىق، جان دېگەن تۇۋار ياغلىققا يۆگەپ، شىشە قۇتىغا ئاۋايلاپقىنە سېلىپ، تىقىپ - يوشۇرۇپ قويغىدەك دەرىجىدە قەدىرلىك بولىدىكەن. ئەمما 100 يىل ياشىسىمۇ ئۆلمەيدىغان كىم بار؟ تۇغۇل-ماقنىڭ ئۆلمىكى بار دېگىنى شۇ - دە! ئەمدىكى گەپ، ئېشىپ قالغان مۇشۇ غەنىمەت چاغلىرىنى قانداق ئۆتكۈزۈشتە قالدى... ئۇ، كۈنلىرىگە ئۆ-كۈنمەيدۇ، ھالال ياشىدى، كىشىنىڭ ھەققىنى يې-ۋالمىدى، كىشىلەر بىلەن يۈرەكتە قالغۇدەك ئا-رازلىشىپ قالمىدى، بىرەر كىشى بىلەن كۈن ئاتـ-لىتىپ تەتۈر قارىشىپ باقمىدى. ئوغۇل سۆيۈپتى-دە ئاتا - ئانىسىنى رازى قىلدى، ئەر سۆيۈپتىدە ئەل ئىچىدە ئىززەت تاپتى، ئاتا سۆيۈپتىدە ئوغۇل-قىز، نەۋرە - چەۋرىلىرىگە دەرەخ بولۇپ سايە تاشلىدى، ۋاھاكازا...

بوۋاينىڭ پۇت - بېغىشلىرى ئۇيۇشۇپ، مۈك-چىيىپ كەتكەنگەۋدىسى تالغاندەك بولدى. ئۇ،ئور-نىدىن سەل قىمىرلاپ، غولىنى قورۇشتۇرۇپ،كۆك-رىكىنى كەردى، ئاندىن ئۆزىچە مەمنۇنىيەت ئى-چىدە كۈلۈمسىرىدى، لېكىن شۇ تاپتا ئۇنىڭ كۈ-لۈمسىرىشى پەقەت بىر ئۆزىگىلا مەلۇملۇق ئىدى. ئۇ كۈلۈمسىرىدى، ياق توغرىراقى پەقەت كۈلۈمـ-سىرىگەندەك قىلدى. شۇ مىنۇتتا ئۇ كۆڭلىنىڭ ئاللىقانداق بىر يېرىدە ھۆۋۈللاپ تۇرغان بىر بوشلۇقنى سەزمەكتە ئىدى.شۇتاپتائۇنىڭغا نېمە-دۇر بىر نەرسە كەمدەك ئىدى،گويائۇنىڭ ئورنى بوش قالغانىدى. ھېلىقى ھۆۋۈزلاش ئەنە شۇ بوش قالغان جايدىن كەلگەندەك قىلاتتى، بىراق كەمدەك بىلىنگەن نەرسە نېمىكەن - ؟! تۇۋا... ئۇنىڭ دىلىنى بىئارام قىلىۋاتقان، يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر يەرلىرىدىن ئاڭلىنىۋاتقان سىرلىق شىۋىرلاشنىڭ مەناسى نېمىكىن - ھە؟ ئۇ ئېغىر-لاشقان كۆز - قاپاقلىرىنى تەستە كۆتۈرۈپ كۆككە باقتى. ئۇنىڭ ئاللىقاچان نۇرى كېتىپ بولغان خۇنۇك كۆزلىرى ئۇنچە يىراقنى كۆرەلمەيتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ زورۇقۇپ تۇرۇپ كۆزىنى ئۇزاققا تىكتى. ئۇنىڭ كۆزى ھەدېمەيلا تېلىپ ئېچىشىپ كەتتى. لېكىن بوۋاي نەشۇ ئۆزىگە كەملىك قىلىۋاتقان ھېلىقى نەرسىنى ئەشۇ بوزۇرۇپ تۇرغان كۆز ئاسمىنىدىن تېپىۋالماقچى بولغاندەك، كۆزىنى ئاسمانغا ئاندىن ئاسمان بىلەن زېمىننىڭ چېتىلەشكەن يېرى - ئۇيۇققا تىكىپ ئولتۇرۇۋەردى. ئۇنىڭ كۆزىگە ئېگىز - پەس چوقچىيىپ يىراقلارغا سوزۇلغان دۆڭ-دۈتىلارنىڭ نېرىسىدىن ئاستا سۈرۈلۈپ كېلىۋات-قان پارچە - پارچە كۆلەڭ بۇلۇت پارچىلىرى كۆرۈنگەندەك بولدى. «پارچە - پارچە بۇلۇتلار ھېچقاچاندا كۆلەڭ بولمايدۇ، - دەپ ئويلىدى بوۋاي ئۆزىچە، - پەقەت قويۇق بۇلۇت توپلىرىلا كۆلەڭ بولىدۇ، بۇ بۇلۇتلار ئەسلىدە كۆمۈشتەك ئاپئاق بولسىمۇ، مېنىڭ كۆزۈمگە كۆلەڭ كۆرۈ-نۈۋاتىدۇ، يېشىڭ يەتكەندە نەگىلا قارىما، نېمىلا ئىش قىلما، ھەممە نەرسە سېنىڭ ۋاقىت - سائى-تىڭنىڭ ئاز قالغانلىقىنى يادىڭغا كەچتۈرۈپ تۇرىدىكەن...»

بوۋاي ئېغىر خورسىنىپ قويدى. شۇ چاغدا بىر غەلىتە ئاۋاز ئۇنىڭ خىيالىنى بۇزۇۋەتتى. بوۋاي ئاۋاز كەلگەن تەرەپكە قارىدى، قەبرىس-تاننىڭ پاكارغىنە قورشاۋ تېمىنىڭ سىرتى هارۋا يولى بولۇپ، بۇ يول يېزىغا تۇتىشىپ كېتەتتى ۋە يەنە بىر ئۇچى بوۋاينىڭ ئىشىكى ئالدىدىن ئۆتۈپ، شەھەر ئىچىگە ئۇلىشاتتى. ئەنە شۇ يولدا ئاسمان - پەلەك پاختا بېسىلغان، ئات قوشۇلغان

www.uyghurkitap.com

بەش - ئالتە هارۋا كېلىۋاتاتتى. بايىقى ئاۋاز ئەنە شۇ هارۋىلارنىڭ يىغىرىغان چاقىنىڭ ئاۋازى بولۇپ، دېهقانلار شەھەرگە پاختا ئېلىپ كېتىۋاتقانىدى. پەۋەس - پەۋەس بېسىلغان پاختىنىڭ ئۈستىگە قۇچقاچتەك قونۇۋالغان هارۋىكەشلەر مېيىت قويۇلۇۋاتقان يەرنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە «هاي - هۇي»، «چۇھ - چۇھ» لىرىنى توختىتىپ، هارۋىدىن چۈشمەيلا قەبرىستان تەرەپكە قاراپ «خالىس دۇئا» قىلىشىپ يولىنى داۋام قىلدى.

بۇ هارۋىلار بوۋاينىڭ ئىشىكى ئالدىدىن ئۆتەتتى. بوۋاي بىردىنلا ئىشىكى ئالدىدىكى كونا كۆۋرۈكنىڭ بىر تال لىمى سۇنۇپ كېتىپ، كۆۋرۈكنىڭ بىر تەرىپىنىڭ گۈمۈرۈلۈپ چۈشكەنلىكىنى ئېسىگە ئالدى. بۇ دېهقانلارنىڭ ئۇنىڭدىن خەۋىرى بولمىغاچ، ئۇدۇل شۇ تەرەپكە قاراپ كېتىشىۋاتاتتى، ئەسلىدە بوۋاينىڭ مەھەللىسىنىڭ ئۈستۈن تەرىپىدە يەنە بىر كۆۋرۈك بولۇپ مېيىت ئۇزاتقىلى كەلگەنلەر ئەنە شۇ كۆۋرۈك بىلەن كېلىشكەنىدى. دېهقانلار بۈگۈن ئۇ كۆۋرۈككە بېرىش ئۈچۈن يەنە ئارقىغا يېنىشقا توغرا كېلەتتى - دە، بىر مۇنچە يولنى ئوشۇق ماڭاتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە كەچ كىرىپ قېلىۋاتاتتى، ئۇلار بۇزۇلغان كۆۋرۈككە يېتىپ بېرىپ بولغىچە قاراڭغۇ چۈشۈپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى. بوۋاي شۇ خىيال بىلەن ئورنىدىن قوپۇشقا تەمشەلدى، ئۇ شۇ تاپتا ئەشۇ دېهقانلارغا ئەسكەرتىپ قويماقچى ئىدى. لېكىن بوۋاي ئورنىدىن تۇرۇپ بولغىچە هارۋىلار تۆپىلىكتىن پەسكە چۈشۈپ دۆڭنىڭ ئارقىسىغا قايرىلىپ كۆزدىن غايىپ بولدى. بوۋاي ئېغىر خۇرسىنىپ جايىغا ئولتۇرۇپ قالدى. بوۋاي بىردىنلا «ماشىنا بولغاندىن كېيىن ئۇلار كۆۋرۈككە يېتىپ بارغىچە يېتىشىپمۇ ئالارمىز، شۇ چاغدا...» دەپ ئويلاپ قالدى ۋە سەل خاتىرجەم بولغاندەك بولدى. «زادى بولمىغاندا ئۇلارنى هويلامغا چۈشۈرۈپ قوندۇرۇۋالارمەن، ئەتە ،بالىلارغا باغدىكى كېسەكلىك لىمىدىن ئالدۇرۇپ كۆۋرۈكنى ئوڭشاپ ئاندىن يولغا سېلىپ قويارمەن...» دەيتتى بوۋاي ئىچىدە ئۆز - ئۆزىگە. مۇشۇ مىنۇتتا بۇ بوۋاي نېمىشقىدۇر ئۆزىنى بىر چوڭ مەسئۇلىيەت ئۈستىدە تۇرغاندەك، ياكى بايىقى دېهقانلارنىڭ بىرەر چوڭ مەنپەئەتىگە ئالاقىداردەك هېس قىلىپ ئۆزىچىلا تىت - تىت بولۇپ جىددىيلىشىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ ئەمدى قىرائەتنىڭ تېزرەك ئاخىرلىشىشىنى سەۋرسىزلىك بىلەن كۈتۈشكە باشلىدى. قىرائەت ئاۋازى قەبرىستان ئاسمىنىدا ئاستاغىنە ئۈزمەكتە. ئاسماننىڭ غەربىي تەرىپى قان رەڭگىگە كىردى. شامال ئاستا - ئاستا كۈچىيىشكە باشلىدى. قارىغاندا، بۈگۈن كېچە هاۋانىڭ ئاچچىقى يامان بولىدىغاندەك كۆرۈنەتتى.

بايىقى بوۋاينىڭ ئارقىسىدىلا 30 ياشلار چامىسىدىكى بىر يىگىت ئولتۇراتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ چىرايىدا قايغۇدىن كۆپرەك قورقۇنچ تۇيغۇسى قېتىپ قالغاندەك ئىدى. ئۇ، بىر خىل بىئاراملىق ئىچىدە يېڭى قېزىلىپ توپىسى قارىيىپ تۇرغان گۆر تەرەپكە ۋە گۆرنىڭ بېشىدا يەنە كىمنىدۇر كۈتۈپ ئاغزىنى ئېچىپ تۇرغاندەك كۆرۈنۈۋاتقان بوش تاۋۇتقا ۋەھىمە بىلەن چەكچىيىپ قاراپ قوياتتى. ئۇ ئېغىر بىر «ئۇھ» تارتىپ، ئۆزىنىڭ ئەتراپىدا چوقچىيىپ ياتقان قەبرىلەرگە ئەيمىنىش ۋە بىر خىل غەلىتە قىزىقىش تۇيغۇسىدا سەپسېلىشقا باشلىدى. قەبرىلەرنىڭ شۇنچە ئازادە ۋە كەڭرىلىككە قارىماي، گويا ئۆلگەنلەرنىڭ هايات ۋاقتىدىكى ئىلتىماسى بىلەن ئۇلارنى يەككە - يېگانىلىقتا قورقۇپ قالمىسۇن دەپ ئەتەي بىر - بىرىگە يېقىن كۆمگەندەك بىر - بىرىگە قىستاپ بەكمۇ زىچ قىلىپ جايلاشتۇرۇلغانىدى.

قەبرىلەرنىڭ ياسىلىشى هەر خىل، هەر شەكىلدە بولۇپ، نېمىشقىدۇر بۇ قەبرىستاندا باشقا قەبرىستاندەك قەبرە بېشىغا قويۇپ قويۇلىدىغان قوچقار مۈڭگۈزى ۋە ئەسكى لاتا -

پىتە باغلانغان ياغاچلار كۆرۈنمەيتتى. قەبرىلەرنىڭ شەكلى، نەقىشى، ۋاسا، رەشاتكىلىرى ۋە ئابىدە تاش - تاختايلىرىغا ئالاھىدە ھۈنەر چىقىرىلغان ھەددە سېمونت، پولات چىۋىق، پولات تورۋېبا، ئەڭ سۈپەتلىك چەت ئەل قەلىمىي، رەڭگا - رەڭ سىر - بوياقلار خېلى كەڭرى ئىشلىتىلگەنىدى. قارىغاندا، زامانىۋى تۇرمۇش مۇشۇ قەبرىستانغىمۇ خېلىلا تەسىر كۆرسەتكەندەك قىلاتتى، قەبرىلەرنىڭ بۇنچە ياسىداق ۋە ئېڭ پوكۈس شەكىللەردە ياسىلىشى بىلەن قەبرىستاننىڭ سۈرى تېخىمۇ ئاشقانىدى. كەچ كۈز قۇياشىنىڭ ئاخىرقى نۇرى بىلەن نەقىشلىرى جۇلالاپ تۇرغان ئەشۇ قەبرىلەر، شۇ تاپتا يىگىتنىڭ كۆزىگە گويا ئاغزىدىن ئەجەل پۇرقۇپ تۇرغان قاپقارا، قورقۇنۇچلۇق غالىتە ھەم ۋەھشى مەخلۇقتەك دەھشەت ياغدۇرغان ھالەتتە كۆرۈنەتتى.

يىگىت بۈگۈن نېمىشقىدۇر ئۆلۈم ھەققىدە ئويلاپ قالدى. ئۇ ھېچقاچان ئۆلۈم توغرىسىدا بۇنچىلىك ئۇزۇن، چوڭقۇر ۋە ۋەھىمە ئىچىدە ئويلىمىغانىدى....

قىرائەت قىلىۋاتقان قارىينىڭ ئاۋازى ئۇنىڭغا دەسلەپتە خۇددى يىراق - يىراقلاردىن كېلىۋاتقان مۇڭلۇق نەي ئاۋازىدەك غۇۋا، تەسىرلىك ئاڭلىنىپ ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئاللىقانداق بىر ئۇزۇكچىلىك، مىسكىنلىك، غېرىبلىق تۇيغۇسىنى بىغەشلىغان بولسا، ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە باشقىچە بىر شەپقەتسىز مۇزىكىلىق تىلىدا ياڭراپ ئۇنىڭغا قاراپ سۈرۈلۈپ كېلىۋاتقان بىر نامەلۇم دەھشەتتىن بىشارەت بېرىپ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى تىترەتمەكتە ئىدى. ئۇ ئەتىراپىدىكى قەبرىلەرگە چەكچىيىپ قارىغانسېرى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى قاماللاۋاتقان دەھشەتلىك تۇيغۇ ئۇلغىيىپ باراتتى.

قەبرىستان ئاسمىنىدا ئاستا لەيلەپ ئەگىپ ئۇچۇپ يۈرگەن بىر يالغۇز قاغا دەل جامائەتنىڭ باش ئۈستىگە كېلىپ تۇيۇقسىز قاقىلدىۋەتتى. قورقۇنچلۇق خىياللار ئىلكىدە خۇددىنى يوقىتىپ ئولتۇرغان ياش يىگىت قاغىنىڭ يېقىمسىز ئاۋازىدىن قاتتىق چۆچۈپ كەتتى ۋە بېشىنى كۆتۈرۈپ قاغىغا قاراپ نەپرەت بىلەن شىۋىرلىدى: «شۇم قۇزغۇن!...» قاغا گويا ئۇنىڭ بىلەن قېرىشقاندەك يەنە بىرنى قاقىلدىۋېتىپ، كېلەڭسىز قاناتلىرىنى لەپىشتىپ يىراقلاپ كەتتى. ئۇ گويا بۇ يەرگە خۇددى بىر شۇملۇقنىڭ خەۋىرىنى تارقىتىش ئۈچۈنلا كەلگەندەك ئىدى.

قارىينىڭ مۇڭلۇق ئاۋازى تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقتى. قىرائەت ئاھاڭىدا ئەكس ئېتىۋاتقان نالىلىك ئىڭراش، ئۆكۈنۈش، قىيماسلىق، چارىسىزلىق، ئاھ - زار، قورقۇنچ، تىلەك - يېلىنىشلار يىگىتنىڭ تېنىنى جۇغۇلدىتىپ ئۇنىڭ مۇڭلانغان كۆڭلىنى تېخىمۇ بەكرەك ئېزىپ ئۇنى گويا سىرلىق، ۋەھىمىلىك، سوغۇق، قاراڭغۇ، يات بىر دۇنياغا باشلىغاندەك بولاتتى. شۇ تاپتا ئۇ شۇنچە نۇرغۇن ئادەمنىڭ ئوتتۇرىسىدا، ئادەملەرگە يانداشىپ ئولتۇرغىنىغا قارىماي، قەلبىدە بىر خىل بىچارىلەرچە يېگانىلىك، قورقۇنۇچلۇق تەنھالىق ھۆۋۈللايتتى. ئۇ، شۇ مىنۇتتا ئۆزىنى، ئۆزى ياشاۋاتقان زېمىن ۋە رېئاللىقتىن ئايرىلىپ كۆزگە كۆرۈنمەس لېكىن ئۇ ئۆزى ئېنىق ھېس قىلىۋاتقان ئاللىقانداق مەۋھۇم-مۇئەللەق بىر بوشلۇقتا لەيلەپ يۈرگەندەك سېزىۋاتاتتى.

ئۇنىڭ چىرايىغا چوڭقۇر قايغۇ، بىر پىغانلىق دەرد سايە تاشلىدى. ئۇنى «ئۆلۈم» دېگەن بۇ سوغۇق، يېقىمسىز، قۇدرەتلىك، شەپقەتسىز سۆزىنىڭ دەھشىتى قىينايتتى. ئەشۇ سۆزنىڭ قورقۇنچى ئۇنىڭ پۈتۈن جىسمىغا چىدىغۇسىز بىر ئاغرىق كىرگۈزۈۋەتتى. ئۇنىڭ چىنىاردەك بەستى - قامىتىنى پۈكلەپ، يىگىتلىك سۈپىتىنى سۇندۇرغاندەك بولدى. ئۇنىڭ ھەر بىر تىنىشىدىن، ئەتراپقا مۇزدەك سالقىنلىق تارىغاندەك بولاتتى. چۈنكى شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئىچى ۋە تېشىمۇ ئوخشاشلا مۇز-

www.uyghurkitap.com

لاپ كەتكەنىدى. يىگىت ئۆزىنىڭ ئالدىدا تۇرغان جىنازىغا قورقۇمسىراپ قاراپ قويدى. تۇۋا!... ھايات دېگەن بۇ ئۇقۇم شۇنچە غەلىتە، تېگىگە يېتىپ بولماس دەرىجىدە گىچىماچ نەرسە ئىكەن، ئادەمچۇ؟ ئادەم دېگىنىڭىز ئاجايىپ مەخلۇق ئىكەن.

قارا، مۇنۇ ئادەملەرنى، گويا ئۆزى ئۆلمەيدىغاندەك، ئۆزلىرى مۇشۇ يورۇق دۇنيانىڭ ئاسايىشلىقىدا ئەبەدىلئەبەد يايراپ، پەقەت مۇنۇ ئۆلگىنىلا ئاشۇ قاراڭغۇ گۆرنىڭ ئازابىنى تارتىدىغاندەك ماۋۇ ئۆلگۈچىگە ئىچ ئاغرىتىپ ئىچىنىشىپ ئولتۇرۇپ كېتىشكىنىنى؟ تۇپراق بېشىنى چۆرىدەپ كۆزلىرىنى پارقىرىتىشقىنىچە ئولتۇرۇشقان مۇنۇ ئادەملەر ئۆزلىرىنىڭ ھامان بىر كۈنى ھېچ چۈشىنىكسىزلا مۇشۇ چوقچىيىپ ياتقان قەبرىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىدىغانلىقىنى، ئاغزىنى ئېچىپ ياتقان ئەشۇ گۆرنىڭ مۇشۇ ئولتۇرغانلارنى بىر - بىرلەپ يۇتۇۋېتىدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ بېقىشمامدىكىن؟

ئەڭ قىزىقى ۋە ئادەمنى ھەممىدىن بەكرەك خورلۇق ھېس قىلدۇرىدىغىنى شۇكى — سەن ئۆلسەن، يېقىنلىرىڭ يىغلايدۇ - قاقشايدۇ، ھەتتا تولا يىغلاپ ئايلىنىپ كېتىشىدۇ. لېكىن ئاخىرىدا دەل شۇ سېنىڭ ئەڭ يېقىن ئادەملىرىڭ سېنى يۇيۇپ - تاراپ بولۇپ خۇددى بىر پارچە كېسەكنى كۆمۈۋەتكەندەك ئۆز قوللىرى بىلەن سېنى بىر كامارغا تىقىۋېتىپ، پەشلىرىنى قېقىۋېتىپ كېتىشكە ئالدىرىشىدۇ. ھەتتا ئۇلار سېنى كۆمۈۋەتكەندىن كېيىن يەلكىسىنى بېسىپ تۇرغان بىر ئېغىر تاشتىن قۇتۇلغاندەك كۆڭۈللىرى ئەمىن تېپىپ يېنىككىنە تىنىۋالىدۇ. ئۇلار قەبرىستاندىن قايتقىچە بازاردىكى نەرقى - ناۋا، بۇ يىلقى ھاۋارايى، خاماندىن ياكى ئىش - ئوقەتتىن ئالىدىغان ھوسۇلى ۋە ئۆمرىدە ئېشەك مىنىپ باقمىغان ئاللىكىمنىڭدۇ بۈگۈنكى كۈنگە كېلىپ ئۆزىنىڭ ئۈچچە يۈكلۈك ماشىنىسى بار بايغا ئايلىنىپ قالغانلىقى، ئۇنىڭ مۇنداق بىردىنلا بېيىپ كېتىشىدە قانداقتۇ بىر سىرنىڭ بارلىقى، ۋەھاكازالار... ھەققىدە بەھىرامان ۋە كەڭ - كۇشادە پاراڭ سوقۇشىدۇ ھەم ئېچىلىپ - يېيىلىپ كۈلۈشۈپ مېڭىشىدۇ. ئۇلار سېنىڭ قارا يەرنىڭ باغرىدا، مۇزدەك سوغۇق قاپقاراڭغۇ دەھشەتلىك گۆرنىڭ ئىچىدە تەنھا، يەككە - يېگانە ھالدا تۇپراققا مىنىلىپ ياتقىنىڭنى بولسا ناھايىتى تېزلا ئۇنتۇشىدۇ. سەندەك بىر ئەزىمەت يىگىتنىڭ شۇ دۇنيادىن بىمەھەل كېتىپ قېلىشى ھېچنىمىنى ئۆزگەرتەلمەيدۇ، ھېچكىمنىڭ پەرۋايىغا كەلمەيدۇ. ئۇلار ئاۋالقىدەكلا يەيدىغىنىنى يەپ، كىيىدىغىنىنى كىيىپ، ئوينايدىغىنىنى ئويناۋېرىدۇ. ھايات خۇددى سەن بار چاغدىكىدەكلا جۇشقۇنلۇق ئىچىدە داۋام قىلىۋېرىدۇ. بۇ نېمە دېگەن ئەلەم؟ نېمە دېگەن تەڭسىزلىك ۋە نېمە دېگەن تاش يۈرەكلىك - ھە؟!

ياشاش — ئەسلىدە بىر بىمەنىلىك ئىكەن. تۇغۇلماسلىق، تۇغۇلغاندىن كېيىن ئۆلمەسلىك، ياكى بولمىسا سەن ئۆلگەندىن كېيىنلا دۇنيادا ھايات ئۆچسە، ھەقدادىغا يەتمىگەن ئارزۇ - ئارمانلار، قۇياشقا، ئايغا، كۆپكۆك سۇلارغا، ياپيېشىل چىمەنلەرگە، مەيىن شاماللارغا، يېقىملىق ناخشا، خۇشال كۈلكىلەرگە بولغان قىيماسلىق ۋە تارتىشلار سېنىڭ يۈرىكىڭنى يېمىسە!!

يىگىت ئۆزىنىڭ تۇمشۇقىنىڭ ئاستىدىلا مۈكچۈيۈپ، ماكچىيىپ ئولتۇرغان ھېلىقى بوۋاينىڭ ئىنچىكە، قورۇق باسقان بوينىغا نەپرەت ۋە يىرگىنىچ بىلەن قاراپ قويدى. بوۋاينىڭ كېسىم - كېسىم قورۇقلار قاپلىغان، خۇددى ئۈششۈك تەككەن كاۋا پىلىكىدەك، گۆشى سىزىلىپ، قورۇلۇپ ئىنچىكىلەپ كەتكەن بوينىنىڭ تېرىسىدە تىرىك ئادەمگە خاس ئەت رەڭگى بىلەن بىلىنىپ تۇرىدىغان ھاياتلىقنىڭ يېقىملىق بەلگىسىنى تاپقىلى بولمايتتى.

ئېگىز مەسخىرىلىك كۈلۈمسىرىدى - قېرىندىشىمدىن يېگىلەپ خۇددى قۇچقاچتەك قاپتۇ. ئىسسىق كاڭنىڭ بولمىزىدا ئىشىك تۈۋىگىلا كېپلىپ قالغان ئۆلۈم سائەتلىرىنى كۈتۈپ «خۇدايا تووۋا!» دەپ ياتماي، نېمىجان تېنىمنى سۆرەپ، بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىۋىدىكەن، بۇ ئۆلۈمتۈك؟ گويا بىچارە مەرھۇمغا ئۆزىنىڭ شۇنچە ياشاپمۇ ۋە مۇشۇ ھالىدىمۇ يەنىلا ھايات يۈرگىنىنى ئەتەي كۆز - كۆز قىلماقچى بولغانىدەك - ھە؟! ئەسلىدە ئۆلۈشكە تېگىشلىكلەر، گۆرگە مەنسۇپلار دەل مۇشۇلار ئەمەسمۇ؟ بۇ دۇنياغا تاپىنى ئېسىپ سۆرۈلۈپ يۈرگىچە ئەشۇ ناتىۋان قىران يىگىتنىڭ ئورنىدا مۇشۇ قېرى ئۆلسە بولمامدۇ؟ قېرىنىمدىن بىر ئەسكى بۇيۇمغا ئوخشاپ قالغان بۇ يارىتا جاننىڭ بىر نەۋقىران ھاياتىنىڭ ئۆلۈمىنى ئۇزىتىپ ئولتۇرۇشى بىر شەپقەتسىز چاقچاق، كىشىنىڭ ئىچىنى ئۆرتىگىدەك دەرىجىدىكى ئاچچىق مەسخىرە ئەمەسمۇ؟! تووۋا!!! مەرھۇم ئېگىز ھايات ۋاقتىدا ساغلام كۆڭلىرىدە مۇشۇنداق بولۇشنى ئويلىغان بولغىمىدى؟!

ئەجەپ ئىش- ھە؟! ئۆلۈم دېگەن بۇ سۆز تېخى تۈنۈگۈنلا ئۆزىدىن ناھايىتىمۇ يىراق، بەكمۇ يات، ئۇنىڭغا نىسبەتەن ھېچقانداق قىممەت ۋە ئەھمىيەت مەناسىغا ئىگە ئەمەس ناھايىتىمۇ غۇۋا، نائېنىق مەۋھۇم چۈشەنچە ئىدى. لېكىن شۇتاپتا «ئۆلۈم» ئۆزىنىڭ ئەسلى مەناسى- دەھشەتلىك، رەھىمسىز، قارىغۇ، ئادالەتسىز، تەڭ كەلگىلى بولمايدىغان، كېلىشى ۋە كېتىشىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ ئۈلگۈرگىلى بولمايدىغان دەرىجىدە ئۇشتۇمتۇت، كىمنى قويۇپ، كىمنى ئېلىپ كېتىشىنى بىلگىلى بولمايدىغان دەرىجىدە سىرلىق ماھىيىتى بىلەن ئۇنىڭ يۈرىكىنى غاجىلىماقتا ئىدى.

ئۇ قەبرىلەرگە، يېڭىدىن كولانغان يەرلىكنىڭ قارىيىپ ياتقان تۇپىسىغا، ئەشۇ تۇپا بىلەن كۆمۈلۈۋاتقان مېيىتقا قارىغانسېرى بۇ ئۇقۇم ئۇنىڭغا شۇنچە تونۇش، شۇنچە چۈشىنىشلىك، شۇنچە ئېنىق بىلىنىۋاتاتتى. ياشاپ يۈرگەن تىرىك ئادەملەر مەيلى ئۇ قانچىلىك ياش ۋە بەرنا بولمىسۇن ئۇنىڭ كۆزىدىكى ئۆلۈكلەر بىلەن بولغان ئارىلىقى ئاڭغا سىغمىغىدەك دەرىجىدە يىراق ئەمەس ئىكەن، بۇ يەردىكىنى كۆلدۈرلىتىۋاتقان، غەپلەت بۆشۈكىگە بۆلەپ يېقىملىق ئەللەي ناخشىسى بىلەن تاتلىق ئۇخلىتىۋاتقان بىرلا نەرسە — نۆۋەتنىڭ ئىلگىرى- كېيىنلىكى ئىكەن. دېمەك، ئۆلۈم بىلەن ھاياتنىڭ ئارىلىقى ئاقتاغ بىلەن قاراتاغنىڭ ئارىلىقىدەك يىراق بولماي، ئەكسىچە خۇددى پارچە تىيىن بىلەن، شۇ تىيىن سېلىپ قويۇلغان يىرتىق يانچۇقنىڭ تۆشۈكىنىڭ ئارىلىقىدەكلا يېقىن ئىكەن، بۇ تىيىننىڭ ئەشۇ يانچۇقنىڭ يىرتىقىدىن چۈشۈپ كېتىشى ھەر مىنۇت مۇمكىنغۇ؟ بۇ نېمە دېگەن ھەيران قالارلىق دەرىجىدە ئاددىي لېكىن قورقۇنۇچلۇق ھەقىقەت - ھە؟! مانا مۇشۇ ھەقىقەتنىڭ شۇنچىلىك ئاددىي بولۇشىغا قارىماي ھەر قانداق كىشىنى — ئالىمنىمۇ، زالىمنىمۇ ئۆزىگە شەرتسىز باش ئەگدۈرىدىغىنىنى تېخىمۇ قىزىق-تە!

ئەتراپىدىكى ئادەملەر ئويۇر - تويۇر قىلىشىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشى بىلەن يىگىت چۆچۈپ ئېسىنى يىغدى، ئۇ، ئۇيقىدىن چالا ئويغىنىپ كەتكەن ئادەمدەك ئەتراپىغا ئالاڭلاپ قارىدى، مېيىتنى قويۇپ، يەتتە كەتمەن تۇپىمۇ تاشلىنىپ بولغانىدى. قىرائەتمۇ ئاللىقاچان توختاپتۇ. يىگىت ھەتتا دۇئاغىمۇ قول كۆتەرمىگەن ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ ئالدىدا ئولتۇرغان ھېلىقى بوۋاي ئورنىدىن ئاللىقاچان تۇرۇپ كەتكەن بولۇپ، شۇتاپتا ئۇ دەلدۈگۈنۈپ - تىترىگىنىچە كالىچىنى تەسلىكتە سۆرىۋاتاتتى. يىگىتمۇ ئىنجىقلاپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇنىڭ گەۋدىسى تاغار يۈدۈۋالغاندەك ئېغىر ئىدى. ئۇ شۇتاپتا خۇددى قاتتىق قاراباسقان چۈشتىن ئاران قۇتۇلغان ئادەمدەك كەيىپسىز بولۇپ، بېشى

چىڭقىلىپ كۆزلىرى تورلاشقانىدى. ئۇ ئېغىرلاشقان ئاياغلىرىنى تەسلىكتە يۆتكەپ ئەتراپىدىكى قەبرىلەرگە ئەمدى قايتا قارىماسلىققا تىرىشىپ، قەبرىستاندىن يېنىپ چىقىشىۋاتقان جامائەتنى ئارىلاپ سىرتقا ئالدىراپ ماڭدى. ئۇ، ھازىر يۈرىكىنى ئېزىپ ئۆزىنى تۈۋىسىز غەشلىككە پاتۇرۇۋاتقان بۇ كۆڭۈلسىز، خاۋاتىرلىك قەبرىستاندىن ئىتتىكرەك چىقىۋېلىشقا ئالدىرايتتى. ئۇ، ئالدىدا ئالدىرىماي كېتىۋاتقان ئادەملەرنى قىستاپ - ئىتتىرىپ قەبرىستانلىقنىڭ تېشىدىكى چوڭ يولغا چىقىۋالدى ۋە خۇددى ئۇنى قوغلاپ كېلىۋاتقان قورقۇنچلۇق گۆشخور ھايۋاندىن قۇتۇلغاندەك چوڭقۇر بىر نەپەس ئالدى. شۇ چاغدا ئۇ، قەبرىستان ئوتتۇرىسىدا يەنە ئاللىكىملەرنىڭدۇ قەبرىسىگە ئىخلاس بىلەن دۇئا قىلىپ مۆكچىيىپ ئولتۇرغان بىرسىنىڭ ۋىجىككىنە گەۋدىسىنى كۆرۈپ قالدى. ئۇ بايا يىگىتنىڭ ئالدىدىكى رەتتە ئولتۇرغان ھېلىقى بوۋاي ئىدى. نېمىشقىدۇر بوۋاي قەبرىستاندىن كېتىۋېلىشقا ئۇنچە ئالدىراپ كەتمەي بەخىرامان ھالدا قەبرىلەرنى ئارىلاپ خالىس دۇئا قىلىپ يۈرەتتى. يىگىت قەدەملىرىنى چوڭ - چوڭ ئېلىپ شەھەر تەرەپكە مېڭىپ كەتتى.

* * *

شەھەر ئىچىگە كىرگەندىن كېيىن جامائەت بىر - بىرلەپ تارقاپ كېتىشتى. كەچ كىرىپ كۈن ئولتۇرۇۋاتقان پەيت ئىدى. ھېلىقى يىگىت توپتىن ئايرىلىپ قالغان قوزىدەك يالغۇز قالدى. شەھەر كوچىلىرىدا ئۆز ھەمراھكېچىلىكى بىلەن ئالدىراپ يۈرگەن ئادەملەر شۇنچە كۆپ بولسىمۇ، يىگىت ئۆزىنى ھۇقۇشتەك يالغۇز - يېگانە سېزەتتى. ئۇ كەپكىسىنى قېشىغىچە باستۇرۇپ كىيىپ خۇرۇم كارجانكىسىنىڭ ياقىسىنى كۆتۈرۈۋالدى - دە، قولىنى كارجانكىسىنىڭ يانچۇقىغا تىقىپ، كوچىنىڭ چېتىدىكى دەرەخزارلىقنىڭ ئارىسى بىلەن خۇددى بارىدىغان يېرىنى تاپالماي تۆرەپ قالغان مۇساپىردەك، بېشىنى سىلكىپ ھېچبىر نىشانسىز مېڭىۋەردى. شەھەرنىڭ شاۋقۇنلۇق قايناق كەچلىك ھاياتى بىر كۈنلۈك ئەمگەكتىن كېيىن ھارغان، لېكىن كۆڭلى - قارنى ئوچۇق، روھى كۆتۈرەڭگۈ ئادەملەرنىڭ قۇۋناق كۈلكىسى، شەھەر ئاخشىمىنىڭ جۇشقۇن مەنزىرىسى ئۇنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرەلمىدى. ئۇ، كوچىنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى ھەرخىل مۇزىكىلار ياڭراۋاتقان، چىراق نۇرى پارلاپ تۇرغان ماگىزىن، بوتكىلارغا، يېنىدىن خۇشال كۈلۈشۈپ ئالدىراپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئادەملەرگە، چىراقلىرىنى پارقىرىتىپ باپكانىڭ مۆكىسىدەك ئۇياق - بۇياققا چېپىشىپ كېتىۋاتقان ماشىنىلارنىڭ ئۈزۈلمەس ئېقىمىغا، كىشىلەرگە بىر خىل تەرتىپلىك تۇرمۇش تۇيغۇسىنى بېغىشلايدىغان كوچا قاتناش چىراقلىرىنىڭ كۆزنى چېقىۋاتقان «ۋال - ۋۇل» شولىلىرىغا ھېچئىملا، پەرقسىز ھاڭۋېقىپ قاراپ قوياتتى ۋە ئۇمشۇقىنى كارجانكىسىنىڭ ياقىسىغا تىققىنىچە يولنى داۋاملاشتۇراتتى.

كەچ كىرگەنېرى شامال كۈچىيىشكە باشلىدى. لېكىن شەھەر ئېگىز بىنالار بىلەن ئورالغاچقا، بىنانىڭ ئارىلىقلىرىدا تېنەپ - تەمتىرەپ گۆركىرەۋاتقان شامال شەھەر كوچىلىرىدا قايناۋاتقان قىزغىنلىققا ھېچ تەسىر قىلالماس ئىدى.

«شۇ تاپتا ئايدىڭ دالىدىكى قەبرىستاندا بوران ئويناۋاتقاندۇ-ھە...؟» دەپ ئويلاپ قالدى يىگىت بىردىنلا. ئۇ قەبرىستاندىن قايتىپ كەلگىلى خېلى بولغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى بىر خىل چۈشىنىكسىز پاراكەندىچىلىك تېخىچە تىنجىمايۋاتاتتى. ئۇنىڭ دىلى بايا قەبرىستاندا پەيدا بولغان ئېغىر تەسىراتلار بىلەن پۇچىلىنىپ، بىر يېقىمسىز غەشلىك ئۇنىڭ ئىدرىكىنى غاجاپ، پىكرىنى غۇۋالاشتۇرماقتا ئىدى. ئۇ، شۇ تاپتا نەگىلا قارىسۇن سۈرلۈك ۋە كۆڭۈلسىز قەبرىستان ھەم بەتبەشىرە، كۆرۈمسىز قەبرىلەر ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ، ئۆلۈم قورقۇنچى

ئۇنىڭ تىترەپ تۇرغان يۈرىكىگە چاڭگال سالاتتى. كۆزىگە كۆرۈنمەس بىر قول ئۇنىڭ يۈرىكىنى بىھەددىن ئۇزۇۋالماقچى بولۇپ تۈۋىنىگە تارتىۋاتقاندەك، بارغانسېرى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى بىر خىل ئالاقزادىلىك ئىسكەنجىگە ئالماقتا ئىدى. ئۇ گاھىدا كىمدۇر بىرى قوغلاپ كېلىۋاتقاندەك ئارقىسىغا قايرىلىپ قورقۇمسىراپ قاراپ قوياتتى، گاھىدا قەدەملىرىنى چوڭ - چوڭ ئېلىپ يۈگۈرگەندەك ماڭاتتى، گاھىدا ئىچىگە كىرىۋالغان ئەشۇ قورقۇنۇچنى يۇلۇپ تاشلىماقچى بولغاندەك بىر قولىنى قوينىغا تىقىپ يۈرىكىنىڭ ئۇدۇلىنى پۈتۈن كۈچى بىلەن قامالاپ قوياتتى.

... قەبرىستانغا نېمىدەپمۇ بارار ئىدى - ھە؟ شۇ كۈنگىچە «ئۆلۈم» دېگەننى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمەي بىر ئوبدان ئويناپ - كۈلۈپ ياشاپ يۈرگەن بىر ئادەم خۇددى غالجىر ئىتتىن قورقۇپ كەتكەن ئادەمدەك چىداپ بولالماس بىر قورقۇنۇچ ئازابىغا مۇپتىلا بولۇپ قالدى. ئەمدى ئۇنىڭ تېنىچلىقى بۇزۇلدى، ئەمدى ئىچىگە پاتمايۋاتقان جېنىنى نەگىمۇ سىغدۇرار ۋە بۇ لەنىتى ۋەسۋەسە - ساراسىمىچىلىقتىن قانداقمۇ قۇتۇلار ئىكىن؟ ئۇ، ئەتراپىغا خۇددى ئەقلىدىن ئازغان ئادەمدەك كۆزىنى پارقىرىتىپ قارىدى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ كۆزى يولنىڭ چېتىدىكى كىچىككىنە بىر دۇكانغا چۈشتى. دۇكاننىڭ ئوچۇق تۇرغان ئىشىك ۋە دېرىزىسىدىن چىراق نۇرى تۆكۈلۈپ تۇراتتى. ھازىر بۇ دۇكاننىڭ تازا قايىنىغان چاغلىرى بولۇپ، كىرىپ - چىقىۋاتقان ئادەملەرنىڭ ئايىقى ئۈزۈلمەيتتى، دۇكاننىڭ ئىشىكىگە بېكىتىلگەن ئۈنئالغۇنىڭ ئاۋاز چوڭايتقۇچى ساندۇقىدىن ئامېرىكىنىڭ «ئۇزۇدتىش» دېگەن كوچا ناخشىسى ياڭرىماقتا ئىدى. باردتۇن ئاۋازلىق ئايال ناخشىچىنىڭ بۇ ناخشىسىدىن پۈتمەس - تۈگىمەس مۇڭ - زار، پىغان ۋە ئاپىرىدىلىش نىداسى ئىنزھار قىلىنىۋاتاتتى، «ئۇ خۇددى كىمنى ئۇزاتقىلى ئۈچۈن مۇنچە ئىڭرايدىكىن؟» دەپ ئويلىدى يىگىت ھەسرەتلىنىپ. شۇ مىنۇتتا ئۇ، ئۇرۇشقاق بولسىمۇ ھەر كۈنى ئەل ياتقۇ ۋاقتىغىچە ئۇنىڭ يولىغا تەلمۈرۈپ، دەككە - دۈككە ئىچىدە ئۇنى كۈتۈپ ئولتۇرىدىغان ياش ئايالى ۋە تۆت ياشلاردىكى بۇدرۇقچىنە قىزىنى ئۇشتۇمتۇت ھەسرەت بىلەن ئەسلەپ قالدى. لېكىن ئۇ ئانچە ئۇزۇن ئويلاپ تۇرمايلا قانداقتۇ بىر كۈچنىڭ تۈرتكىسىدە ئەشۇ دۇكان تەرەپكە قاراپ ماڭدى. شۇ تاپتا داۋالغۇپ تىترەپ تۇرغان كۆڭلىنى تىنچلاندۇرۇش ئۈچۈن ئۇنىڭغا نېمىدۇر كېرەك ئىدى...

*

دەل شۇ چاغدا شەھەرنىڭ چېتىدىكى بىر مەھەللىدىكى غول ئۆستەڭنىڭ بۇزۇلغان كۆۋرۈكى يېنىدا ئىش قايناپ كەتكەنىدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

سەل نېرىسىدا پەۋەس پاختا بېسىلغان بەش - ئالتە هارۋا تۇراتتى. هارۋىغا قېتىلغان ئاتلار چىقىرىلىپ ئوتقا قويۇۋېتىلگەنىدى. ئاتلار يات - يات يېشىقۇرۇپ كاراسلىتىپ بېدە چايناۋاتاتتى.

كۆۋرۈكنىڭ يېنىدا گۈلخان يېقىلغان. گۈلخاننىڭ يېنىدا ۋېجىككىنە بىر بوۋاي كۆۋرۈكنىڭ ئاستى - ئۈستىدە ئۆزىنى ئۇنتۇپ ئىشلىشىۋاتقان يەتتە - سەككىز ئادەمگە بىر نېمىلەرنى دەپ ئىش كۆرسىتىپ تۇراتتى، ھېلىقى پاختا باسقان هارۋىنىڭ ئىگىلىرى بۇزۇلغان كۆۋرۈككە لىم ياغاچ قويۇۋاتاتتى. بوۋاينىڭ تازا كىچىكە تولغان ئىككى ئوغلى بېلىگە كەلگىدەك مۇزدەك سۇنىڭ ئىچىدە تۇرۇپ قوزۇقلارنى يەڭگۈشلەۋاتاتتى. كەچكۈز كۈنلىرى بولغاچقا، كەچنىڭ هاۋاسى ئىنتايىن سوغۇق ئىدى. سۇ ئىچىدە ئىشلەۋاتقان يىگىتلەر ۋە ھېلىقى دېھقانلار بوۋايغا سوغۇق تېگىپ قېلىشتىن ئەندىشە قىلىپ بوۋايىنى ئۆيگە كىرىپ كېتىشكە بىر قانچە قېتىم زورلاپ باققان بولسىمۇ، بوۋاي ئۇنىمىدى. ئۇ ياش يىگىتلەرنىڭ ئىشىدىن خاتىرجەم بولالمىغانىدى. بوۋاي ئۇستەڭنىڭ قىرغىقىدا تۇرۇۋېلىپ، ئىشنىڭ هەر بىر هالقىلىرىنى كۆزىتىپ نازارەت قىلىۋاتاتتى. ئاخىرى كۆۋرۈكمۇ پۈتتى، لىمنىڭ ئۈستىگە تاختاي ۋە شاخ - شۇمبىلار بېسىلىپ توپا ياتقۇزۇلۇپ بولغاندىن كېيىنلا بوۋاي خاتىرجەم بولدى. ئۇ ھېلىقى دېھقانلارغا چاي راسلاش ئۈچۈن ئۆيگە كىرىپ كەتتى. بوۋاي ھېلىقى دېھقانلارنى قوندۇرۇۋالماقچى ئىدى.

* *

ھېلىقى يىگىت ئاچچىق تاماكا ئىسى ۋە هاراقنىڭ قاڭسىق ھىدى بىلەن هاۋاسى نەپەس ئالغۇسىز دەرىجىدە بۇزۇلغان دۇكانغا كىردى-دە، ئۇدۇل بېرىپ هاراق كىرىدىكى قويۇلغان پوكەيگە يۆلەندى. دۇكانچى قىلىۋاتقان ئىشىنى تاشلاپ يىگىتنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە سوراپ تۇرماستىنلا تېخى هازىرلا بىكارلانغان چىنىنى قولىغا ئېلىپ كەمچەننى هاراق كۆمزىكىگە پاتۇردى ۋە يىگىتكە سوئال نەزەردە كۆز تاشلىدى:

— ئادەتتىكىدەك؟

— ھەئە...

دۇكانچى قولىدىكى هاراق قۇيۇلغان چىنىنى يىگىتكە ئۇزاتتى:

— بۈگۈن كېچىكتىڭىزغۇ يىگىت؟ يەنە خوتۇنىڭىز تۇسىۋالدىمۇ - يە؟

يىگىت ئۈنچۈقماي چىنىنى قولغا ئالدى ۋە چىنىدىكى دوغلانغان هاراققا تىكىلدى. دۇكاندا ئىشلىتىلىشكە باشلىغاندىن بۇيان يۇيۇلۇپ باقمىغان بىر پوچۇق چىنىنىڭ ئىچى - تېشىدا پىچاق بىلەن قىرىپمۇ ئادالىغىلى بولمىغىدەك دەرىجىدە كىر توختاپ كەتكەنىدى. ئۇ چىنە بۇ يەردە خۇددى ئۇياتنى بىلمەيدىغان بۇزۇق ئايالغا ئوخشاپ قالغانىدى. ئۇنى هەر كۈنى نەچچە ئونلىغان لەۋلەر بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى ئۆپەتتى. بۇ چىنە ئۆزىنى هەۋەس بىلەن ئۆپۈشكە ئۆگىنىپ قالغان ئەشۇ مەن - مەن دېگەن يىگىتنىڭ كەشىنى بىر دەمنىڭ ئىچىدە ئاسمانغا قارىتىپ قوياتتى.

يىگىت چىنىدىكى داۋالغۇپ تۇرغان هاراقتىن كۆزىنى ئۈزۈپ خۇددى ئويلىنىۋاتقاندەك

تورۇسقا بىرەم ئىگىلىپ قاراپ تۇردى، ئاندىن چىنىدىكى ھاراقنى بىرلا كۆتۈرۈپ پاك - پاكىزە ئىچىۋەتتى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئاچ قۇرسىقىنىڭ ئىچىدە ئېمىدۇر بىر نەرسە «لاپپىدە» قىلىپ ئوت ئالغاندەك بولدى. يىگىت چىنىسىنى پۈكەينىڭ ئەينىكىگە «تاققىدە» قويدى ۋە دۇكانچىغا قاراپ دېدى:

— يەنە بىرنى، بىراقلا توشقۇزۇڭ... — دېدى. دۇكانچى خاۋاتىرلىنىپ ئۇنىڭغا قاراپ قويدى.

— جىگىرىڭ چاتاققۇ يىگىت سىڭىلىك... ئۆتكەنكىدەك كېلىپ خانىمدا ياتارسەنمىكىن؟ — دۇكانچى چىنىنى قولىغا ئالدى.

— قۇيۇڭ دېدىمغۇ، — دېدى يىگىت تولغىلىق بىلەن، — نېمە بولسام ئۆزەمنىڭ ئىشى.

دۇكانچى بېشىنى چايقاپ قويۇپ چىنىنى توشقۇزۇپ يىگىتنىڭ ئالدىغا قويۇپ نېرى كەتتى. يىگىت يېنىدىن موخۇركا قېزىتسى ۋە قەغىزىنى چىقىرىپ بىرتال موخۇركا ئورىدى.

دۇكاننىڭ ئىچى موخۇركا ئىسىنىڭ دەستىدىن تىنغۇسىز بولۇپ كەتكەنىدى. دۇكان ئېچىنىڭ تۈۋىدە ئۇ يەردە - بۇ يەردە ئىككى - ئۈچتىن بىر توپ بولۇپ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇشقان ئادەملەرنىڭ كۈلكە - پاراڭلىرى ۋە ئۇلارنىڭ نەپىسىدىن كېلىۋاتقان سېسىق پۇراقتىن كىشىنىڭ بېشى قېيىپ كۆڭلى ئاينىيدۇ. تام تۈۋىدە زوڭزىيىپ ئولتۇرۇشۇپ ھاراق ئىچىۋاتقانلارنىڭ كۆپىنچىسى شەھەر كوچىلىرىدا لاغايلاپ يۈرىدىغان ئىش ياقىماسلار ياكى ئوقەتتى تازا ئاقمايۋاتقان كۆتەمكەش يانچۇقچىلار بولۇپ، ئۇلار بۇ دۇكاندىكى ئەرزان پۇللۇق ناچار ھاراققا گويا گوداڭغا ئۆگەنگەن لالما ئىتلاردەك ئۆگىنىپ كېتىشكەنىدى. ئۇلار كۈندۈزى ئۇيەر - بۇيەردە تېرىپ تاپقان تىيىن - موچەنلىرىگە كەچقۇرۇنلۇقى مۇشۇ دۇكاندا «كەيىپ» قىلىشاتتى. بەزىلىرى دۇكانچىغا پۇل چىقىشتۇرالمىسا ھېچ ئىككىلەنمەيلا، پۈكەي ئالدىدىكى «تىنىك تۇرما» قىلىۋاتقانلارنىڭ يېنىغا كېلىپ، كىشىلەردىن ئېشىپ مەينەت چىنىنىڭ ئاستىدا قالغان دۇغ ھاراقلارنى ئىلەپ ئىچەتتى. ئەنە ئاۋۇ تامنىڭ تۈۋىدىكى گىرنىڭ سۇپىسىدا ئولتۇرغان جۇلجۇل كىيىملىك قاتاڭغۇ ئادەم بۇ يىگىتنىڭ ھاراق توشقۇزۇلغان چىنىسىگە خۇددى يەمگە ئىنتىلىپ تۇرغان ئاچ ھايۋاندەك تاقەتسىزلىك بىلەن ئىگىلىپ ئولتۇراتتى. ئۇ پات - پات قۇرۇغان ۋە ئىپلاس لېۋىنى يالاپ، قوشنىنىڭ ئىرنىقىدەك ئۆسۈپ ئاستىغا كىر توشۇپ كەتكەن ئىرناقلىرى بىلەن ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرغان مەيدىسىنى كارتىلدىتىپ تاتىلاپ قوياتتى. ئۇنىڭ سەل نېرىسىدا قىزىلمۇچ قاچىلانغان كاناپ تاغارغا يۆلىنىپ ئولتۇرغان، چاچ - ساقاللىرى ئۆسۈپ چاڭگىلىشىپ، كىيىم - كېچەكلىرىنىڭ مەينەتلىكىدىن ئۇزۇن سۈندۈرگەندەك دەرىجىدە پارقىراپ كەتكەن ئۈچ ياش يىگىت ئىترەپ تۇرغان قوللىرىدىكى ھاراق چىنىسىنى بىر - بىرىگە دۈەيلەشىپ ھۆرپىيىپ ئولتۇرۇشاتتى. ئۇلار باياتىن ئۆزئارىنىڭ بىر - بىرىگە نەقەدەر ئاراق، سادىق ئىكەنلىكىنى قىزىشىپ ئىسپاتلاشقانىدى، ئەندىلىكتە ئۇلار «ياغلىق ئۈچەي كاۋىپى ياخشىمۇ ياكى جىگەر كاۋىپى ياخشىمۇ» دېگەن مەسىلىدە مۇنازىرىلىشىپ كۆپۈشۈۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ يېنىدا شۇتاپتا بىرەر زىق كاۋاپ ئېلىپ يېگىندەك پۇلىنىڭ يوقلۇقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇلارنى كاۋاپ ھەققىدىكى مۇنازىرە ئالاھىدە قىزىقتۇراتتى.

ئۇلارنىڭ چىرايىدىكى كۈندۈزدە بىر قارىسىلا مەلۇم بولىدىغان، خارزىشلىق، بىھەرۋالىق، گۆمۈشلۈك، جۈرئەتسىزلىك ۋە مىسكىنلىك ئەمدى كۆرۈنمەيتتى. ئۇلار ئاچقىنىدىن بوران ھۇۋۇللاپ قالغان بوش قورساققا كىرگەن ئۆتكۈر سۇيۇقلۇقنىڭ كۈچى بىلەن بىر - بىرىدىن سۈزمەن، بىر - بىرىدىن ئەقىللىق ۋە ئۈچەي كاۋىپىنى ھەممىدىن جىق يەپ باققان بولۇپ چىقىشاتتى. ئادەتتە ئۈركۈپ كەتكەن توخۇدىنمۇ بەك قورقۇنچاق كېلىدىغان، بۇ ئادەملەر شۇتاپتا چاپچىپ تۇرغان ئاتتەك قورقۇمسىز، جۈرئەتلىك

www.uyghurkitap.com

بولۇپ كېتىشكەنىدى. ئۇلار ھېلىلا بىر - بىرىنى بىر مۇش بىلەن كۆكۈم - تالقان قىلىۋېتىدىغاندەك كۆرۈنەتتى.

ئۇزۇندىن بېرى تازىلانمىغاندەك ئىپلاسشىپ كەتكەن دۇكاننىڭ نەم پەگاسىدا داق يەردىلا تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرغان سېرىق بودرە چاچ بىر يىگىت كۆزىنى يېرىمۇۋېلىپ قانداقتۇ بىر ناخشىغا ئالاتاغىل تىۋۋلىماقتا ئىدى. ئەتراپتىكى ئادەملەرنىڭ چۇقان - سۈرەنلىرى ئۇنىڭغا ھېچ تەسىر قىلمىغاندەك ئىدى. ئۇ شۇتاپتا ئۆزىچە گويا بىر شاھزادىنىڭ ھوزۇرىنى سۈرۈۋاتاتتى...

ئومۇمەن ئېيتقاندا، ۋۇجۇدىدا قېپقالغان ئەڭ ئاخىرقى ئەقىل ۋە ھايات ئۇچقۇنلىرىنى ئۆز قولى بىلەن ئۆچۈرۈۋاتقان بۇ ئادەملەر، شۇتاپتا ئۆزىنى ئۇنتۇشنىڭ ۋە ئۆلۈم قوينىغا، ھالاكەت ئۇپقانىغا قاراپ يۈگۈرەشنىڭ بەسلىشىشلىرىدە تەلۋىلەرچە تەنتەنە قىلماقتا ئىدى.

يىگىت ئۆز ئەتراپىدىكى بۇ مەنزىرىلەرگە قارىغانسېرى، ئىچىنى بىر خىل تىت- تىتلىق كۆيدۈرگەندەك بولدى. ئۇ لېۋىنى چىڭ چىشلەپ ئاچچىق كۈلۈمسىرىدى... ئۇ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئەجەپ ھېس قىلماپتىمەن - ھە؟ قاۋاقخانا چىرىقىنىڭ غۇۋا نۇرى ئاستىدا، بۇلۇتتەك لەيلەپ يۈرگەن كۆكۈش ھەم قاڭسىق تاماكا ئىسىنىڭ ئاستىدا ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان زەئىپلىك ۋە چۈشكۈنلۈك ئۇنىڭغا ئىلگىرى تەسىر قىلمىغىنى ئەجەپ - ھە؟ بەس بولدى! يېتەر ئەمدى! مۇشۇ سائەتكىچە ئەجەپ ۋەھشىيلىك ئىچىدە ياشاپتۇ - ئۇۋا! ياش جېنىغا زىنھار ئىچ ئاغرىتماپتۇ. ھازىرغىچە جاھالەت ۋە قاباھەت قاينىمىدا تىركىشىپ كېپتۇ. كۈننىڭ سېرىقىنىڭ، يەلپىنىپ تۇرغان يېشىللىقىنىڭ، ئىپار - ئەنبەر چېچىپ تۇرغان گۈل - چېچەكنىڭ قەدرىگە يەتمەپتۇ. ئۆزىنىڭ جېنىنى ئۆزى قىيناپ، ئۆزىنىڭ ياشلىقىنى ئۆزى خارلاپ كېپتۇ. ساق بېشىنى ساراڭ قىلىشنى خۇما قىلىپتۇ. مەس كاللىدا نېمە ئوي، نېمە ئارزۇ، نېمە ئارمان بولماقچى؟ مەس كاللىدىن ئەخمەق پىكىرچىقىدۇ، باشقا ھېچنېمە ئەمەس، نە، ئەقىلنىڭ كىچىككىنە زەررىچىسى بولسا كاشكى!! شۇنداق بولسىچۇ؟ ھازىرغىچە ئەل ئاغزىدا ئاتالغىدەك، بىر ئادەمنى سۆيۈندۈرگىدەك، بىرەر ئادەمنىڭ ھەتتاللا رەھمىتىنى ئالغىدەك بىرەر ئىش قىلماپتۇ. ئۆزى ياشاۋاتقان جەمئىيەتكە قىل چاغلىق تۆھپە قوشماپتۇ، ئۆزىنىڭ ئەشۇ ھايات دەپتىرىنى ۋاراقلىغىدەك بولسا ئۇنىڭغا ئۆز كۆڭلىگە بىرەر قانائەت، خاتىرجەملىك، پەخىرلىنىش تۇيغۇسى بەخش ئېيتىدىغان بىرەر تۇرمۇش نەرسە چىقمىغىدەك! قۇرۇسۇن بۇنداق لەنەتلىك تۇرمۇش! پۈتكۈل پاسىقلىقنىڭ بېشى مۇشۇ كاساپەت ئىپلاس ھاراق، ھەممە بالا - قازانىڭ ئانىسى مۇشۇ مەرەزغۇ! تۈنۈگۈن بىللە ئىلپەتلىشىپ، كۈلۈپ، يايراپ كەيىپ قىلىشقان ساپساق بۇرادەرلىرىنى بۈگۈن قارا يەر قوينىغا ئالدۇرغان، تەقى - تۈرقى، ئەقلىي - ھوشى ھېچكىمدىن قېلىشمايدىغان ھەر - ھەر بەرنا يىگىتلەرنى قاۋاقخانىنىڭ قاراڭغۇ بۇلۇڭىدا ئەرۋاھدەك ئالاڭلاپ ئالا تاغىل ۋارقىرىشىۋاتقان مۇنۇ تىرىك جەسەتلەرگە ئايلاندۇرۇپ قويغان مۇدھىش جادىگەر يەنە شۇ ھاراق ئەمەسمۇ؟ قانداق چاغدا چېپىلىپ قېلىۋىدىكىن بۇ ئوت - زەھەرگە! مۇشۇنداق كېتىۋەرسە ئۆزى نېمە بولماقچى، ھېلىھەم نېمە بولدى؟ ئۇنىڭ كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشقاندەك بولدى، ئۇ ئەشۇ گىرىمسەن قاراڭغۇلۇق ئىچىدە چوقچىيىپ ياتقان زۇمچەك-زۇمچەك قەبرىلەرنى غۇۋا كۆرگەندەك بولدى. شۇ ھامان يىگىتنىڭ ئىچى جۇغۇلداپ يۈرىكىگە بىر ئاغرىق كىرگەندەك بولدى. باياتىندىن بېرى ئازراق ئۇنتۇلغان ئۆلۈم قورقۇنچى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى يەنە قايتىدىن ئىگىلىۋالدى.

ئۇ تاماكىسىنى كۈچ بىلەن شوراپ، لېۋىنى جەھلى بىلەن چىشلىدى ۋە بارماقلىرى بىلەن پۇكەينىڭ ئەينىكىنى تاقەتسىزلىك ئىچىدە چېكىۋەتتى، ئۇنىڭ بارماقلىرى تىترەپ تۇراتتى، ئۇنىڭ گېلىنى بوغۇۋالغان ئەنسىزلىك، ئالاقزادىلىك بارغانسېرى جېنىغا پاتماقتا ئىدى. ئاغزىنى ئېچىپ قارىيىپ ياتقان گۆرلەر ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن زادىلا نېرى كەتمەيتتى. ئۇ ئۇشتۇمتۇت قولاق تۈۋىدىلا ياڭرىغان قۇزغۇننىڭ دىققەت قىلغان يې-

قىممىز ئاۋازىدىن چۆچۈپ كەتتى-دە، ئالاق-جالاق بولۇپ ئەتراپىغا كۆز يۈگۈرتتى. ئەسلىدە بۇ قانداقتۇ قوزغۇنىنىڭ ئاۋازى بولماي ئەكسىچە قاۋاقخانىنىڭ بۇلۇڭىدا كەيىپ قىلىۋاتقان بىر «زوڭزايۇپ»نىڭ قاقاھلاپ كۈلگەن ئەسەبىي كۈلكىسىنىڭ ئاۋازى ئىكەن. يىگىتنىڭ تېنىنى شۇ ھامان مۇزدەك تەر باستى.

—بۈگۈن تازا مەيلىڭ يوقمۇ نېمە يىگىت، مۇنىڭ چىنىنىڭ ئىشى بار، مەن ساڭا چىنىنى ساتقىنىم يوق......

دۇكانچى دوق قىلغاندەك ئۇنىڭ ئالدىدىكى چىنىگە قول ئۇزاتتى.

—چىنەڭنى بېشىمغا كىيىپ چىقىپ كەتكىنىم يوق، توختاپ تۇرمامسەن؟ ئەكەل ھاراقنى ئەمەدى ئىچىمەن......—يىگىت ئالاقزادىلىك ئىچىدە چىنىدىكى ھاراقنى بىرلا كۆتۈرۈپ ئىچىۋەتتى.

—يەنە بىرنى توشقاز! مۇشۇ ئەڭ ئاخىرقىسى! ئەندى بۇ ئىپلاس سۈيۈقلۇقنى ئۈلسەممۇ ئىچمەيمەن، تېز بول قېرى!

دۇكانچى، يىگىتنىڭ بارشانىبېرى بوزىرىۋاتقان ساغۇچ چىرايىغا ۋەھىمە بىلەن تىكىلدى.

—بولار ئەمدى! ئاستا كېتىۋال، ھازىرمۇ لاڭتىرلاڭغا دەسسەپ قالدىڭ بالا!—دېدى دۇكانچى مەججۇللۇق ئىچىدە.

—ئىشىڭنى قىل قېرى! ئەلانۇرخان دومبىرىجانغا دەسسەپ قالسامۇ ئۆزەمنىڭ ئىشى. ھارقىڭنى قۇيۇشىڭنى بىل!

يىگىتنىڭ تىلى سەمىرىپ، ئاغزىدىن شال ئېقىشقا باشلىغانىدى. ئۇ يانچۇقىدىن بىر تۇتام پۇلنى چىقىرىپ پۈكەيگە تاشلىدى.

دۇكانچى ھەم ھەيرانلىق، ھەم دىلغۇللۇق ئىچىدە چىنىگە يەنە ھاراق قۇيدى.

يىگىت چاڭقاپ كەتكەن ئادەمدەك چىنىگە يېپىشتى ۋە ھاراقنى غورتۇلدىتىپ ئىچىۋەتتى. ئىچىنى كۆيدۈرۈۋاتقان يالقۇندىن ئۇنىڭ چىرايى ئۈمىسىلا ئۆزگىرىپ كەتتى. ئۇ چىنىنى پۈكەيگە «جاققىدە» قويدى ۋە دۇكانچىغا ھۆرپىيىپ قويۇپ غالداڭلىغىنىچە دۇكاندىن چىقتى. ئەمدى ئۇنىڭ مېڭىسىدە ھېچنەرسە يوقتەك بوشاپ ئۆزىمۇ يەڭگىللەپ قالغانىدى. ئۇ باشقۇرۇشقا بويسۇنمايۋاتقان ئاياغلىرىنى ئىختىيارىغا قويۇۋەتتى.

— ئۇنتۇش ئۈچۈن ئىچتىم! ھەممىنى ئۇنتۇش ئۈچۈن! ئەمدى ياخشى بولدى ... ئەمدى گۆردىنمۇ قورقمايمەن، ئەرۋاھدىنمۇ قورقمايمەن، لەنىتى قوزغۇندىنمۇ قورقمايمەن ... ئەمەدى ھاراق دېگەن كۈيىنى زادىلا ئىچمەيمەن ... زادى ... ئۇ، ئۇيياق - بۇيياققا سەنتۈرۈلۈپ، ئاياغلىرىنى تەسلىكتە يۆتكەپ كېۋېتىپ ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلايتتى. ئۇنىڭغا توغرا كېلىپ قالغان كىشىلەر ئۇنىڭدىن خەۋپسىرەپ دەررۇ ئۆزىنى چەتكە ئېلىشاتتى، ئۇ، چوڭ كوچىدىن قايرىلىپ تارغىنە خالتا كوچىغا بۇرالدى. ئۇ، ئۆيىگە كەتمەكچى ئىدى. شۇ ئەسنادا ئۇنىڭ ئوڭ بېقىنى پىچاق بىلەن قوچۇۋەتكەندەك ئۇشتۇمتۇت ئاغرىپ كەتتى، ئۇ «ۋاي» دەپلا دەلدۈگۈنۈپ بېرىپ يولنىڭ چېتىدىكى ئېرىققا غۇلاپ چۈشتى-دە، شۇ ھامان ئاغزىدىن ئۇقتەك قان كەتتى...

* * *

ئەتىسى ھېلىقى ئېرىقنىڭ يېنىدا يەنە بىر قەبرە پەيدا بولدى. مەرھۇمنىڭ دەپنە مۇراسىمىغا ئانچە كۆپ ئادەملەر كەلمىگەنىدى. قەبرە بېشىدا ئولتۇرغان جامائەتنىڭ ئەڭ ئالدى تەرىپىدە تۈنۈگۈنكى ۋەجىك بوۋاي شۈمشىيىپ ئولتۇراتتى، ئۇ خۇددى تۈنۈگۈنكىدەك خىيال دېڭىزىغا چۆمگەنىدى. ئۇ ھارغىن ۋە خۇنسىز كۆزلىرىنى كۈچ بىلەن ئېچىپ يىراققا—ئېگىز - پەس، دوڭ يوتىلارنىڭ قاپتىلىغا ئورۇنلاشقان يېزا باغلىرىغا، يىراقتا لەيلەپ يۈرگەن بۇلۇت پارچىلىرىغا قاراپ قوياتتى. قۇياش ئېرىنچەكلىك بىلەن ئولتۇرۇپ باراتتى، كۆز دالىسىنىڭ ئىزغىرىن شامىلى قەبرىلەرنى ئارىلاپ ئۆسكەن شىۋاق - قورايلارنىڭ يالىڭاچ ئۇللىرىنى يەڭگىل تەۋرىتەتتى ... يىراقتىن شەھەرگە پاختا ئېلىپ كېتىۋاتقان دېھقانلارنىڭ پاختا باسقان ھارۋىلىرى غىچىرلاپ ئاستاغىنە كېلەتتى. بوۋاي يېنىككىنە «ئۇھ» تارتىپ قويۇپ، پۈتۈن دىققىتى بىلەن قىرائەتكە بېرىلدى. يىراقتا بىر يالغۇز قاغا ئەگىپ يۈرەتتى......

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

رۇخسارى

(داستان)

رەخىم قاسىم

بۇ ئەسەرنى ۋەتەنپەرۋەر ئىنقىلابىي شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپ بىلەن ئاتاقلىق مۇقامشۇناس، پېشقەدەم كومپوزىتور زىكرى ئەلپەتتانىڭ ئىللاردا داستان بولغان ھەقىقىي دوستلۇقى شەرىپىگە ھۆرمەت بىلەن بېغىشلايمەن. — ئاپتور

بىر كۆرۈپ ھەسرەتتە قالدىم ئول پەرى رۇخسارىنى (ناۋايى)

مۇقەددىمە

ئاچتىم رادىئونى، يېقىملىق سادا
ئەكەلدى ئالدىمغا باھار پەسلىنى؛
ئەكەلدى گۈللەرنى – خۇشپۇراق چاچقان،
بۇلبۇللار ئوقۇغان داستان – نەزمىنى.
تالادا لەيلىدەپ ياغسىمۇ ئاق قار،
ئۆيۈمدە باھارنىڭ جىلۋىسى – نازى.
ئۇلغايتىپ ئىلھامىم شاقراتمىسىنى،
ياڭرايدۇ زىكرىنىڭ مۇقامى – سازى.
ئېيتىدۇ ئارىيە ھېيتەم، ماھىرە،
ئاتاقلىق ئوپېرا «غېرىب – سەنەم»دىن.
ناخشىلار سۆزلەيدۇ كارامەت قىسسە،
ئاشىقلار تەقدىرى، ھىجران، ئەلەمدىن.
ناخشىلار، ناخشىلار، گۈزەل ناخشىلار،
خىيال ئاسمىنىدا قىلىدۇ جەۋلان.
ناخشىلار ھاياتنىڭ سۆيگەن ئامرىقى،
ھەردىلغا زوق بېرىپ قاتقان جانغا – جان.

ئويلىدىم: يېتىلىپ غېرىب، سەنەمنى،
ئويغۇر سەھنىسىگە ئېلىپ چىققان كىم؟
مىڭ يىللار بۇرۇنقى ۋاپادارلارغا،
قايتىدىن ھاياتلىق ئاتا قىلغان كىم؟
كەلدى كۆز ئالدىمغا نۇرغۇن ئىجادكار،
ھەربىرى جاي ئالغان خەلق قەلبىدىن.
ئىردىلگەن مانابۇ قەدىم رىۋايەت،
ئەنە شۇ تالانتلار مېھنەت – ئەجرىدىن.
كەلدى كۆز ئالدىمغا ناخشىلار قاتار،
ئەڭ ئالدىن كەلگىنى بولدى «رۇخسارى».
ئويلىدىم: بۇ مۇقام ئوپېرادىكى
جىمىكى ناخشىنىڭ بولدى سەردارى.
بولسىمۇ تاغلارنىڭ گۈلى ھەر ياڭزا،
يەنىلا چىرايلىق گۈلى ئۆزگىچە.
بۇ مۇقام ئالەمگە كەلگەندىن بۇيان،
قالدۇرغان ئىزناسى-يولى ئۆزگىچە.

جاڭلىتىپ قالماستىن غېرىپ، سەنەمنى،
تاھىرنى، زۆھرەنى ئەيلىمەستىن گۈزەل،
شۇڭلاشقا زىكرىگە ئوقۇپ ئاپىرىن،
يازدى چىن قەلبىدىن لۇتپۇللا غەزەل.
«رۇخسارى» مۇقامى ياڭرىسا ھەرچاغ،
كارامەت كەچمىشلەر چۈشەر يادىمغا.
تۇرغاندەك يانمۇ - يان لۇتپۇللا، زىكرى،
بىر ئىشىل كارتىنا كېلەر ئالدىمغا!

1 - باب

ئارمان

كوممۇنداڭ بەئەينى بولۇپ غالجىر ئىت،
ئادەمنى ئاتلىققا ئىشلىگەن چاغدا،
قەھرىمانلىق دېڭىزدەك خەلق غەزىپى،
ئۆركەشلەپ پەلەككە ئېتىلغان چاغدا؛
ئاقسۇدا لۇتپۇللا ۋە سەبداشلىرى،
ئەركىكە بەل باغلاپ چىققىنى مەيدانغا.
شىددەتلىك بوراندا كۆرەش ئۇچقۇنى،
ئايلاندى لاۋۇلداپ كۆچلۈك گۈلخانغا.
خارلانغان خەلقنى چېلىشقا ئۈندەپ،
جەڭگىۋار شېئىرلار ياراتتى شائىر.
لېنىن تەلىمىنى—قۇياش نۇرىنى،
قاراڭغۇ دىللارغا تاراتتى شائىر.
ۋەتەننىڭ ئەڭ چەتكى بۇ خىلۋەت جايى،
ئويغاندى - خاتىمە بەردى غەپلەتكە.
پارتلاش ئالدىدا تۇرغان ۋولقاندەك،
ئەجەللىك ۋەھىمە سالدى زۇلمەتكە.
بۇ باتۇر يىللاردا ئويغاق شۇڭقاردەك،
لۇتپۇللا بىلمىدى قىلچە ئارامنى.
كۈندۈزى ئىشلىسە گېزىتخانىدا،
كۆلۈپتا ئۆتكۈزدى ھەر كەچ - ئاخشامنى.
ئۇ تەھرىر، ئۇ شائىر، دراماتورگ،
شۇنداقلا ئۇ ئىدى ئارتىست، رېژىسسور.
ئۇ رەسسام - سىزاتتى دېكوراتسىيىنى،
ئۇ بولۇپ سىۋېتچىنىڭ - تەڭشىلەتتى نۇر.

«ئون قولى گۈل» دېگۈ مۇنداق ئادەمنى،
يەتكەچكە ھەر ئىشقا ئەقلى - تەدبىرى.
«قىرىق بىر ھۈنەرلىك يىگىت لۇتپۇللا» —
بۇ ئىدى ئۇنىڭغا ئەلنىڭ تەبىرى.
بۈگۈنمۇ ئۇ يەنە چىراق تۇۋىدە،
تاڭغىچە يۈگۈرەتتى قەغەزدە قەلەم.
تىزىلدى قۇرلارغا قىساس لەشكىرى،
تىزىلدى جەڭگاھقا تولغان تىزغ - ئەلەم.
تاھىرنىڭ ئوبرازى شۇ قەدەر يارقىن،
ئوينىدى قولىدا كۈمۈچرەڭ شەمشەر.
ئۈزۈلدى كالىلىسى قارا باتۇرنىڭ،
ئىچتى ياۋ ئەجەلنىڭ جامىدىن زەھەر.
سادائەت - ۋاپانىڭ ئۈلگىسى زۆھرە،
دېدى ئۇ: ھاياتتىن ئەلا مۇھەببەت.
تاجۇ - تەخت، مال - دۇنيا، ئۆلۈم دەھشىتى،
مۇھەببەت ئالدىدا يېڭىلدى ئەبەد.
سۆيگۈ دۇنياسىنىڭ بۇ چولپانلىرى،
مەڭگۈلۈك ئويقىغا بىللە ئالدى يول.
باشئەگىم تېغىدا - قەبرە ئۈستىدە،
ئېچىلدى روھىدىن بىر جۈپ قىزىلگۈل...
ئاخىرقى نۇسخىسى «تاھىر - زۆھرە» نىڭ
چىققاندا شائىرنىڭ ماھىر قولىدىن؛
كۆزلىرى ئېچىلغان قايىنار بۇلاقتەك،
ئۇرغىدى بىر ئوتلۇق ئارمان كۆڭلىدىن:
بولسىدى شۇ تاپتا قەدىناس زىكرى،
ئويېرا جېنىغا قوشۇلاتتى جان.
ئاقاتتى مىسرالار تومۇرلىرىدا،
ئۇ يازغان ئاھاڭلار بولۇپ جۇشقۇن قان.
لېكىن ئۇ ئىلمىدا - يىراق دىياردا،
مۇز داۋان تۇرىدۇ بۆلۈپ ئارىنى.
ۋە لېكىن چىن دوستلۇق تۇرىدۇ باغلاپ،
ئىنتىزار دىللارنىڭ رىشتىسى - تارىنى.
لۇتپۇللا ئېسىدە ئەشۇ كۈن ئېنىق،
ئەينەكتە ئەينىنى كۆرۈپ تۇرغاندەك.
نەچچە يىل ئىلگىرى ئەمەس ۋە بەلكى،

بۇ تۇنجى ئۇچرىشىش ھازىر بولغانىدەك.
ياز ئىدى، يەر- جاھان گۈللەرگە تولغان،
گۈپۈلدەپ ئۇراتتى ئىللىق خۇشپۇراق.
پەردىدەك ياسالغان چىرايلىق ئۆلجا،
قىلاتتى مەھلىيا، قوزغاپ ئىشتىياق.
ئاق ئېرەك بوي سوزغان كۆپكۆك ئاسمانغا،
تۇراتتى يول بويلاپ لەشكەردەك ھەيۋەت.
ئۆلچىنىڭ ئەنە شۇ كەڭ كوچىسىدا،
لۇتپۇللا زىكرىنى كۆردى تۇنجى رەت:
دۇپ- دۇملاق، ئاق يۈزلۈك، چىرايلىق يىگىت،
لۇتپۇللا ئالدىغا كەلدى خۇش كۈلۈپ.
«مەن- زىكرى!» دېدى- دە، قەدىناسلاردەك
ئۇزاتتى قولىنى يېقىن- ئۆز كۆرۈپ.
«مەن- لۇتفۇ!»- كۆرۈشتى لۇتپۇللا دەرھال،
چاقنىدى كۆزىدە شادلىق ئۇچقۇنى.
گوياكى قىرغاقتىن تاشقان دەريادەك،
ئۇرلىدى بىر يۈكسەك ئۈمىد دولقۇنى.
مانا بۇ ئۇچرىشىش- دىدارلىشىشقا
ئىككىسى ئىنتىزار بولغان ئۇزاقتىن.
شۇڭلاشقا ئاقتى سۆز تىللاردىن راۋان،
ئاققاندەك ئايىقى پۈتمەس بۇلاقتىن.
ئىككىسى دوست بولدى شۇ كۈندىن تارتىپ،
جۈپ يۈرەك بىر مەقسەت ئىشقىدا تەپتى.
مۈزلىغان ھاياتقا بەردى ھارارەت،
بۇ ئېسىل دوستلۇقنىڭ يالقۇنى- تەپتى.
لۇتپۇللا قەلىمى ياراتقان شېئىر،
زىكرى دۇتارىدا ئۇچتى قاناتلىق.
مانا بۇ ناخشىلار تەشنا دىللارغا
ئاتىدى كۈچ- ئىلھام، ئىشەنچ ۋە شادلىق...
لۇتپۇللا شۇلارنى ئالغاندا ئەسكە،
چاقنىدى مەمنۇنلۇق كۈلكە جىلۋىسى.
بولاتتى كەلگەندەك گۈل ئۈستىگە گۈل،
شۇ تاپتا دەرقەمتە بولسا ئىككىسى...
لۇتپۇللا چۆككەندە شۇ شېئىردىن ئويغا،
تۇيۇقسىز تىسىرلاپ قېقىلدى ئىشىك،
بۇ ئاۋاز ئۇنىڭغا تونۇش- ئۆز ئىدى،
ئېتىلدى ئىشىككە چاقماقتەك ئىتتىك.
دېگەندەك تۇراتتى يىلال ئەزىزى،
لۇتپۇللا بىر ھازا بولدى ھەيران- لال،
«نېمىگە كەلگەندۇ بى مەھەل تاڭدا؟»-
ئويىدىن يالت ئېتىپ كەچتى شۇ سوئال.
دېدى ئۇ: «ئىلىدىن كەپتۇ كارۋانلار،
يۈرۈشۈپتۇ ئاخشام كەچ دەڭگە- سارايغا.
تاپىلاپ بېرىپتۇ: سىزنى كېچىكمەي
ئۈلگىرىپ كەلسۇن دەپ ناشتىلىق چايغا.»
لۇتپۇللا كېيىنىپ ماڭدى تالاغا،
ماڭدى ۋە بەلكى ئۇچتى قۇش بولۇپ.
يولىغا كۆز تىككەن بۇ مېھمانلارنىڭ
كەتتى ئۇ ئالدىغا تاغدەك خۇش بولۇپ.

2 - باپ

ئون ئۈچىنچى مۇقام

بۇ قىرىق تۆتىنچى يىلنىڭ ياز پەسلى،
چوڭ تەۋرەش ئالدىدا تۇراتتى ئۆلكە.
قەھرىمان يىگىتلەر تىلقا تېغىدا،
بۇ ئۇلۇغ تەۋرەشكە ياراتقان ئۆلگە.
بۇ خەۋەر كەلگەندە يىراق ئاقسۇغا،
لۇتپۇللا ئالەمچە شادلىققا تولدى.
ئۆرتىنىپ ياۋ تەختى، كۈلۈپ ئەل بەختى،
قۇياشلىق زامانى كۆرگەندەك بولدى:
لۇتپۇللا ئۆزىمۇ ئىلقىملىق ئوغۇل،
كىندىك قېنى تامغان ئەشۇ ئىلقىمغا،
تۇراتتى ماگنىتتەك تارتىپ يۇرت مېھرى،
كەتسىمۇ تاغلارنىڭ نېرى يېقىغا.
ئۇ قانداق خۇش بولۇپ قىلمىسۇن پەرۋاز،
ئىپتىخار- غۇرۇردىن تاقاپ قاناتنى؟!
تارىختىن ئالتۇن بەت ئېچىپ شۇ يۇرتى،
باشلىسا جەڭگىۋار يېڭى ھاياتنى!
ئەشۇنداق ھاياجان قايناپ قەلبىدە،
ئۇ كەلدى ئۇچقاندەك كارۋان سارايغا.

www.uyghurkitap.com

لۇتپۇللا بىلەتتى: تالىقتى بۇ جاي
بىر رەزىل مۇتتەھەم ئىت ـ ئىگىچى بايغا.
شۇڭلاشقا، كىرگەندە قورا ـ ھويلىغا،
كۆرسەتتى ئۆزىنى مەغرۇر، بەھەيۋەت.
ئېيتقاندەك ئالدىدىن چىقىپ كەلدى باي،
ئىگىلىپ، پۈكۈلۈپ، قىلىپ خۇشامەت.
بىلەتتى لۇتپۇللا: ئۇ خۇشامەتنىڭ
ئىچىگە ئورالغان زەھەرلىك خەنجەر.
بىلەتتى: چاپاتتى جىگساجۇ① گە باي،
ئۆزىدىن بىر گۇمان پەيقىسا ئەگەر.
مۇنداقلا ئۇچرايتتى قەدەمدە نەچچە،
جاسۇسلار چىۋىندەك ھەريان تارىغان.
ئوخشايتتى قىلىقى لالما ئىتلارغا،
كۆتىگە تەپسىمۇ تاۋاق يالىغان.
لۇتپۇللا ھۆممىيىپ بايغا بىر قاراپ،
ئۈندىمەي يول ئالدى تونۇش ھوجرىغا.
تىپچەكلەپ قالدى باي چۈشكەندەك ئۆزى،
ئۆزگىنى باپلاي دەپ قازغان ئورىغا.
لۇتپۇللا ئىشىكتە كۆرۈنگەن ھامان،
مېھمانلار ئالدىراپ چىقتى ئالدىغا.
باشلىدى شائىرنى ئۆيىنىڭ تۆرىگە،
ۋە ئۇنى ئولتاردى ئېلىپ ئارىغا.
داستىخان ئۈستىدە قىزىدى سۆھبەت،
بۇ سۆھبەت چايدىكى ناۋاتتىن شېرىن.
بۇ سۆھبەت تومۇزنىڭ سالقىن يامغۇرى،
بۇ سۆھبەت يۈرەككە تومۇردەك يېقىن.
سۆزلەندى ئېلىنىڭ ئۆزگىرىشلىرى،
سۆزلەندى پۈقرادىن ـ دوتەيگىچە.
سۆزلەندى ئىلقىنىڭ ئولاستايدىن،
لەڭشاڭنىڭ ئاكوپى ـ پوتەيگىچە.
شىمالدا يېقىلغان ئىنقىلاب ئوتى،
لۇتپۇللا قەلبىگە چاچراتتى ئۇچقۇن:
ئۆيۈلدى ئېلىنىڭ دولقۇنلىرىغا
تارىمۇ جۇر بولۇپ سالغاندەك شاۋقۇن.

سۆزلىدى مېھمانلار زوق ـ ھەۋەس بىلەن
«چىن مۇدەن»، «قانلىق داغ»، ھەمدە «غۇنچەم»نى.
ئىلىدا شان ـ شۆھرەت تاجىنى كىيگەن
قايتىدىن ئىشلەنگەن «غېرىب ـ سەنەم»نى.
لۇتپۇللا يايرىدى بۇ خوشخەۋەردىن،
شادلىقتا قېنىغا سىغماي قالدى ئۇ.

يۈرىكى بەئەينى زەپەر ناغرىسى،
خۇشناۋا تەنتەنە كۈيگە چالدى ئۇ.
«رۇخسارى» مۇقامى سۆزلەنگەن چاغدا،
خۇشلۇقى تېخىمۇ چىقتى ئەۋجىگە.
«زىكرىنىڭ دۇتارى ـ ئۇيغۇرنىڭ پەخرى!»
دېدى ئۇ ئاپىرىن ئوقۇپ ئەجرىگە.

لۇتپۇللا شۇ ھامان قىلدى ئىلتىماس،
مۇقامغا چېلىشنى مەلۇم مېھماندىن.
بىلەتتى، ئۇ مېھمان ئۇستا سازەندە،
سۆيەتتى سەنئەتنى يارىتىپ جاندىن:
سازەندە تارىغا تەگكۈزگەندە قول،
سايرىدى بۇلبۇلدەك ئېسىل دۇتارى.

ئاقسۇ ئاسمىنىدا مانا تۇنجى رەت
ياڭرىدى جاراڭلاپ گۈزەل «رۇخسارى».
«رۇخسارى»، ئەي ئەلنىڭ سۆيگەن نىگارى!
سەن شۇنداق تارالغان چەكسىز شىنجاڭغا.
تارالغان ھىمالاي، پامىردىن ھالقىپ،
مەغرىبكە، مەشرىققە، پۈتۈن جاھانغا.

ئۇ چاغدا ـ بۇ كىچىك كارۋان سارايدا
تەسەۋۋۇر قىلىنغان ئىدىڭ بۇ كۈننى؛
كۆزۈڭمۇ يەتمىگەن مەپتۇن قىلىشقا،
سېھىرلىك كۈچۈڭگە سانسىز كۆڭۈلنى.
ئويلىساڭ تارىخنىڭ قۇدرىتى قالتىس،
يەتمەيدۇ ئىنساننىڭ ئىدرىكى ئاسان.

ئىلىدا تۇغۇلغان تېخى سەن بولتۇر،
ھە بۇ يىل ئاقسۇنى ئەيلىدىڭ ماكان!...
«رۇخسارى» بۇ ئاددىي تارچۇق ھوجرىدىن

① قورچاق ساقچى ئىدارىسى

ئۇچماقتا قاناتلىق ھەر يانغا تاراپ.
كەلمەكتە ئادەملەر بولۇپ مەھلىيا،
ناخشا - كۈي ياڭرىغان سەيناغا قاراپ.

لۇتپۇللا پېيىغا چۈشكەن ئىدى باي،
بولغاچقا تىڭلاش - تىڭلاش كەسپى - ھۈنىرى.
ئۇنۇتتى ئۆزىنى ئاشۇ چېغىدا،
مۇقامنىڭ تامامەن بولۇپ ئەسىرى.
ئۇنۇتتى خۇددى ھەتتاكى قۇشلار،
قونۇشۇپ تاملارغا سىلىشتى قۇلاق.
پەدىگە تەڭكەشلەپ چالدى چاۋاكنى،
ياپ-يېشىل شاخلاردا كۆرمىك يوپۇرماق ...
«رۇخسارى» — مۇقامى، مەشرەپ، تەلقىسى،
مەرغۇلى، ناخشىسى ... مىسلى بىر دۇنيا،
دولقۇننى دولقۇنلار قوغلىشىپ ئاققان،
گويىاكى ئۈزۈلمەس شاۋقۇنلۇق دەريا.
لۇتپۇللا ئاقماقتا ئەشۇ دەريادا،
دولقۇنلار ئەۋجىدىن ئالماقتا لەززەت.

ئۇ شۇنداق لەززەتكى، ئىزھارلاش مۈشكۈل،
تىلدا يوق ئۇقەدەر مۇكەممەل قۇدرەت.
مۇقامنىڭ چۈشۈرگە، خاتىمىسىنى
تۈگەتكەن چېغىدا مېھمانمۇ ئاخىر؛

دەس تۇرۇپ ئورنىدىن زور ھاياجاندا،
سازەندە قولىنى چىڭ قىستى شائىر.
لۇتپۇللا يۈزىدە ئويناپ تەبەسسۇم،
خۇشاللىق يېشىغا تولدى كۆزلىرى،
تاپقاندەك ئىزلىگەن ئەڭگۈشتەرىنى،
ئۇرغىدى قەلبىدىن ئالقىش سۆزلىرى:
«ئەي ئۇيغۇر، سەن بۈيۈك تالانتلىق مىللەت،
تۇرغىنىڭ - پۈتكىنىڭ مۇزىكا - ناخشا.
سەندىكى بۇ ئېسىل كارامەت خىسلەت،
قىلىدۇ ھەركىمنى ئۆزىگە شەيدا.
ئەجرىڭدىن يارالغان ئون ئىككى مۇقام،
جاھان سەنئىتىنىڭ بولدى گۈلتاجى.
بولۇپ شۇ مۇقامنىڭ ئون ئۈچىنچىسى،
ئالەمگە كۆز ئاچتى گۈزەل «رۇخسارى»!
نېمىشكە شادلىنىپ كۈلمەيلى دوستلار،
بۇ يېڭى غەلىبىگە قىلىپ تەنتەنە؟!
بەرق ئۇرۇپ باھارنىڭ چېچەكلىرىدەك،
گۈللىسۇن تېخىمۇ شانلىق ئەنئەنە!...»
لۇتپۇللا سۆزلىرى تاڭ شامىلىدەك،
ئويغاتتى دىللاردا ئىپتىخار - غۇرۇر.
قاراڭغۇ كېچىدە يانغان مەشئەلدەك،
يورۇتۇپ دىللارنى چاچتى پارلاق نۇر.
لۇتپۇللا «رۇخسارى» نوتىلىرىنى
كۆڭۈل دەپتىرىگە كۆچۈرۈپ ئەينەن؛
ئىشىدىن تاپقاندا تولۇق قانائەت،
خوشلاشتى بىرمۇ - بىر مېھمانلار بىلەن.
دېدى ئۇ: «ئاقسۇدىن سىلەر يانغىچە،
«رۇخسارى» چىقىدۇ چوقۇم سەھنىگە.
بۇ مېنىڭ سىلەرگە قىلغان تەكلىپىم،
كېلىڭلار بولغۇسى ئويۇن - بەزمىگە!»
لۇتپۇللا قوزغالدى كارۋان سارايدىن،
سىغمايتتى كۆكسىگە بەختى - شاتلىقى،
ئۇنىڭغا ئوڭۇشلۇق، كۆپ ئۆمۈر تىلەپ،
ئۇزاققا ئۇزىتىپ قالدى بارلىقى.

3 - باب

«تاھىر - زۆھرە»

ھەيۋەتلىك،ئازادە ئاقسۇ كۇلۇبى،
يېشىل قاڭالتىردىن چېدىر يېپىلغان؛
ياپونغا قارشى جەڭ ئۇرۇش يىللىرى،
ئۇمۇ بىر جەڭچىدەك سەپكە قېتىلغان.
ئەينى چاغ شىنجاڭدا ھەر ۋىلايەتتە،
سېلىنغان كۆپلىگەن بۇ تەقلىد كۇلۇب.
ھە، ئۇلار ئىسيانكار قەيسەر مىللەتنىڭ
قالغاندى مۇقەددەس جەڭگاھى بولۇپ.
بۈگۈنمۇ بۇ يەردە بولماقتا بىر جەڭ،
ئىستىبداد ئۆزۈمگە - زۇلمەتكە قارشى.
تۇرماقتا جاراڭلىق خىتابەتەك ياڭراپ،

ئىنسانىي ھوقۇقىنىڭ جەڭگىۋار مارشى.
لۇتپۇللا ئويناپدۇ سەھنىدە مانا،
ئوينىغان رولىدۇر تاھىرنىڭ رولى.
تاھىردۇر چىرىگەن كونا دۇنياغا
ئوت ئاچقان باتۇرنىڭ ئوبراز ـ سىمۋولى.
خارلانغان خەلقنىڭ ۋەكىلى تاھىر،
ياشىدى ئەل بىلەن بولۇپ تەقدىرداش.
تاھىر ئۆز دەۋرىنىڭ ئوت يۈرەك ئوغلى،
ئۇلۇغۋار مەقسەتنى دىلغا پۈككەن ياش.
ئۇ دېدى: نۇر چاچسۇن ئەرك قۇياشى،
گۇم بولسۇن شاھلارنىڭ مۇستەبىت تەختى.
يوقالسۇن تەڭسىزلىك، ھاكىم مۇتلەقلىق،
ئېچىلسۇن گۈل بولۇپ خەلقنىڭ بەختى!
ئۇ دېدى: سۆيۈشۈپ كۆڭۈل بەرگەنلەر،
رەقىبلەر قولىدا بولمىسۇن خار-زار.
كەزمىسۇن جاپالىق ھىجران دەشتىنى،
ياشىسۇن بىر ئۆمۈر خۇشال، بەختىيار!...
شۇڭلاشقا ياغدۇردى زالىم پادىشاھ،
تاھىرنىڭ بېشىغا ئاپەت تېشىنى.
تارتىسمۇ ھەرقانچە ئازاب ـ ئوقۇبەت.
ئەگمىدى مەرت يىگىت ياۋغا بېشىنى.
كۆزۈمگە قادالغان مىخ دەپ شاھ ئۇنى
تاشلىدى دەرياغا ساندۇققا سېلىپ.
يۈرسىمۇ يات ئەلدە يۈردى ھەر زامان
ئېلىنى، يارىنى دىلدا ياد ئېتىپ.
جەڭ قىلىپ بىر ئۆمۈر ياۋ بىلەن تاھىر،
بولدى ئۇ يەنىلا جەڭگاھتا قۇربان.
ئۆلۈمى ئالدىدا ئېيتقان بۇ ناخشا
قالدى بۇ ئالەمدە جاراڭلاپ ھامان:

«زۆھرە جانىم ۋەسلىڭ ئىزدەپ،
رەقىب قولىغا چۈشتۈم ئەمدى.
كېچە ـ كۈندۈز دىدار ئىزدەپ،
ئوتتەك يېنىپ ئۆچتۈم ئەمدى.

ئۆمرۈم ئۆتتى تىنماي يىغلاپ،
كۆزۈم قانلىق يۈرەك زەرداپ.
مانا ئاقىۋەت بولدۇم خاراب،
ئۆزگە ۋەتەنگە كۆچتۈم ئەمدى.

زىمىننى باسسۇن ئاھىم مېنىڭ،
پەلەكتىن ئاشسۇن زارىم مېنىڭ،
پەرىشاندۇر ھالىم مېنىڭ،
ياردىن جۇدا بولدۇم ئەمدى.

تاھىردەرلەر نامىم قالدى،
پىغان بىلەن زارىم قالدى،
ئەجەل مېنى قوينىغا ئالدى،
ئارمان بىلەن ئۆلدۈم ئەمدى.»

تاھىرنىڭ ھاياتى بولدى زور ۋولقان،
يەتكەندەك ئەجەلى تىترىدى زۇلمەت.
تاھىرنىڭ ئۆلۈمى بولدى بىر خىتاب،
كۈرەشچان خەلققە بەردى كۈچ ـ غەيرەت.
لۇتپۇللا ئوينىدى ئەنە شۇ رولنى،
جارى قىپ تالانتى ـ ماھارىتىنى.
ياراتتى ئوبرازنى شۇ قەدەر جانلىق،
ئىشلىتىپ ئەقلىنى ـ پاراستىنى...
ياڭراتتى كەڭ زالنى گۈلدۈرمامىدەك،
كۆپچىلىك ئالقىشى ـ چاۋاك ساداسى.
بۇ ئىدى تالانتلىق ئارتىستقا بەرگەن
خەلقنىڭ ئەڭ يۈكسەك ھۆرمەت باھاسى.
بار ئىدى بۇ زالدا ئالدىنقى رەتتە،
ئۆتكەنكى مېھمانلار ـ ئىلىدىن كەلگەن.
زىكرىنىڭ مۇقامى، ناخشىلىرىنى
زوق بىلەن بىرمۇ ـ بىر ئورۇنلاپ بەرگەن.
ئەنە شۇ مېھمانلار كۆرۈپ ئويۇننى،
ھەممىدىن ئۈزگىچە بولۇشتى خۇشال.
لۇتپۇللا ـ مانا بۇ كارامەت تالانت،
ئۇلارنى تېخىمۇ قىلدى ھەيران ـ لال.
ئۇ ئىدى ئاپتورى «تاھىر ـ زۆھرە» نىڭ،
ھەر شېئىرى، ھەر بىر سۆز بىباھا گۆھەر.
يېزىلغان ئىنتايىن ماھىر قەلەمدە،
چولپاندەك چاقنىغان بۇ نادىر ئەسەر.
بۇ گۈزەل ئەسەرگە ئېسىل ئاھاڭلار،
ياراشقان شۇ قەدەر نۇرغا نۇر قاتقان.
تېكىستى غول بولسا ئاھاڭلار ياپراق،

www.uyghurkitap.com

ئىككىسى بىرلىشىپ گۈل - چېچەك ئاتقان.
ئاھاڭلار ئۆز ئىدى مېھمانلار ئۈچۈن،
«دو - رې»دىن ئاخىرى «سو - لا»① غا قەدەر.
ھېلىقى سازەندە چالغان ئۇلارنى،
ئۇ ئىدى ئۇن كۈندىن ئالدىنقى سەھەر.
ئۆتمەستىن ئارىدىن تېخى كۆپ ئۇزاق،
ئاھاڭلار ئاپتوجاي يېڭى ئەسەردىن.
ئىلى سەھنىسىدە ياڭرىغان كۈيلەر،
ياڭراپتۇ بۇندىكى سەھنە - مۇنبەردىن . . .
مېھمانلار مانا بۇ ھەيرانلىقىنى،
ئېيتمىشتى شائىرغا ئويۇندىن كېيىن.
سۆزلىدى لۇتپۇللا: «قەيسەر سەيياھقا،
داۋانلار ھالقىماق ئەمەستۇر قىيىن.
زىكرىنىڭ ناخشىسى - مۇزىكىسىنىڭ،
مەن ئىدىم ئەزەلدىن شەيدا - خۇشتارى.
قوزغىدى ئەشۇ كۈن ئوتلۇق ئىشتىياق،
يېڭى بىر ئىلھامنى مەندە «رۇخسارى».
شۇڭلاشقا ئەسەرنىڭ مۇزىكىسىغا،
مەن ئالدىم ئۇنىڭدىن ئەندىزە - ئۈلگە.
ئىككىسى بىرلىشىپ (سىلەر ئېيتقاندەك)،
ئايلاندى ئوپېرا چىرايلىق گۈلگە.
يازسامۇ ئەسەرنىڭ تېكىستىنى مەن،
مۇزىكا ئاپتورى يەنىلا زىكرى.
تېكىستقا جان بەرگەن، گۈزەللىك بەرگەن،
زىكرىنىڭ ئىجادىي مۇزىكا پىكرى.
تېكىستلار تەن بولسا مۇزىكىلار قان،
ئىككىسى جەم بولسا ئەسەر تاپارجان.
شۇڭلاشقا شائىرلار، كومپوزىتورلار،
ئىجادىي مېھنەتتە قوشكىزەك - تۇغقان.
ئىككىسى بىرلىشىپ غايە - مەقسەتتە،
جاپالىق ئىزدىنىپ تىرىشسا ئەگەر؛
ئۇلارنىڭ ئەجرىدىن كېلۇر ئالەمگە،
قۇياشتەك نۇر چاچقان مەڭگۈلۈك ئەسەر!...»
لۇتپۇللا سۆزىدىن ھەركىم قايىلىدە،
ئۆرلىدى دېڭىزدەك ھېسسىيات دولقۇنى.
ئۇلۇغۋار ئۈممىدنىڭ ئۇچقۇنلىرىدىن،
كۆرۈندى ئەتىنىڭ كۈچلۈك يالقۇنى.

4 - باپ

چال، سازەندە!

مېھمانلار يانماقچى ئىلىغا ئەتە،
يانماقچى قوغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتىغا.
تۇرغاندۇ ئۆي ئىچى، دوست - يارەنلىرى،
ئىنتىزار كۆز تىكىپ ئۇلار يولىغا.
مېھمانلار يانماقچى، لېكىن لۇتپۇللا
قالىدۇ بۇ يەردە - چەت خىلۋەت جايدا،
تۇرنىلار يانغاندەك ئۆز يۇرتىغا ئۇ
قايتاركىن قايسى كۈن ۋە قايسى ئايدا؟
تۇرغاندۇ ئۇنىمۇ ئاتا - ئانىسى،
سېغىنىپ، زارىقىپ كۈتۈپ ئىنتىزار.
گەر بولسا ۋىسالنىڭ ئىمكان - چارىسى،
قىلامدۇ ھىجراننى بىر كىم ئىختىيار؟
لۇتپۇللا بىلىدۇ ئۇنى بۇ يەرگە،
ھەيدىگەن گومىنداڭ سۈرگۈندەك پالاپ.
ئىز يىراپ قاترىغان ئاپشاركىلاردەك،
يۈرىدۇ جاسۇسلار قەدەمدە پايلاپ.
ئۇ گويا قەپەزگە سولانغان بۈركۈت،
يوق ئامال كەڭ كۆكتە قانات قاققىلى.
يوق ئامال دۈشمەننى قارىغا ئېلىپ،
ئىلغىنىڭ تېغىدا مىلتىق ئاتقىلى.
ۋە لېكىن، ئازادلىق كۈرەش يولىدا،
جەڭگاھتۇر ھەممە يەر قەيسەر جەڭچىگە.
گەر بولسا زەررىچە ھاياتلىق نۇرى،
ئاتايدۇ شۇ نۇرنى باتۇر خەلقىگە.
شۇڭلاشقا لۇتپۇللا يىراق ئاقسۇدا،
تۇرماقتا ياۋ بىلەن قانلىق جەڭ قىلىپ.
شىددەتلىك كۈرەشتە ئۆتكۈزمەكتە ئۇ،
كۈننى ئاي ئەدەس يىلغا تەڭ قىلىپ...

① نوتا بەلگىلىرى

ئۆتكەن كەچ ئوينالغان «تاھىر — زۆھرە» مۇ،
ئەنە شۇ چېلىشنىڭ يېڭى بەلگىسى.
ئۇنىڭدا سۆزلەنگەن ئۆتمۈشلا ئەمەس،
سۆزلەنگەن بۈگۈن ھەم پارلاق كەلگۈسى.
رىۋايەت — چۆچەكنى رېئال تۇرمۇشقا —
بۈگۈنگە تەتبىقلاش ئەلۋەتتە مۈشكۈل.
تەقلىدلەش كۆچەيگەن بۇ ئېغىر پەيتتە،
بۇ ئىمدى بىردىن — بىر ئۈنۈملۈك ئۇسۇل.
شۇڭلاشقا بۇ ئويۇن ياقتى خەلققە،
ياققاندەك كېسەلگە شىپالىق دورا.
ئويغاتتى غايىلەنى، يورۇق ئاسماندا
قاراسلاپ چېقىلغان چاقماقتەك گويا.

ئاپىرىن ئوقىدى تاماشىبىنلار،
ئالقىشلاپ ئويۇننىڭ غەلىبىسىنى.
كۆردى ئۆز كۆزىدە قەدىمىي ئاقسۇ،
كۈرەشنىڭ يېڭى بىر تەنتەنىسىنى...
شۇلارنى ئويلىغان چاغدا لۇتپۇللا،
ئەسلىدى زىكرىنى — ئۇنىڭ ئەجرىنى.
سېغىنىش ئىلكىدە ئۆرلەپ ھاياجان،
قاپلىدى شېئىرىي ھېسسىيات قەلبىنى.
ئۇ، شۇڭغۇپ تەپەككۇر دېڭىزى ئارا،
ئىزلىدى سۆزلەردىن جەۋھەرنى — دۇرنى.
ئىزلىدى چاچسۇن دەپ ئالەمدە مەڭگۈ،
يۇلتۇزلار رەڭمۇ — رەڭ جىلۋىدار نۇرنى.
لۇتپۇللا قولىغا ئالدى قەلەمنى،
دىلىدا جۇش ئۇرۇپ شۇ يۈكسەك ئارزۇ.
يازدى ئۇ، زوق بىلەن «چال، سازەندەم» دەپ،
بۇ بولدى شېئىرغا قويۇلغان ماۋزۇ.
يازدى يانار تاغدەك پارتلاپ ئىلھامى،
بۇ ئىلھام شۇ قەدەر يۈكسەك — مۇقەددەس،
ئەنە شۇ ئىلھامدىن كەلدى ئالەمگە،
مانا بۇ مەڭگۈلۈك ئۇلۇغ مۇخەممەس.

چال سازەندەم

— مەشھۇر ناخشىلار ئىجاتچىسى ياش سازەندە زىكرى ئەپەندىگە بېغىشلايمەن

چال سازىڭنى زوق بىلەن، تىنماي چال، سازەندەم،
ھەرىكىتىڭ تېتىمەك، قوللىرىڭ مەجنۇنتال، سازەندەم،
ناخشاڭ شېرىن، تاتلىق سېنىڭ، گويا كى بال، سازەندەم،
ياشلىقنىڭ زىلۋا چېغىدا، ئىجاد قىلىپ قال، سازەندەم،
بۇ مۇخەممەس شۇنىڭ ئۈچۈن ساڭا ئىرسال، سازەندەم.

ئىجاد قىل ۋۇجۇدۇڭدا بار ئوبدان غەزەلنى،
كۈرەشچان سەنئەت مەيدانىدا باغلىغىن بەلنى،
سازلىرىڭ روھى بىلەن راست سۇغارغىن ئەلنى،
سەنئىتىڭنى مەۋجۇد قىل دولقۇنلۇق سەلنى،
شادىمان ھاياتنىڭ قوينىدا ئوبدان ئەھۋال، سازەندەم.

بۇ ۋەتەندە جارالىنسۇن نەغمەڭ ساداسى،
ھاۋالارغا ئۆرلەپ كەتسۇن مۇڭلۇق ناۋاسى،
تەسەددۇق خويما كەڭ گۈزەللىك دۇنياسى،
كونا مۇقاملار لەززىتىنىڭ ئەڭ چوڭ باباسى،
ئۆسۈش، ئىجاد، يۈكسىلىشكە ئەپلىك ئامال، سازەندەم.

بىھۇدە ياد كىرلەرنى تازىلىغاي ئېسىل سەنئەت،
ئىنكاسىدۇر ھاياتنىڭ، جان ئۈچۈن لەززەت،
ئىلھام بېرىپ ۋىجدانغا، تەۋرەتسۇن خىسلەت،
سازەندىنىڭ قولىغا بەرمىسۇن ھېچ دەرت،
كۆڭۈل مەيلىنى سازىڭ ئىشقى قىلسۇن ئىشغال،
سازەندەم.

مۇقام — سەنەم، سەن بول بىر ئاشىق غېرىب،
ئۇچرىشىشقا ئالدىدا ۋۇجۇدۇڭ بېرىلىپ،
مۇھەببەتنىڭ مەنزىلىدە يۈر، كۆكرەك كېرىپ،
ھەر قەدەمگە ئۈنچە — مارجان، ياقۇتلار تېرىپ،
شانۇ — شەۋكەت زېمىنىدا ئۆستۈر نىھال، سازەندەم.

ۋەتەن، خەلق ئۈچۈندۇر دائىم بىزنىڭ ئىشىمىز،
ئازاد تۇرمۇش ئاشىنىسى بولدى ھەر بىر كىشىمىز،
زور مەقسەتلەر يولىدا بىزنىڭ ئويى ھەم پىكرىمىز،
ئىجاد ئېتىشتۇر ھارماي يېپ — يېڭىنى زىكرىمىز،
قوبۇل ئەيلەڭ شېئىرىمنى، سىز بىمالال، سازەندەم.

يازدى بۇ شېئىرنىڭ ئەڭ ئاخىرىغا:
«لۇتپۇللا مۇتەللىپ» دېگەن ئىسمىنى؛
بىر مىڭ توققۇز يۈز قىرىق تۆتىنچى
يىلىنىڭ سېنتەبىر دېگەن ئېيىنى.

لۇتپۇللا شېئىرنى سالدى كونۋېرتقا،
يېزىلدى ئادرېسى ئېنىق ۋە ئوچۇق:
«ئىلى سانائى نەفىسەدىكى
زىكرى ئەپەندىگە» دېگەن سۆز تولۇق.
شۇندىلا ئۇ مەمنۇن بولدى ئىشىدىن،
ئويىنىدى يۈزىدە شادلىق چىلۇسى:
نەقەدەر ئۇلۇغ سەن، نەقەدەر گۈزەل،
مەڭگۈلۈك دوستلۇقنىڭ سۆيگۈ رىشتىسى!
ھە، ئەتە كارۋانلار بىلەن بۇ خەتمۇ
چىقىدۇ سەپەرگە، مەنزىللەر يىراق.
يولدا بار تونۇردەك قىزىغان ئاپتاپ،
يولدا بار سۆڭەكتىن ئۆتكىدەك سوغاق.
غېرىبنىڭ يولىنى باغلىغان تاغلار،
بۆرىدەك ھۇۋلاتسا شىۋىرغىنىنى؛
تۆكىدۇ يايلاقلار تاڭدىن - كەچكىچە،
تۆكىدۇ سىمىلداپ ئاق يېغىنىنى.
تەشنالىق قىينىسا گىياسىز دەشتتە،
داۋاندا قىسىدۇ گالنى نەپەس - دەم.
مۇزلۇق ھاڭ ئىچ كۆردەك ئېچىپ ئاغزىنى،
ئەجەل دەھشىتىنى چىللايدۇ ھەر دەم.
بۇ يوللار ئەشۇنداق جاپالىق يوللار،
ۋە لېكىن ئادەملەر مۇستەھكەم، قەيسەر.
ئەنە شۇ ئادەملەر بىلەن بۇ خەتمۇ
بارىدۇ شۇ يىراق ئىلىغا قەدەر.
لۇتپۇللا خىيالى قىلماقتا پەرۋاز،
كەزمەكتە ئىلىنىڭ كەڭ ۋادىسىنى.
كۆردى ئۇ: شادلاندى قەدىناس زىكرى
تونۇپ ئۆز دوستىنىڭ قوليازمىسىنى.
مانا ئۇ يۈزلەندى ئاقسۇ تەرەپكە،
لۇتپۇللا چېھرىنى كۆرگەندەك بولدى.
ئوقۇپ مۇخەممەسنى، ئۇرغۇپ ئىلھامى،
يېقىملىق، بەختىيار كۈلگەندەك بولدى.
ھە، مانا، ئىككىسى كۆرۈشتى دىدار،
ۋىسال قۇچاق ئاچتى، تۈگىدى ھىجران.

ئۆجۈقتى قارا تۈن، باقتى ئۇلارغا
يىللىق كۈلۈمسىرەپ قۇياشلىق دەۋران.
ئىككىسى دەرقەمدە قىلىشتى ئىجاد،
يارالدى يەنە بىر يېڭى «رۇخسارى».
بۇ دوستلۇق داستانى - ئۆلمەس مۇقامغا
ئېيتماقتا ئايرىبن ۋەتەن - دىيارى! ...

خاتىمە

تىرىك بىر شاھىدى ئۆز زامانىنىڭ،
مانا بۇ قىسسىسىنى سۆزلىدى ماڭا.
قانداقچە ئاڭلىغان بولسام مەن ئۇنى،
كىتابخان، ئەينىچە يەتكۈزدۈم ساڭا.
ئاھ ... ئىسىت، لۇتپۇللا كەتتى ئالەمدىن،
بولمىدى كۆرۈشۈش مەن ئۈچۈن نېسىپ.
شۇندىمۇ، زىكرىگە بولدۇم زامانداش،
جاپالىق يوللارنى ئۆتتۈم تەڭ بېسىپ.
ئۇزاتتۇق بىرلىكتە (ئاكا - ئۇكىدەك)،
بۇ چەكلىك ئۆمۈرنىڭ نەچچە يىلىنى.
ھەقلىقمەن ئېيتىشقا: ئۇ ئېسىل ئىنسان،
گۈل بىلەن تولدۇرغان ھايات يولىنى.
ئاڭلايمەن مەدھىيە زىكرى ھەققىدە،
ھەر يەردە بار ئۇنىڭ يۈكسەك تەرىپى.
ئەجرىدىن يارالغان مۇقام، ناخشىلار،
ئەمەسمۇ ۋەتەننىڭ شانۇ - شەرىپى؟!
ئىنسانغا ھەممىدىن قىممەتلىك ھايات،
ھاياتتىن قىممەتلىك كەشپىيات - ئىجاد؛
ئىجادتىن قىممەتلىك، خەلق قەلبىدە
قالدۇرماق ياخشى ئات - ياخشى تەسىرات.
چىققاچقا زىكرى بۇ تەلەپ ئەھدىدىن،
مول مېۋە بەرگەچكە ھالال ئەجرىدىن؛
مانا بۇ تالانتلىق ئالتۇن ئوغلىغا
ياغماقتا تەشەككۈر ۋەتەن - خەلقىدىن.

1986 - يىلى، مارت، ئۈرۈمچى

مۇسۇلمان دۇنياسىغا سەپەر

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم

(بېشى ئۆتكەن ساندا)

بۇ ماقالىمىزنىڭ مەزكۇر ژۇرنالنىڭ ئالدىنقى سانىدا ئېلان قىلىنغان قىسمىدا جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى ئۆمرە ھەج قىلىش، دوستلۇق زىيارىتى ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ پاكىستاندىكى ۋە سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ مەككە، مەدىنە قاتارلىق شەھەرلىرىدىكى پائالىيەتلىرى ھەققىدە يازغان ئىدۇق، ئەمدى مەلۇم بولغايكى، ۋەكىللەر ئۆمىكىمىز ئولتۇرغان «AYRBOS 300A 26» تىپلىق ئايروپىلان 11 - ئاينىڭ 29 - كۈنى مۇسۇلمانلارنىڭ مۇقەددەس جايى مەدىنە شەھىرىدىن كۆتۈرۈلۈپ بىر سائەتتىن ئارتۇق ئۇچقاندىن كېيىن سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ پايتەختى - رىياد شەھىرىگە يېتىپ كەلدى. بىز «Kontinlntnintal» مېھمانخانىسىغا ئورۇنلىشىۋالغاندىن كېيىن، زىيارەت ۋە ئېكسكۇرسىيە پائالىيەتلىرىمىزگە كىرىشىپ كەتتۇق.

رىياد - پايتەخت بولۇش سۈپىتى بىلەن سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ئىقتىساد، پەن - مەدەنىيەت، دىن، قۇرۇلۇش سەۋىيىسى قاتارلىق تەرەپلىرىنى ئۆزىدە ئەكس ئەتتۈرگەن شەھەر ئىكەن. بىز بۇ شەھەردە تۇرغان ئانچە ئۇزۇن بولمىغان ۋاقىت ئىچىدە تەكلىپكە بىنائەن مەرھۇم پادىشاھ ئابدۇل ئەزىزنىڭ ھايات پائالىيىتى ھەققىدە مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىلىدىغان خەلقئارالىق يىغىنىنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىغا قاتناشتۇق، بۇ يىغىندا ھازىرقى پادىشاھ پەھەدنىڭ نۇتقىنى ۋە بىر قانچە ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ ئىلمىي ماقالىلىرىنى ئاڭلىدۇق. پادىشاھلىق (پايتال نامىدىكى) دوختۇرخانىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. شەھەر رايونىدىكى دىرويا قەدىمىي شەھىرىگە بېرىپ، 200 يىلدىن بۇرۇنقى شەھەر قەلئەسىنى، پادىشاھنىڭ قەدىم جايىنى زىيارەت قىلدۇق، سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ باش مۇپتىسى شەيخ ئابدۇل ئەزىز بىن بازنىڭ قوبۇلىدا ۋە خۇسۇسىي زىياپىتىدە بولدۇق.

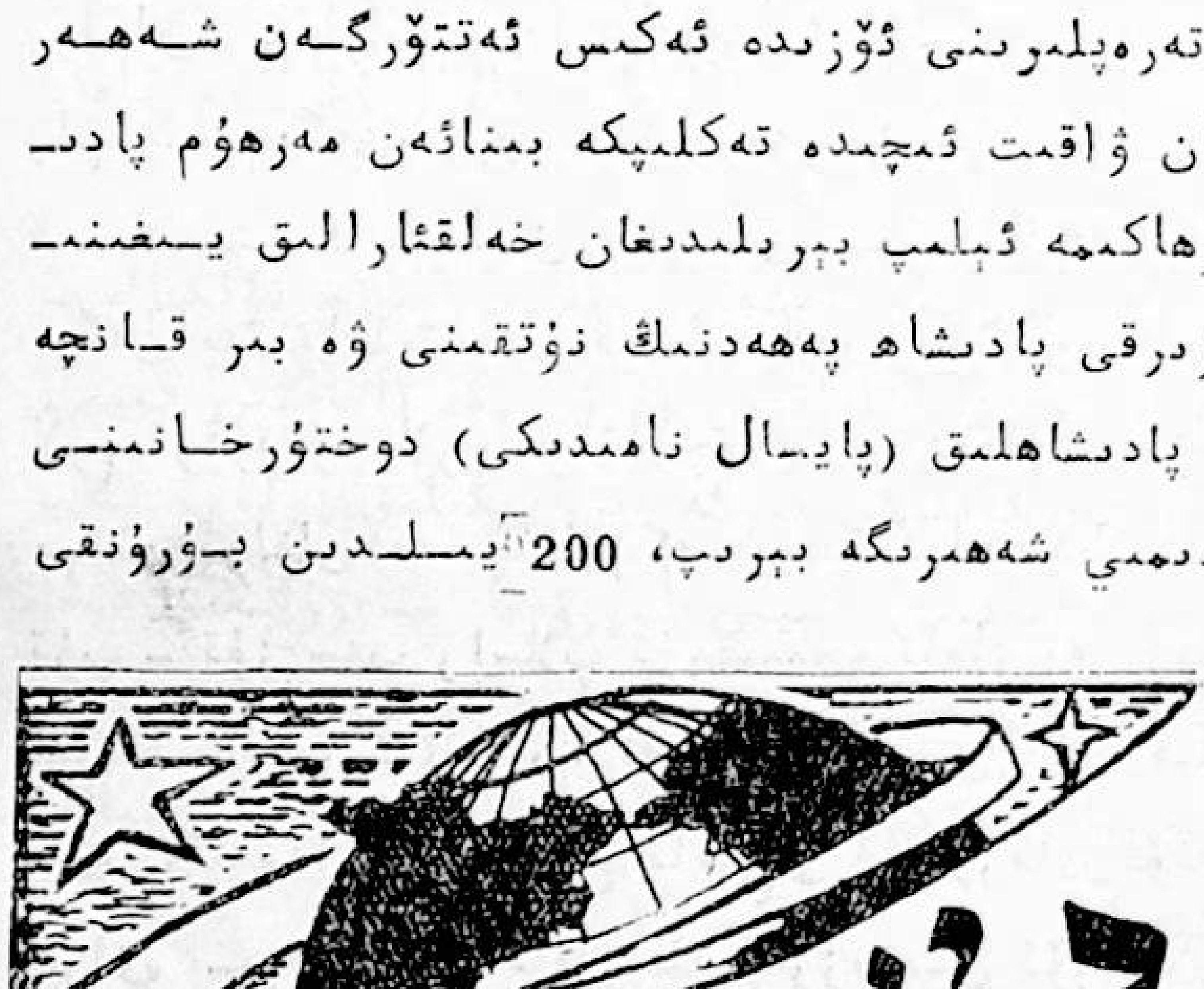

رىيادتىكى زىيارىتىمىزدىن كېيىن بىز مەملىكەتنىڭ شەرق تەرىپىگە جايلاشقان مۇھىم نېفىت سانائىتى بازىلىرى - زەھران، دامام، خۇببار قاتارلىق شەھەرلەردە بولدۇق. نېفىت ئىنىستىتۇتلى-

رىنى، نېفىت پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتلىرىنى، مۇھىم شىركەتلەرنى كۆردۇق. پادىشاھنىڭ ئوغلى مۇھەممەدبىن پەھەد شاھزادىنىڭ قوبۇل قىلىشىغا مۇيەسسەر بولدۇق.

بىز مەككىدە تۇرغان كۈنلەردە ھەرەمدە جۈمە نامىزى ئوقۇشقا توغرا كەلمىگەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز زەھراندىن مەككىگە كەلدۇق ۋە جۈمە نامىزى ئوقۇپ بولۇپ، يەنە سەئۇدى ئەرەبىستانىغا كىرىشنىڭ تۇنجى بېكىتى بولغان جىددە شەھىرىگە قايتتۇق. جىددە شەھىرىدە تۇرغان كۈنلىرىمىزدە ۋە يۇقىرىدا ئىسمى ئېيتىپ ئۆتۈلگەن شەھەرلەردە بولغان ۋاقتىمىزدا كۆرگەن ئاڭلىغانلىرىمىز ھەققىدە ئومۇمىي تەسىراتلار قىسمىدا توختىلىپ ئۆتىمەن.

5 - سەئۇدى ئەرەبىستانىدا دىن

سەئۇدى ئەرەبىستانى — ئىسلام دىنىي دۇنياغا كەلگەن جاي. مەن ئۇ يەرگە بېرىشتىن بۇرۇن سەئۇدى ئەرەبىستانىنى ئوتتۇرا ئەسىر ئۇسلۇبىدىكى قۇرۇلۇشلار بىلەن تولغان، ھەممىلا كىشى ئەتىدىن كەچكىچە تائەت - ئىبادەتتە بولىدىغان، مۇڭلۇق قىرائەت ئاۋازى ھەممىلا يەردە ئاڭلىنىپ تۇرىدىغان مەملىكەت سۈرىتىدە كۆز ئالدىمغا كەلتۈرەتتىم. پەقەت مەنلا ئەمەس، يەنە نۇرغۇن كىشىلەردىن ئەنە شۇنداق سۆپەتلەشلەرنى ئاڭلىغانىدىم. قىسقىسى، مەن بىلىدىغان ئىسلام قائىدىلىرىنى ئۇ يەردە بىر قانچە ھەسسە كۆپەيتىلگەن قىياپەتتە قىياس قىلاتتىم. ئىككى ھەپتىلىك زىيارەت داۋامىدا شۇنى ھېس قىلدىمكى، بۇرۇنقى قاراشلىرىمنىڭ بەزىلىرى ئەمەلىيەتكە ئانچە ئۇيغۇن ئەمەسكەن. سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى ئىسلام دىنىي، مەملىكەتنى ئىسلام شەرىئىتى بويىچە باشقۇرۇش، بەش پەرزنى ئادا قىلىش، مۇھىم دىنىي بايرام ۋە مۇراسىملارنى ئۆتكۈزۈش دەرىجىسىدىلا چەكلەنسە كېرەك. گەرچە دىنىي ئەقىدىلەر كىشىلەرنىڭ قان - قېنىغا سىڭىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئارتۇقچە يۈك ھېسابلىنىدىغان، دىنىي قائىدىلەردە كۆرسىتىلمىگەن پائالىيەتلەر مەجبۇرىيەتنىڭ سىرتىدا ئىكەن.

مەسىلەن: ئىسلام دىنىدىكى مۇھىم پەرزلەرنىڭ بىرى بولغان نامازنى ئېلىپ ئېيتىدىغان بولساق، ناماز ۋاقتىدا يۇقىرى ۋاتلىق كانايلاردا توۋلىنىدىغان ئەزان ئاۋازى ھەممىلا يەردە ياڭراپ كېتىدىكەن. ھېچكىممۇ بۇ يەردىكىدەك ئەزان توۋلىنىۋاتقاندا تۇرغان جايىدا توختاپ تۇرۇپ، گەپ قىلىشماسلىق، ئەزان تۈگىگەندىن كېيىن ئاندىن قوزغىلىش دېگەن پەتىۋاغا ئەمەل قىلمايدىكەن. مىڭلىغان ماشىنىلار چوڭ مەسچىتلەرگە قاراپ ئاقىدىكەن. ئالىملار، ئوقۇتقۇچىلار، ئوقۇغۇچىلار، سودىگەرلەر ۋە جەمئىيەتنىڭ ھەممە تەبىقىسىدىكىلەر ئۆزلىرىگە ئەڭ يېقىن بولغان مەسچىتلەرگە يېتىپ كېلىشىدىكەن. ماقالىمىزنىڭ ئالدىنقى قىسمىدا ئېيتقىنىمىزدەك تۆپ - تۈز سەپ راسلاپ تۇرغىنىچە ناماز پەرزىنىلا ئوقۇيدىكەن - دە، مەسچىتتىن چىقىپ ئۆز ئىشلىرىغا ئالدىرىشىدىكەن. نامازدىن كېيىن دۇئا قىلىدىغانلارمۇ ئازچىلىقنى تەشكىل قىلىدىكەن. ئومۇمەن ئالغاندا، بەش ۋاخ نامازنى قالدۇرماي ئۆتەيدىكەن ھەم ۋاقىت تېجەشكىمۇ دىققەت قىلىدىكەن. بىراق بىزدە بولسا نامازنىڭ پەرزىدىن ئۆزگە سۈننەت ۋە ۋاجىپلىرىنى، ھەتتا تەھىيەلەرنى قويماي ئۆتىگەنىنىڭ ئۈستىگە ئىمامىنىڭ تۈگىمەس ۋەز - نەسىھەتلىرىنى ئاڭلاش ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن.

زىيارەت داۋامىدا بىز سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ نۇرغۇن جايلىرىدا بولدۇق. نۇرغۇن ئىسلام يادىكارلىقلىرىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. بىراق ھېچ بىر يەردە مازار كۆرمىدۇق. بۇ ھال بىزدىكى مازارلارنىڭ تولىلىقى ۋە ھەيۋەتلىكلىكى بىلەن روشەن سېلىشتۇرما بولدى. ھەتتا ئوھۇد جېڭىدە

شەھەر بولغانلىقى، پەيغەمبەرنىڭ يېقىن ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ ئادەتتىكى يەرلەرگە دەپنە قىلىنمىغانلىقى. ئۇلارنىڭ قەبرىسىنى باشقا جايلاردىن پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈنلا پاكار تورپا تام ياكى رىشاتكا بىلەن توسۇپ قويۇلۇپتۇ. گۆر ئۈستىگە قەبرە قاتۇرۇلماپتۇ، ھەتتا خادىمۇ تىكلەنمەپتۇ. بىزگە ھەمراھ بولغۇچىلارنىڭ ئېيتىشىچە، مازار تىكلەش ئىسلام دىنىنىڭ تۈپ قائىدىلىرىگە خىلاپ ئىكەن. شۇڭا پۈتكۈل سەئۇدى ئەرەبىستانى تەۋەسىدە بىرمۇ مازار يوق ئىكەن. مۇشتەرىلەرگە مەلۇمكى، بىزدە بولسا ئەھۋال باشقىچە، بىزنىڭ نۇرغۇن مازارلىرىمىز دۆلەت تەرىپىدىن ئاسارە - ئەتىقىلەر سۈپىتىدە ئوقتىلىق قوغدىلىۋاتىدۇ. بۇ ئەشۇ مازار قۇرۇلۇشلىرىنى بىر مەدەنىي يادىكارلىق سۈپىتىدە ساقلاپ قېلىشنى مەقسەت قىلىدۇ. بىراق، مازار تاۋاپى ئۈچۈن نۇرغۇن ۋاقىتنىڭ، ئىقتىسادنىڭ، قاتناش كۈچىنىڭ بىھۇدە ئىسراپ بولۇپ كېتىۋاتقانلىقى، ھەتتا تاۋاپچىلار سېپىگە ياشلارنىڭمۇ قوشۇلۇپ كېتىۋاتقانلىقى كىشىنى ئەپسۇسلاندۇرماي قالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مازار پەرەستلىكنىڭ ئىسلام دىنى قائىدىلىرى بىلەن زىت ئىكەنلىكىنى كىشىلەرگە، بولۇپمۇ ياشلارغا ئوچۇق ئېيتىش، ئۇلارنى بىھۇدە پائالىيەتلەردىن ئازاد قىلىش، ئۆگىنىش ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن پۇرسەت يارىتىش يولىدا نامۇۋاپىق تاۋاپنىڭ ئاۋارىچىلىقىدىن خالاس قىلىش زۆرۈرىيىتى باردەك قىلىدۇ.

بىز مەككە شەھرىدە يەرلىك سانائەت مەھسۇلاتلىرى يەرمەنكىسىدە ئېكسكۇرسىيىدە بولدۇق. بىر كەڭ زال ئىچىدە تۇرغىنىمىزدا نامازغا ئەزان چىقتى. شۇ چاغدا قوللىرىغا يېرىم مېتىر كەلگىدەك ئۇزۇنلۇقتىكى تاياق تۇتۇۋالغان ئىككى كىشىنىڭ سودىگەرلەرنى ۋە خېرىدارلارنى نامازغا دەۋەت قىلىپ يۈرگەنلىكىنى كۆردۇم. ئەرەبىستاندا نامازغا دەۋەت قىلىدىغان مەخسۇس ئادەملەر قويۇلغىنىغا قارىغاندا، نامازغا بارمايدىغانلارمۇ بار ئىكەن دېگەن ھېسسىياتقا كەلدىم ۋە بىزگە ھەمراھ بولۇۋاتقانلاردىن بۇ ھەقتە سورىدىم. ئۇلار نامازغا ئۆزلۈكىدىن بارمايدىغانلارنىڭمۇ بارلىقىنى ئېتىراپ قىلدى. ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە، ئاز بىر قىسىم كىشىلەر نامازدىن قالسا ۋە بۇ ئەھۋال سېزىلسە بىزدىكى مەھەللە كومىتېتىغا تەڭ كېلىدىغان بىر ئورگان تەرىپىدىن چاقىرتىۋېلىنىدىكەن ۋە ناماز قالدۇرغانلارغا تەربىيە بېرىلىدىكەن. تەربىيىنى ئاڭلىماي، يەنە ناماز قالدۇرسا، مەلۇم دىنىي تەنبىھقە ئۇچرىتىلىدىكەن، ئۆز - ئۆزىدىن چىقىپ تۇرىدۇكى، ئەرەبىستاندا ناماز قالدۇرۇش ۋە ناماز قالدۇرۇشقا قارشى تۇرۇش ھادىسىلىرى مەلۇم دەرىجىدە مەۋجۇد ئىكەن.

بىزگە زىياپەتلەردە ۋە ئادەتتىكى مېھماندارچىلىقتا نۇرغۇن مەشھۇر زاتلار، ئىسلام ئۆلىمالىرى ۋە ئادەتتىكى شەخسلەر بىلەن بىللە بولۇشقا توغرا كەلدى. تاماقتىن بۇرۇن ۋە تاماقتىن كېيىن ئۇلارنىڭ بىرەر سۆز قىلمىغانلىقى ياكى دۇئاغا قول كۆتەرمىگەنلىكى بىزگە بىر يېڭىلىق بولۇپ تۇيۇلدى. بىزنىڭ تاماقتىن بۇرۇن بىسمىللانى تەكرارلاپ، تاماقتىن كېيىن ئۇزۇنغا سوزۇلغان دۇئا قىلىشلىرىمىز سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى مۇسۇلمانلار تەرىپىدىن ئۇنتۇلغان قائىدىمۇ ياكى بىز ئۆزىمىز قوشۇۋالغان قائىدىمۇ بۇنىڭغا بىر نېمە دېيىش قىيىن. بىراق، ئىسلام دىنىنىڭ مەركىزىدە ياشاۋاتقانلارنى دىنغا خىلاپ ئىش قىلىۋاتىدۇ، دەپ ئەيىبلەش ئورۇنلۇق بولمىسا كېرەك.

بىز زىيارەت داۋامىدا سورە ئوقۇپ ئولتۇرۇپ كىشىلەردىن بىر نېمە تىلەۋاتقان تىلەمچىلەرنى كۆرمىدۇق. شۇنىسى ئېنىقكى، سىنىپ ۋە قاتلاملار بىر قەدەر روشەن بولغان، بايلىق بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ قولىغا ھەددىدىن زىيادە توپلانغان سەئۇدى ئەرەبىستاندا كەمبەغەللەرنىڭ، پېقىرلارنىڭ بولماسلىقى مۇمكىن ئەمەس. ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش ۋە خەيرى ساخاۋەت ئورگانلىرىنىڭ بۇنداق پې-

قىرلارغا مەلۇم دەرىجىدە ياردىمى بولسىمۇ، لېكىن يۇقىرى ئىستېمال سەۋىيىسى ئادەتتە ئايلىنىپ كەتكەن بۇ جايدا ئىقتىسادىي ياردەم تەلەپ قىلىدىغانلار يەنىلا بار ئىكەن. بىراق، ئۇلار ئىمانىنى ئاقچىغا ئايلاندۇرۇشتىن خالىي ئىكەن.

بىر كۈنى بىز مەككىدىكى ھەرەمگە پېشىن نامىزىغا باردۇق ۋە 2- قەۋەتتە ناماز ئوقۇپ بولۇپ بىرىنچى قەۋەتكە چۈشۈپ پەلەمپەيدە ئازراق ئارام ئالدۇق. شۇ چاغدا كۆزۈم نامازخانلارنىڭ ئەڭ كەينىدىكى سەپتە ئولتۇرغان ئونغا يېقىن كىشىگە چۈشتى. نامازدىن قايتىۋاتقانلار ئۇلارغا بىر رىيالدىن بەش رىيالغىچە (بىر رىيال خەلق پۇلىغا تەخمىنەن 0.9 يۈەنگە توغرا كېلىدۇ) پۇلنى ھېچ دەبدەبىسىزلا بېرىپ ئۆتۈپ كەتتى. ئالغۇچىلارمۇ پۇل بەرگۈچىلەر ھەققىدە دۇئا قىلمىدى. بۇ ھال مەندە پۇل- پۈچەككە ئېھتىياجلىقلار ئەشۇ ئاخىرقى سەپتە ئولتۇرسا كېرەك، دېگەن قاراشنى پەيدا قىلدى. ئەمەلىيەتتە بۇنداق سىپايەتلەمچىلەر سەئۇدى ئەرەبىستانلىقلار ياكى باشقا مەملىكەتتىن كەلگەنلەر ئىكەنلىكى نائېنىق بولسىمۇ، باشقىلارغا ياردەم قىلغۇچىلارنىڭ دۇئا تاماسىدا ياردەم قىلمايدىغانلىقى، ياردەم تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭمۇ ئىمانىنى پۇلغا سېتىش كويىدا ئەمەسلىكى، خالىسلىقى چىقىپ تۇرىدۇ.

سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى مەسچىتلەرنىڭ كۆركەملىكى ۋە نەپىسلىكى كىشىنى ئۆزىگە جەلب قىلىدىكەن. چوڭ- كىچىك مەسچىتلەرنىڭ قۇرۇلۇشى ئۈچۈن قىممەت باھالىق قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، ئاۋاز كۈچەيتكۈچى ئاپپاراتلار ئىشلىتىلىدىكەن. بىزگە ھەمراھ بولغان رەھمەتۇللا ئەپەندىنىڭ ئېيتىشىچە، بىرەر ئورۇنغا زاۋۇت، مەكتەپ، ماگازىن ياكى يېڭى تەتقىقات ئورنى سېلىنماقچى بولسا، بۇنداق قۇرۇلۇشلار تۈركۈمى ئىچىدە ئەڭ بۇرۇن لايىھىلىنىدىغىنى ۋە ئەڭ بۇرۇن پۈتتۈرۈلىدىغىنى— مەسچىت ئىكەن. نامازخانلارنىڭ ۋاقتىنى ۋە ئېھتىياجىنى ھېسابقا ئېلىپ بىرەر مەسچىتلىك جامائەت بارلا يەرگە بىر مەسچىت سېلىنىدىكەن.

سەئۇدى ئەرەبىستانىدا ھەج ئىشلىرى كومىتېتى دەپ ئاتىلىدىغان بىر كومىتېت بولۇپ، بۇ كومىتېت ھەج ئىشلىرىغا ئائىت ھەممە ئىشلارنى بېجىرىدىكەن. ھەج قىلغۇچىلار ئۈچۈن قولايلىق شارائىت يارىتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىكەن.

مەسىلەن: ھەج پائالىيەتلىرىنىڭ بىرى بولغان ساپا— مەرۋە تاغلىرى ئارىسىدا يۈگۈرەش خېلى چوڭ غەيرەت كۆرسىتىشنى تەلەپ قىلىدىغان بىر زۆرۈرىيەت بولۇپ، ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، بۇرۇن بۇ ئىككى تاغنىڭ ئارىسى ئادەتتىكى يول ئىكەن. ھازىر بولسا 700- 800 مېتىر كېلىدىغان بۇ ئارىلىق ھەشەمەتلىك كارىدورنىڭ ئىچىگە ئېلىنىپ تېگىگە مەرمەر ياتقۇزۇلۇپتۇ. تېنى ئاجىزلار ۋە ياشانغانلار ئۈچۈن يول ئوتتۇرىسىدا رېشاتكا بىلەن ئايرىۋېتىلگەن تار يول ياسىلىپتۇ. بۇ يولدا ئاجىزلار ۋە ياشانغانلار مەخسۇس ياسالغان قول ھارۋىسىغا ئولتۇرغۇزۇلۇپ، مەخسۇس كىشىلەر تەرىپىدىن ئىتتىرىپ يۈگۈرۈتىلىدىكەن. ھەج تاۋاپ قىلىدىغانلارنىڭ يىلدىن- يىلغا كۆپىيىپ بېرىشى كۆزدە تۇتۇلۇپ ھازىر مەدىنىدىكى چوڭ مەسچىت كېڭەيتىپ قۇرۇلۇۋېتىپتۇ ۋە مەسچىت سىرتىغا چىرايلىق لاپاسلار ياسىلىپتۇ. شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ھازىرقى زامان پەن- تېخنىكىسىنىڭ سەئۇدى ئەرەبىستاندا كەڭ قوللىنىلىشقا ۋە ئىلىم- پەن ئۇچۇرلىرىنىڭ تارقىلىشىغا ئەگىشىپ، ئىسلام دىنىدىكى بەزى مەسىلىلەرنى قايتا چۈشەندۈرۈشكە ۋە ئىزاھلاشقا توغرا كەلگەن. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەرەبىستان باش مۇپتىخانىسىنىڭ قارمىقىدا ئالىملار، مۇتەخەسسىسلەر ۋە مەشھۇر دىنىي زىيالىلاردىن تەركىب تاپقان بىر مەخسۇس مەھكىمە- پەتىۋا مەھكىمىسى تەسىس قىلىنغان. بۇ مەھكىمىنىڭ تۈپ ۋەزىپىسى ھازىرقى

زامان پەن- تېخنىكىسى ۋە دىنىي قائىدىلەرنىڭ زىددىيەتلىك مەسىلىلىرى ئۈستىدە پەتىۋا چىقىرىش ئىكەن. مەسىلەن: بەزىلەر ئىسلام دىنىدا پەرزەنتلەرنىڭ دۇنياغا كېلىشى ئىككى جىنىستىكىلەرنىڭ مۇھەببىتى ئارقىلىق بولىدۇ، دېيىلگەن. بىراق ھازىر دۇنيادا تەجرىبە نەيچىسىدە ئۆستۈرۈلگەن بوۋاق دۇنياغا كەلدى، بۇنى قانداق چۈشىنىش كېرەك، دېگەن يېڭى مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويىدىغان. 1985- يىلى 6- ئاينىڭ 17- كۈنى سەئۇدى ئەرەبىستان شاھزادىسى ئامېرىكىنىڭ ئالەم ئايروپىلانىغا ئولتۇرۇپ كائىناتقا سەپەر قىلغاندا، بەزىلەر بۇ ئىشنىڭ دىن ئاساسلىرىغا ئۇيغۇن كېلىدىغان-كەلمەيدىغانلىقى توغرىسىدا بىر قاراشقا كېلەلمىگەن. پەتىۋا مەھكىمىسى يۇقىرىقى مەسىلىلەر توغرىسىدا پەتىۋا چىقارغان ۋە پۈتۈن مەملىكەت ئاھالىسى بۇ پەتىۋا بويىچە كۆز قاراشلىرىنى بىرلىككە كەلتۈرگەن ھەم مەسىلىگە شۇنداق قارىغان. بۇنداق پەتىۋالار گەرچە پەننى ئاساسلارنى دىنىي قائىدىلەر بىلەن دەلىللەش ئاساسىدا چىقىرىلغان، بىزچە ئېيتقاندا، روشەن ئىدىئالىستىك قاراش بولسىمۇ جامائەت پىكرىنى ۋاقتىنچە بىرلىككە كەلتۈرۈشتە ئىجابىي رول ئوينىغان.

كىتابخانلىرىمىزغا مەلۇمكى، سەئۇدى ئەرەبىستاندا ياشىغۇچى ئەرەبلەر بىلەن جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئېتىقاد قىلىدىغىنى ئورتاق بىر دىن، يەنە كېلىپ ئوخشاش بىر مەزھەپ. ئەمما بۇ ئىككى مەملىكەتتە ياشىغۇچى مۇسۇلمانلارنىڭ دىننى چۈشىنىش ۋە دىنىي قائىدىلەرگە ئەمەل قىلىش تەرەپلىرىدە زور ئوخشىماسلىقلارنىڭ بولۇشى ئويلىنىپ كۆرۈشكە ئەرزىيدىغان بىر مەسىلە. مەن ئەلۋەتتە دىننى پەدەزلەش ۋە پەن بىلەن دىننى ياراشتۇرۇش قارىشىدا ئەمەسمەن. بىراق ئىسلام دىنىنىڭ خۇراپىي تۈسىنى ئاشۇرىدىغان ھەر قانداق ئورۇنسىز پەتىۋالارنىڭ، يەرلىك قائىدىلەرنىڭ ئارتۇقچە پائالىيەتلەرنىڭ دىنغىمۇ، زامانىۋىلىشىش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىشقىمۇ، مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىشقىمۇ پايدىسىز ئىكەنلىكىنى ئويلىشىپ كۆرۈشكە دەۋەت قىلىش نىيىتىدىمەن.

6 ـ سەئۇدى ئەرەبىستاندا پەن

سەئۇدى ئەرەبىستاندا نۆۋەتتە پەننى ئومۇملاشتۇرۇش، ئىلىم ـ پەننى ئىگىلەش، ھازىرقى زامان پەن ـ تېخنىكا مۇۋەپپەقىيەتلىرىدىن تولۇق پايدىلىنىش جەھەتتە زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىلىۋېتىپتۇ ۋە خېلى ئوبدان ئۈنۈم ھاسىل قىلىپتۇ. بىز نۇرغۇن سورۇنلاردا ئاتاقلىق كىشىلەرنىڭ ياشلارنى ئىلىم ـ پەن بىلەن قوراللىنىشقا دەۋەت قىلغانلىقىنى ئاڭلىدۇق. گەرچە ئۇلار پەن بىلەن دىننىڭ يىلتىزى بىر دەپ ھېسابلاشنى، پەننىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە دىندىن ئاساس تېپىشنى ئۆز سۆزلىرىنىڭ ئاساسىي مۇقامى قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئىلىم ـ پەن بىلەن قوراللىنىشنىڭ بىر مىللەت ياكى بىر دۆلەتنىڭ يۈكسىلىشى، مەۋجۇت بولۇپ تۇرالىشى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنىڭ ئىنتايىن زىچ ئىكەنلىكىنى چۈشىنىدىكەن.

نەشرىيات ئورگانلىرىنىڭ قۇرئان ۋە ھەدىسلەرنى بېسىپ تارقىتىشتىن ئۆزگە، پەننى ئومۇملاشتۇرۇش كىتابلىرىنىمۇ كەڭ تارقىتىدىغانلىقى، باشلانغۇچ، ئوتتۇرا، ئالىي مەكتەپلەردە دىنىي دەرسلەر بىلەن بىللە پەننىي دەرسلەرمۇ زور ئېتىبارغا ئېرىشىدىغانلىقى مائارىپ ئۈچۈن ئاجرىتىلغان مەبلەغنىڭ ئىنتايىن كۆپلىكى بۇ نۇقتىنى ئىسپاتلايدۇ.

چوڭلار مائارىپى مەسىلىسى ھازىر 3 ـ دۇنيا ئەللىرىدىكى مۇھىم مەسىلىلەرنىڭ بىرى. 2 ـ جاھان ئۇرۇشىدىن بۇرۇن، يەنى ئەرەب يېرىم ئارىلىدا زور نېفىت بايلىقى بايقالماستىن بۇرۇن سەئۇدى ئەرەبىستانى ئاھالىسىنىڭ ئىقتىسادىي سەۋىيىسى ۋە پەن مەدەنىيەت سەۋىيىسىنىڭ خېلى تۆ-

ۋەتلىكى كىتابخانىلارغا ئايدىڭ. شۇ سەۋەپتىن ماتارىپ ئىشلىرىمۇ ئىنتايىن ئارقىدا قالغانىكەن. 1970 - يىللىرى ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، سەئۇدى ئەرەبىستان ئاھالىسىنىڭ 75 پىرسەنتى ساۋاتسىز ئىكەن. سەئۇدى ئەرەبىستان ھۆكۈمىتى بۇ ئەھۋالغا ئاساسەن، 70 - يىللاردىلا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇۋەتكەن. 1972 - يىلى چوڭلار ماتارىپى قانۇنىنى تۈزۈپ چىقىپ ئېلان قىلغان. ئارقىدىنلا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىشنىڭ 20 يىللىق پىلانىنى تۈزۈپ چىققان. 1975 - يىلدىن 1995 - يىلغىچە ئورۇنلاش تەلەپ قىلىنغان بۇ پىلاننىڭ ئاخىرقى مەقسىتى 1995 - يىلى ساۋاتسىزلىقنى مەملىكەت مىقياسىدا تۈگىتىش ئىكەن. ئۇلار 1981 يىلىغا كەلگىچە چوڭ ياشلىقلار ئارىسىدا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش مەكتىپىدىن 2792 نى قۇرۇپ چىقىپتۇ. ئۇلار يەنە ئوقۇش يېشىدىكىلەر ماتارىپى ئۈچۈن ئاز بولمىغان مەبلەغ سېلىپ ئوقۇتۇش شارائىتىنى ياخشىلىغان.

بىز زىيارەت داۋامىدا باشلانغۇچ ياكى ئوتتۇرا مەكتەپلەردە زىيارەتتە بولۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولالمىدۇق. بىراق كۆرگەن ۋە ئەھۋالى بىلەن تەپسىلىي تونۇشقان ئالىي مەكتەپلىرىمىز ئاز بولمىدى.

بىز مۇھىم نېفىت بازىسى بولغان زەھران شەھىرىدە تۇرغان كۈنلىرىمىزدە زەھران نېفىت ئۇنىۋېرسىتېتىنى زىيارەت قىلدۇق. بۇ ئۇنىۋېرسىتېت ئوقۇ - ئوقۇتۇش بىلەن پەن تەتقىقاتى بىر گەۋدە قىلىنغان ئالىي بىلىم يۇرتى بولۇپ، ئۇنىۋېرسىتېت قارمىقىدا يەتتە ئىنستىتۇت بار ئىكەن. بۇ ئىنستىتۇتلاردا 700 نەپەر دوكتور ۋە پروفېسسور ئىشلەيدىكەن. غەرب ئەللىرى ئالىي مەكتەپلىرىدە قوللىنىلىدىغان ئوقۇش ئۆلچىمى بويىچە ئوقۇ - ئوقۇتۇش ئېلىپ بارىدىغان بۇ ئۇنىۋېرسىتېت ئاڭ زامانىۋى ئۈسكۈنىلەر، ئەڭ مۇكەممەل ۋە ئەڭ تېز ھېسابلايدىغان ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىلىرى بىلەن قوراللاندۇرۇلۇپتۇ. بۇ مەكتەپ يەنە جەمئىيەت پەن - تېخنىكا بۇيرۇتمىلىرىنى قوبۇل قىلىپ، مەخسۇس تەتقىقات ئېلىپ بېرىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن جەمئىيەت داۋالىسىدىن كىرگەن كىرىم بىلەن ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ بىر قىسىم خىراجىتىنى ھەل قىلىۋالىدىكەن.

ھازىر سەئۇدى ئەرەبىستانىدا زور ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى ۋە پەن - تەتقىقات قوشۇنى يېتىشتۈرۈلۈپتۇ. چەت ئەل پەن - تېخنىكىسىنى قوبۇل قىلىشنىمۇ قولدىن بەرمەپتۇ. ئۆزلىرىنىڭ ئىقتىدارلىق كىشىلىرىنى يېتىشتۈرۈشنى ئاساسەن مۇنداق ئىككى يول بىلەن، يەنى چەت ئەلگە ئوقۇغۇچى چىقىرىش ۋە چەت ئەل مۇتەخەسسىسلىرىنى يۇقىرى مائاش بەدىلىگە تەكلىپ قىلىپ ئۆز كىشىلىرىنى تەربىيىلەش يولى بىلەن ھەل قىلىۋاتسا كېرەك.

سەئۇدى ئەرەبىستانى زور ھەجىمدىكى نېفىت كىرىمىگە تايانغاندىن باشقا، پەن - تېخنىكىغا ۋە ئىقتىدارلىق خادىملارنى يېتىشتۈرۈشكە تايانغاچقا بۈگۈنكى كۈندە ئۆز قىياپىتىدە چوڭ ئۆزگىرىشلەرنى ھاسىل قىلالىغان. مەن بۇ يەردە يۇقىرىقى ئۇقتىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن جىددە شەھىرىنىڭ تەرەققىيات تارىخىدىن ئاز - تولا مىسال ئېلىپ ئۆتمەكچىمەن.

سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ دەرۋازىسى ھېسابلىنىدىغان جىددە شەھىرىنىڭ 2 - جاھان ئۇرۇشى ئاخىرلاشقان چاغدىكى نوپۇسى ئاران 30 مىڭ ئىكەن. ھازىر بۇ شەھەر 2 مىليون ئاھالىگە ئىگە، ستېرېئو يۇقىرى سۈرئەتلىك ئاسفالت يوللىرى بار، تۆركۈم - تۆركۈم ئېگىز ئىمارەتلەر قەد كۆتەرگەن بىر شەھەر. مۇشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا بۇ شەھەردە تېخى ئېلېكتر يوق ئىكەن. ھەتتا گۈللۈكلەرمۇ يوق ئىكەن. 1948 - يىلى جىددە شەھىرىدە تۇنجى پىرىستان قۇرۇلغاندىن كېيىنلا ئاندىن ئوتتۇرا ئەسىردىكى سېپىللار ئۆرۈۋېتىلگەنىكەن. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدىن

باشلاپ شەھەر مەمۇرىيىتى بۇ شەھەردە ھازىرقى زامان يېڭى - تېخنىكا مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى قوللىنىشقا باشلىغان. زامانىۋى ئالاقىلىشىش ئەسلىھەلىرى، زامانىۋى دوختۇرخانىلار بارلىققا كەلگەن. ھازىر شەھەر رايونىغا ئورنىتىلغان ھەر خىل سەنئەتلىك ھەيكەللەرلا 250 دىن ئاشىدىكەن.

جىددە ئايرودرومىمۇ ھازىرقى زامان يېڭى - تېخنىكىسىنىڭ بىر نامايەندىسى سۈپىتىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇپتۇ. دۇنيا بويىچە بارماق بىلەن سانىغىدەك ئايرودروملارنىڭ بىرى بولغان بۇ ئايرودروم 12 مىڭ تېخنىك ۋە ئەمگەك كۈچىنىڭ بىپايان قۇملۇقتا يەتتە يىل جاپالىق تەر ئاققۇزۇشى نەتىجىسىدە پۈتۈپ چىققان. بۇ ئايرودرومدىكى يول باشلىغۇچى ئەسلىھەلەر قۇم- بوران ئۇچۇپ تۇرغان يامان ھاۋادىمۇ ئايروپىلانلارنىڭ ھېچ خاتاسىز قونۇشىغا ۋە كۆتۈرۈلۈشىگە قوماندانلىق قىلالايدىكەن. ھەر يىلى ھەج ۋاقىتلىرىدا ھەر 30 سېكۇنتتا بىر ئايروپىلان قونۇپ تۇرىدىكەن. بۇ ئايرودروم سىرتتىن قارىماققا ئۈسكۈنىلىرى تولۇق بولغان بىر كىچىك شەھەرگە ئوخشايدىكەن. ھەرقايسى ئايروپىلان ساقلاش زاللىرىغا بارىدىغان كارىدورلاردا سۈنئىي شارقىراتمىلار شارقىراپ تۇرىدىكەن. ئېچىلغان گۈل - گىيالار، ياپيېشىل دەرەخلەر كىشىلەرگە بىر خىل تەبىئەت تۇيغۇسىنى بېغىشلايدىكەن.

سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ داۋالاش، ساقلىقنى ساقلاش ئىشلىرىمۇ كىشىنى ھەيران قالدۇرغىدەك دەرىجىدە تەرەققىي تاپقانىكەن.

بىز زىيارەت داۋامىدا ئاۋۋال مەككە بىلەن تايىف ئارىسىدىكى بىر ھەربىي دوختۇرخانىنى ۋە كېيىن رىيادتىكى پەيسال نامىدىكى پادىشاھلىق دوختۇرخانىنى ئېكىسكۇرسىيە قىلدۇق. بۇ دوختۇرخانىلار ئامېرىكا ۋە گېرمانىيە قاتارلىق ئەللەردە ياسالغان، ئەڭ نازۇك ۋە ئەڭ قىممەت ئۈسكۈنىلەر بىلەن جاھازلانغانىكەن. ئادەم بىۋاستە ئىشلەشكە بولمايدىغان تەجرىبىلەر، مەشغۇلاتلار ئورنىتىلغان ماشىنا ئادەملەر بىلەن ئىشلىنىدىكەن. دۇنيادا سانى بەكمۇ ئاز بولغان ئىزوتوپلۇق رادىئاتسىيە بىلەن داۋالاش ئېلىپ بارىدىغان ئۈسكۈنىلەر بۇ دوختۇرخانىدا بىمارلارغا يېڭى ھايات بەخش ئېتىدىكەن. ئامبۇلاتورىيە ۋە كېسەلخانىنىڭ قۇرۇلۇشلىرىمۇ ناھايىتى نەپىس ماتېرىياللار بىلەن بېزىلىپتۇ. كېسەللەرنىڭ كارىۋىتى ئۈستىگە ئورنىتىلغان تېلېۋىزور ئېكرانلىرىدىن سېستىرالار بىر قاراپلا كېسەلنىڭ قان بېسىمى، تېمپېراتۇرىسى، ھەتتا يۈرەك سوقۇشى قاتارلىق سانلىق مەلۇماتلارنى بىلىۋالالايدىكەن. مەركىزىي ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى بۆلۈمىدە بولسا، دوختۇرلار، ۋراچلار كېسەلگە ۋاسىتىلىق دىئاگنوز قويالايدىكەن. بۇ دوختۇرخانىلاردا داۋالانغان كېسەللەرنىڭ كېسەل تارىخى ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسىنىڭ ئەستە ساقلاش قىسمىدا ساقلىنىدىكەن. كېسەل تارىخى لازىم بولغاندا بىر - ئىككى كۇنۇپكىنى باسسىلا كېسەل تارىخى تېلېۋىزور ئېكرانىدا ئەرەب ۋە ئىنگلىز يېزىقلىرىدا پەيدا بولىدىكەن.

بىز يەنە بۇ دوختۇرخانىدا قان كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان كىشىلەرنىڭ ئۇرغۇن نازۇك ماشىنىلارنىڭ ياردىمىدە قېنىنىڭ ئالماشتۇرۇۋېتىلىۋاتقانلىقىنى كۆردۇق. تۇغۇت بۆلۈمىدە ھەتتا ئېغىرلىقى يېرىم كىلوگرام كېلىدىغان، بەش ئايدا تۇغۇلۇپ قالغان بوۋاقلارنىڭ ئەي قېلىنىۋاتقانلىقى بىزدە ئۇلارنىڭ مېدىتسىنا سەۋىيىسىگە قىزىقىش پەيدا قىلدى.

ئادەتتە بۇنداق چوڭ دوختۇرخانىلارغا تىك ئۇچار ئايروپىلان سەپلەپ بېرىلىدىكەن. شەھەر ئاھالىلىرىدىن ئۆزگە يېزا - قىشلاقلاردا جىددىي كېسەل بولۇپ قالغانلار بولسا، تېلېفون بېرىلسىلا تىك ئۇچار ئايروپىلان ئەۋەتىلىدىكەن. كىتابخانىلار مۇنداق داۋالاش ئىشلىرىدا بەلكى كېسەل بول-

غۇچى زور ئىقتىسادنى چىقىمغا ئۇچرايدىغاندۇ دەپ ئويلىشى مۇمكىن، بىراق شۇنىمۇ قىستۇرۇپ ئۆتۈش كېرەككى، سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى ھۆكۈمەت ئىگىلىكىدىكى دوختۇرخانىلاردا داۋالىنىش پۈتۈنلەي ھەقسىز ئىكەن.

بىز رىياد شەھىرىدىن ئايرىلىپ زەھران شەھىرىگە ماڭىدىغان كۈنىمىز چۈش مەزگىلىدە ئۆمىكىمىزدىكى بىر تۇڭگان يولداش تۇيۇقسىز قان قۇسۇپ، يىقىلىپ قالدى. قاننىڭ چىقىلىقىدىن ۋە توختىماي ئاقانلىقىدىن قارىغاندا، كېسەل خېلى ئېغىر ئىدى. بىز ئەھۋالنى بىزگە ھەمراھ بولغۇچىلارغا ئېيتقاندىن كېيىن دەرھال ماشىنا يېتىپ كەلدى ـ دە، كېسەلنى پايسال نامىدىكى دوختۇرخانىغا ئېلىپ كەتتى. بىز بولساق ئايرودرومغا چىققاندىن كېيىنلا كېسەلنى يوقلاپ كەلگەن يولداش ئىسمايىل ئەمەت قاتارلىق كىشىلەردىن ھېلىقى تۇڭگان يولداشنىڭ ئاشقازىنىدا ئۆسمە بارلىقىنى، دوختۇرخانىغا ئېلىپ بېرىلغان ھامان يېرىم سائەت ئىچىدىلا دىئاگنوز قويۇلۇپ ئوپېراتسىيە كارىۋىتىغا ياتقۇزۇلغانلىقىنى ۋە ئوپېراتسىيە قىلىنىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدۇق. بۇ خەۋەردىن بىز شىمىزنىڭ قىسمىتىگە ئىچىمىزنى ئاغرىتتۇق. شۇنداقتىمۇ بىز يەنىلا زەھرانغا قاراپ ئۇچۇپ كەتتۇق. كىم بىلسۇن، زەھرانغا يېتىپ بارغان كۈنىنىڭ ئەتىسىلا كېسەلگە ھەمراھ بولۇپ قالغان يولداشتىن يولداش ئىسمايىل ئەمەتكە تېلېفون كەلدى. شۇ چاغدىلا بىز كېسەلنىڭ ئوپېراتسىيىدىن خاتىرجەم ئۆتكەنلىكىنى، ئەتىلا كارىۋاتتىن چۈشەلەيدىغانلىقىنى ئاڭلاپ خاتىرجەم بولۇشتۇق. ئارىدىن ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەيلا كېسەل بىز بىلەن تېلېفوندا سۆزلەشتى ۋە بىز بېيجىڭغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىنلا بېيجىڭغا يېتىپ كەلدى. بىز سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ ئىنسانپەرۋەرلىكىگە رەھمەت ئېيتىش بىلەن بىللە بۇ دوختۇرخانىدىكى دوختۇرلارنىڭ يۈكسەك ئىقتىدارىدىن ھەيران قالدۇق. كېيىن ئۇقۇشىمىزچە، بۇ دوختۇرخانا مەملىكەت بويىچە مەخسۇس قىيىن كېسەللەرنى داۋالايدىغان دوختۇرخانا ئىكەن. مانا مۇشۇنداق چوڭ دوختۇرخانىدا ئىشلەيدىغان، مېدىتسىنا ئىلمىي بويىچە يۇقىرى ئۇنۋانى بولغان دوختۇرلار، پەن-تەتقىقات دۇئەسسەلىرىدە ئىشلەيدىغان ئىنژېنېرلار ئۆز كەسپىدە يۇقىرى بىلىمگە ئىگە بولغاندىن تاشقىرى ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىي قائىدىلىرىگە بويسۇنىدىكەن.

بىز مەككە بىلەن تايىف شەھەرلىرى ئارىسىدا زىيارەتتە بولغان دوختۇرخانىدا پېشىن نامىزىغا داخىل بولدۇق، بۇ دوختۇرخانىدا چىرايلىق بېزەلگەن، ئوتتۇراھال چوڭلۇقتىكى بىر مەسچىت بار ئىكەن. بىز، دوختۇرلار ۋە ماڭالايدىغان كېسەللەر بىلەن بىللە بۇ مەسچىتتە بىللە ناماز ئوقۇدۇق. بىر ھەربىي دوختۇر ئىماملىق قىلىپ بەردى.

بىز جۇبەيل نېفىت شەھىرىگە ئېكسكۇرسىيىگە بارغاندا يەنە پېشىن نامىزىنى يەرلىك مەسئۇل خادىملار بىلەن بىللە ئوقۇدۇق. رەڭلىك نۇر ئۆتكۈزىدىغان مەرمەر تاش بىلەن ياسالغان بىر مەسچىتتە ياشقىنە كەلگەن، ساقاللىق بىر كىشى 200 دەك جاماەتكە ئىماملىق قىلىپ بەردى. نامازدىن كېيىن بىز كاتتا ياسالغان بىر زالغا كىردۇق ۋە نېفىتلىك مەسئۇللىرىنىڭ تونۇشتۇرۇشلىرىنى ئاڭلىماقچى بولدۇق. كۆردۇققى، ھېلىقى ياش ئىمام نېفىتلىك مەسئۇللىرى قاتارىدا ئولتۇرۇپتۇ. بىز بۇ ئەھۋالغا قىزىقسىنىپ قالدۇق ۋە يولداش جۇماخۇن بۇ ئىمام بىلەن ئەرەب تىلىدا ئەھۋاللاشتى. بىلدۇقكى، شۇ چاغدا 28 ياشقا كىرگەن بۇ كىشى ئەسلىدە ئامېرىكىدا ئوقۇغانىكەن. ئېنگلىزچىنىمۇ ياخشى سۆزلەيدىكەن، ئىنژېنېر ئۇنۋانى بار ئىكەن. يەنە تېخى مەملىكەتلىك نېفىت ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ ئەزاسى ئىكەن. ئۇ مۇشۇ نېفىتلىكتە مەلۇم مەسئۇللۇق خىزمىتىنى بېجىرگەچ قوشۇمچە

ھېلىقى مەسچىتكە ئىماملىق قىلىدىكەن. يۇقىرىقى ئەھۋاللاردىن قارىغاندا، يۈكسەك دەرىجىدە ئاددىيلاشتۇرۇلغان ۋە ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىي قائىدىلىرىگە ئەمەل قىلىش بىلەنلا چەكلىنىدىغان دىنىي پائالىيەتلەر، ئازغىنە ۋاقىتنى ئىگىلىمىگەندىن تاشقىرى پەن - تەتقىقات، قۇرۇلۇش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىشقا ئانچە كۆپ كاشىلا تۇغدۇرمىسا كېرەك.

كىتابخانلىرىمىز سەئۇدى ئەرەبىستانى شاھزادىسىنىڭ ئامېرىكا ئالەم ئايروپىلانىغا ئولتۇرۇپ كائىناتقا سەپەر قىلغانلىقى توغرىسىدا ئېھتىمال خەۋەردار بولۇشلىرى مۇمكىن. بۇ يەردە بۇ سەپەرنىڭ قىسمەن تەپسىلاتىنى سۆزلەپ ئۆتسەك، كىتابخانلىرىمىزنىڭ سەئۇدى ئەرەبىستانىدا پەن بىلەن دىنىنىڭ قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇۋاتقانلىقىنى چۈشىنىۋېلىشىغا ياردىمى تېگىشى مۇمكىن.

1982 - يىلى 11 - ئايدا ئەرەب سۈنئىي ھەمراھ بىلەن ئالاقىلىشىش تەشكىلاتى ئامېرىكا ئالەم قاتناش ئىدارىسى بىلەن ئەرەبلەرنىڭ 2 - ئالاقە سۈنئىي ھەمراھىنى قويۇپ بېرىش كېلىشىمى ئىمزالىغان. كېلىشىمدە بىر نەپەر ئەرەب ئالەم ئۇچقۇچىسىنى تاللاپ ئالەم ئايروپىلانى ئارقىلىق سۈنئىي ھەمراھ قويۇپ بېرىش ئىشىغا قاتناشتۇرۇش بەلگىلەنگەن. شۇنىڭ بىلەن قاتتىق تەلەپلەرنى قويۇش ئارقىلىق شاھزادە سۇلتان بىن ئابدۇل ئەزىز نامزات سۈپىتىدە تاللانغان. 28 ياشلىق بۇ شاھزادە ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئاخبارات كەسپىنى تاماملىغان بولۇپ، سەئۇدى ئەرەبىستانى تېلېۋىزىيە ئىدارىسىدا باشقارما مەسئۇلى بولۇپ ئىشلەيدىكەن. ئۇ ھەر خىل ئايروپىلانلارنى ھەيدەشنى بىلىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئامېرىكا ئالەم ئىدارىسىدا تەربىيىلىنىشكە باشلاپتۇ. تەربىيىلىنىش ۋاقتىنىڭ ئاخىرقى ئېيى مۇسۇلمانلارنىڭ روزا تۇتىدىغان ۋاقتى بولغاچقا، شاھزادە ھەر كۈنى 16 - 17 سائەتلىك جىددىي مەشق داۋامىدىمۇ روزى تۇتۇشنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ.

6 - ئاينىڭ 17 - كۈنى شاھزادە ئالەم ئايروپىلانىغا چىقىۋېتىپ: «بارلىق مەخلۇقاتلارنىڭ ئىگىسى بولغان ئاللا، بەندەڭنى ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغايسەن» دەپ دۇئا قىلىپ بولۇپ ئاندىن ئۆز ئورنىغا بېرىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ بىخەتەرلىك بەلبېغىنى باغلاپ بولۇپلا ئۆزى ئېلىۋالغان قۇرئاننى ئۈنلۈك ئوقۇشقا باشلاپتۇ.

ئالەم ئايروپىلانى ئوربىتىغا كىرگەندىن كېيىن سېكۇنتىغا 8 كىلومېتىرلىق سۈرئەت بىلەن يەر شارىنى ئايلىنىشقا باشلىغان. ئالەم ئايروپىلانى ھەر كۈنىگە يەر شارىنى 16 قېتىم ئايلىنىپ تۇرغاچقا شاھزادە ھەر 45 مىنۇتتا بىر قېتىم تاڭ ئاتقانلىقىنى ۋە يەنە 45 مىنۇتتا كەچ كىرگەنلىكىنى كۆرگەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ناماز ئوقۇشقا ئامالسىز قېلىپ، ئاتاقلىق ئۆلىمالاردىن يوليورۇق سورىغان. شۇنىڭ بىلەن كۈنىگە ئۈچ قېتىمدىن ناماز ئوقۇشقا ئىجازەت ئالغان. قىبلىنى مۇقىملىيالمىغاندا، يەنە ئۆلىمالار ئۇنىڭغا خالىغان، تەرەپكە قاراپ ناماز ئوقۇسا بولىۋېرىدىغانلىقىنى ئېيتقان. ئالەم سەپىرىدە ھەممە نەرسە ئۆز ئېغىرلىقىنى يوقىتىدىغان بولغاچقا، شاھزادە سۇ بىلەن تاھارەت ئېلىشقا ئامالسىز قالغان شۇنىڭ بىلەن سۇنىڭ چېچىلىپ كېتىشىنى توساش ئۈچۈن ھۆللەنگەن لۆڭگە بىلەنلا تاھارەت ئالغان.

ئالەم ئايروپىلانىدا يەتتە ئادەم بىر كىچىك بۆلۈمگە سىغدىشىپ ئولتۇرغان بولغاچقا، بەدەندىكى سۇيۇقلۇق سەرپىياتى يۇقىرى بولاتتى. بۇنىڭ ئۈچۈن كۆپلەپ سۇ ۋە كائىنات تەسىرىنى يوقىتىدىغان دورا ئىچىشكە توغرا كېلەتتى. بىراق، ئالەم سەپىرىنى باشلىغان تۇنجى كۈنى يەنىلا روزا تۇتىدىغان كۈن بولغاچقا، شاھزادە سۇ ۋە دورا ئىچىشنى رەت قىلغان. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ تېنى ھەددىدىن تاشقىرى ئاجىزلاپ كەتكەن.

ئەتىسى شاھزادە ئالىم ئايروپىلاننىڭ دېرىزىسىدىن يېڭى ئاينى كۆرگەندىن كېيىنلا ئەرەب دۇنياسىغا ۋە ھەر قايسى ئىسلام دۆلەتلىرىگە تېلېگرامما يوللاپ روزى ھېيتنى تەبرىكلىگەن.

ئىسلام دىنىي شەرىئىتىنىڭ قاتتىق ئىجرا قىلىنىشى ۋە كىشىلەرنىڭ دىنغا بولغان قاتتىق ئېتىقادى تۈپەيلىدىن سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى جەمئىيەت ئامانلىقى ئاساسىي كاپالەتكە ئېرىشىپتۇ. زىيارەتتە بولغان كۈنلەردە مەن جەمئىيەت ئامانلىقى، جىنايەت ئۆتكۈزۈش ۋە جىنايەتكە قارىتا قوللىنىدىغان جازا مەسىلىسىگە خېلى دىققەت قىلدىم. ئومۇمەن كىشىلەرگە ئورۇنسىز چېقىلىش، زوراۋانلىق، تېررورلۇق ھەرىكەتلىرىنى ئۇچراتمىدىم ۋە بۇ ھەقتە بىرەر نەرسە ئاڭلىمىدىم. قارىماققا قاتناش ۋەقەلىرى خېلى كۆپ ساندا يۈز بېرىپ تۇرغاندىن ئۆزگە بىر - بىرىگە ئازار بېرىدىغان ئىشلار كۆزۈمگە چېلىقمىدى. ئۇيەردە ئوغرىلىق قىلىدىغانلار ئۈچۈن پۇرسەت بولۇپ ھېسابلىنىدىغان يوچۇقلار خېلىلا چوڭ ئىكەن. سودىگەرلەر نامازغا كەتسە، دۇكانلىرىنى تاقىمايدىكەن. ماشىنىلارمۇ يول بويىغىلا توختىتىپ قويۇلىدىكەن. مەن بۇ ئەھۋاللارغا قىزىقسىنىپ رەھمەتۇللا ئەپەندىدىن سورىدىم. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، ئوغرىلىق قىلغانلارغا ئادەتتە قاتتىق جازا بېرىلىدىكەن يەنى قولى كېسىپ تاشلىنىدىكەن. بىراق ئوغرىلىق ئەنزىسى تۇغۇلغاندا ئوغرىنىڭ ئاچ قېلىپ، يالىڭاچ قېلىپ، ياكى قەرزگە بوغۇلۇپ قېلىپ ئوغرىلىق قىلغانلىقى سېزىلسە بۇنداقلارغا تەربىيە بېرىلىپ، يەنە ئوغرىلىق قىلماسلىقىغا تىلخەت ئېلىنىدىكەن ياكى يېنىكرەك جازا بېرىلىدىكەن. ئەگەر باي بولۇشنى، باشقىلارنىڭ مېلى بىلەن ئۆزىنى سەمىرتىشنى مەقسەت قىلىپ ئوغرىلىق قىلغانلىقى سېزىلسە قولىنى كېسىش جازاسى بېرىلىدىكەن. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە بۇنداق جازا بېرىلىدىغانلار يىلىغا ئىككىدىن ئاشمايدىكەن.

ئىسلام دىنىدا ھاراق ئىچىش، كەيىپ قىلغۇچى باشقا ئىچىملىك ياكى چېكىملىكلەر بىلەن شۇغۇللىنىش قاتتىق مەنئىي قىلىنىدىغانلىقى كىتابخانلارغا ئېنىق. مەن ئۇلاردىن سەئۇدى ئەرەبىستانىدا ھاراق ئىچىدىغانلارنىڭ بار - يوقلۇقىنى سۈرۈشتۈردۈم. ئۇلارنىڭ جاۋابىدىن قارىغاندا، ھاراق ئىچىش ئادەتتە قاتتىق مەنئىي قىلىنىدىكەن. سىرتقا چىققاندا بولسا ئەگەر ھاراق ئىچىدىغانلار بىلەن بىر سورۇندا ئولتۇرۇپ قېلىشقا توغرا كېلىپ زۆرۈرىيەت تۈپەيلى ھاراق ئىچىپ سالسا، مەسىلەن، گېلىغا بىرەر نەرسە تۇرۇپ قېلىپ، ئەتراپتا سۇ بولمىسا، جاننى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ھاراق ئىچسە، بۇ ھال گۇناھ ھېسابلانمايدىكەن. ئەگەر قەستەن ھاراق ئىچىپ كەيىپ قىلغانلار سېزىلسە مەلۇم دەرىجىدە جازاغا ئۇچرايدىكەن. بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ھاراق ئىچىپ كوچىلاردا پوخورلۇق قىلىدىغان، جېدەل چىقىرىدىغانلارنىڭ سەئۇدى ئەرەبىستانىدا بولماسلىقى تەبىئىي ھال.

كۆزىتىشىمچە، تاماكا چېكىدىغانلار ياشلار ئىچىدە خېلى ئۇچرايدىكەن، مەن چۈشكەن ماشىنىنىڭ ياش شوپۇرىنىڭ تاماكا چەككەنلىكى ۋە بىزگە ھەمراھ بولغان بىرەيلەننىڭ تاماكا چەككەنلىكىنى كۆرگەندىن كېيىنلا ئاندىن مەن تاشلىۋەتكىلى (ئەلۋەتتە كىشىلەرنىڭ كۆزىدىن) ئۈچ كۈن بولغان تاماكىنى قايتا چېكىشكە باشلىدىم. بىز تايىف شەھىرىگە كېتىۋېتىپ تاغ باغرىدىكى ياۋا زەيتۇنلۇق سەيلىگاھلاردا ئەرەبلەرنىڭ ئېگىزلىكى بىر يېرىم مېتىر كېلىدىغان، باش بارماق توملۇقىدىكى شىلانكا بىلەن ئىككى مېتىر يىراقلىقتا تۇرۇپ شورايدىغان ئەرەب چىلىمى بىلەن تاماكا چېكىۋاتقانلىقىنى كۆردۈم. ئەلۋەتتە، چوڭ سورۇنلاردا، يوللاردا، سۆھبەتلەردە، ماگىزىنلاردا تاماكا چېكىدىغانلارنى چېلىقتۇرمىدىم. ئاڭلىشىمچە، ئۈچ، تۆت يىل بۇرۇن مەككە قاتارلىق شەھەرلەرنىڭ ماگىزىن -

لىرىدا تاماكا سېتىلمايدىكەن. ھازىر سېتىلىدىغان بوپتۇ. بىراق، تاماكا قېپىدا تاماكىنىڭ ئىنسان بەدىنىگە بولغان زىيىنىنى كۆرسىتىدىغان رەسىملەر ۋە خەتلەر بېسىلىدىكەن. ئىمپورت قىلىنغان بۇن- داق تاماكىلارنىڭ باھاسى ئىمپورت باھاسىدىن ئۈچ، تۆت ھەسسە قىممەت سېتىلىدىكەن.

7 - سەئۇدى ئەرەبىستاندا مەدەنىيەت ۋە ئۆرپ - ئادەت

ئادەتتە ئېيتىلىدىغان ئىسلام مەدەنىيىتى مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، ئەرەب مەدەنىيىتىنى ئاسا- سىي يادرو قىلىدۇ. ئەرەب مەدەنىيىتى دېگىنىمىز بولسا، ئەرەب يېرىم ئارىلى، قىزىل دېڭىزنىڭ شەر- قىيىدىكى كەڭ يەرلەر ۋە ئوتتۇرا يەر ئارىلىنىڭ جەنۇبىدىكى مەملىكەتلەردە ياشىغۇچى ئەرەبلەر تە- رىپىدىن يارىتىلغان مەدەنىيەت. يۇقىرىقى رايونلاردا ياشىغان ئەرەبلەرنىڭ تارىخىي ئۇزۇن بولغى- نىدەك، ئۇلار تەرىپىدىن يارىتىلغان مەدەنىيەتنىڭمۇ تارىخىي ئۇزۇن، مەزمۇنى مول.

بىزنىڭ سەئۇدى ئەرەبىستاندا تۇرغان ۋاقتىمىز قىسقا، ئۇچراشقان دائىرىمىز تار بولغىنى ئۈچۈن، ئە- رەب مەدەنىيىتىدىن ئىبارەت بۇ چوڭ تېما ئۈستىدە ئەترابلىق بىر نەرسە دېيىشكە ئاجىزمىز. شۇن- داقلا پۈتكۈل ئەرەب مەدەنىيىتى ھەققىدە ئومۇمىيۈزلۈك تونۇشتۇرۇش بۇ ماقالىمىزنىڭ ۋەزىپىسى ئەمەس.

سەئۇدى ئەرەبىستانى ئىككىنچى جاھان ئۇرۇشىدىن كېيىن، بولۇپمۇ يېقىنقى نەچچە ئون يىلدىن بۇ- يان سەكرەش ھالىتىدە تەرەققىي قىلغان بولغاچقا، نۆۋەتتە ئەرەب مەدەنىيىتى ياۋروپا ۋە باشقا ئەل- لەرنىڭ مەدەنىيىتى بىلەن گىرەلەشكەن ھالەتتە كۆزگە چېلىقىدىكەن. ئەرەبلەرنىڭ شاخ، يوپۇرماق نەقىشلىق بىناكارلىق سەنئىتى ھازىر بىر قىسىم مېھمانخانىلاردا، بولۇپمۇ مەسچىت ۋە دىنىي مۇئەس- سەلەردە كۆپرەك ئەكس ئەتسە كېرەك. قۇرئان، ھەدىسلەرنىڭ يېڭى نەشرىلىرىدىمۇ بۇنداق نەقىش سەنئىتى ئۆز قىياپىتىنى ساقلاۋېتىپتۇ.

بىز مەدىنە شەھىرىدە قۇرئان باسما مەركىزىنى ئېكسكۇرسىيە قىلغاندا، بۇ يەردە بېسىلغان قۇر- ئانلارنىڭ نۇرغۇن خىللىرىنى كۆردۇق. ئالتۇندەك نەقىش بىلەن بېزەلگەن بۇنداق قۇرئانلار سەنئەت جەھەتتىن كىشىنى ھەقىقەتەن جەلب قىلىدىكەن. ھەتتا ئىچكى ۋاراقلىرىنىڭ يانلىرىغا بېسىلغان رەڭلىك نەقىشلەرمۇ كۆڭۈل قويۇپ ئىشلىنىپتۇ.

ھەر بىر مىللەتنىڭ ئۆزىگە خاس ئويمىچىلىق، ھەيكەلتاراشلىق سەنئىتى بولىدۇ. بىراق بۇنداق سەنئەتنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسىدە مۇئەييەن پەرق بولۇشى مۇمكىن. سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى ئويمى- چىلىق، ھەيكەلتاراشلىق سەنئىتىنىڭ قاچان پەيدا بولغانلىقى توغرىسىدا بىر نېمە دېيىش ئەلۋەتتە ئاسان گەپ ئەمەس. بىراق مۇنداق سەنئەت ھازىر سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ھەممىلا يېرىدە ئومۇملىنىپ جارى قىلىنىۋېتىپتۇ. بىز ئۇ يەردە زىيارەتتە بولغان ئون شەھەرنىڭ ھەممىسىدىلا گۈزەل سەنئەت نامايەن- دىلىرىنى — ھەيكەللەرنى كۆردۇق. كىتابخانىلارغا ئايانكى، ئىسلام دىنىي قائىدىسى بويىچە ئادەمنىڭ ھەيكەللىرىنى ياساش قارشى ئېلىنمايدۇ. ئەمما ئەھۋال شۇنداق بولسىمۇ سەئۇدى ئەرەبىستانى شەھەرلىرىدى- كى ھەر خىل مەزمۇندىكى ھەيكەللەر كىشىنى ئۆزىگە جەلب قىلىدىكەن. مەسىلەن: جىددە شەھىرىدە دۇئاغا كۆتۈرۈلگەن غايەت زور ئىككى قول قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدىكەن. يەنە بىر يەردە غايەت چوڭ يەر شار مودېلى بىر قاراشتىلا كۆزگە چېلىقىدىكەن. ئۇنىڭ يېنىدىرەك ئوغاقسىمان يېڭى ئاي پارقىراپ تۇرىدىكەن، يەنە بىر پاركتا بولسا غەلىتە گېئومېتىرىك شەكىل كىشىگە سىرلىق تۇيغۇ ئاتا قىلىدىكەن. مەككە شەھىرىگە كىرگەن كىشىنىڭ كۆزى تۇنجى بولۇپ چوڭ كۆل ئوتتۇرىسىغا يانتۇ قويۇلغان، پار- قىراپ تۇرغان بەكمۇ ھەيۋەتلىك ئەرەب قەھۋە چۆگۈنىگە چۈشىدىكەن. بۇ چۆگۈننىڭ جۈغىسىدىن فون-

www.uyghurkitap.com

تان ئېتىلىپ تۇرىدىكەن. يەنە بىر يەردە ئاجايىپ چوڭ بىر كوزا (ئېيتىلىشىچە، ئەرەبلەر بۇرۇنقى زامانلاردا زەمزەم سۈيىنى مانا مۇشۇنداق كوزىلارغا قاچىلايدىكەن) بىر ئۈچبۇلۇڭ ئۈستىدە يانتۇ ھالەتتە تۇرۇپتۇ.

خۇددى جىددە شەھىرىنىڭ شەھەر باشلىقىنىڭ بىر قوللىغۇچىسى ئېيتقاندەك «ھەيكەلتاراشلىق ئەسەرلىرىنى گەرچە گۈزەل سەنئەت جەھەتتىن باھالىغاندا مۇۋەپپەقىيەتلىك چىققان دەپ ھېسابلايدىغان بىرەر ئادەم بولمىسىمۇ، لېكىن يولدىن ئۆتكۈچىلەرنى ئۆز سەپىرىنىڭ كېيىنكى مۇساپىسىدە يەنە قانداق ھەيكەل ۋە شەكىلنىڭ ئۆزىنى ساقلاپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلىشكە قىزىقتۇرۇشى مانا بۇ ھەيكەللەرنىڭ جەلپ قىلارلىق كۈچىنىڭ مەنبەسىدۇر».

سەئۇدى ئەرەبىستانى بازارلىرىدا سېتىلىدىغان تۈرلۈك قاچا-قۇمۇچلار، زىننەت بۇيۇملىرى ئەرەب سەنئىتىنىڭ ئۆزگىچە بىر نامايەندىسى ئىكەن. قاچا-قۇمۇچلار نىكىل يالىتىلغان مىستىن، ھەتتا كۈمۈشتىن ياسالغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچى ۋە تېشىغا ناھايىتى نەپىس گۈل ۋە نەقىشلەر چىقىرىلىدىكەن. زىننەت بۇيۇملىرىنىڭ خىللىرىنىڭ كۆپلۈكى كىشىنى ھەقىقەتەن ھەيران قالدۇرىدىكەن. نەپىس ئىشلەنگەن قاچا-قۇمۇچلار ۋە زىننەت بۇيۇملىرىنىڭ باھاسىمۇ ئەقىلگە مۇۋاپىق ئىكەن.

ئەرەبلەرنىڭ ئەرلىرى ئادەتتە ھوشۇقىغا كېلىدىغان ئاق كۆڭلەك ۋە ئاق ئىشتان كىيىدىكەن. بېشىغا بولسا، ئۇزۇنىسى ۋە توغرىسى ئوخشاشلا بىر مېتر ئەتراپىدا كېلىدىغان ئاقياغلىق ئارتىۋالىدىكەن. قىزىل، ئاق يىپلاردىن توقۇلغان ياغلىق ئارتىدىغانلارمۇ بار ئىكەن. ئۇلارنىڭ بۇنداق ئاق كىيىم كىيىشى ئىسسىق يەرنىڭ كېلىماتىغا باغلىق بولسا كېرەك. ئەرەب ئەرلىرىنىڭ ياغلىق ئۈستىگە كېيىۋالىدىغان قارا چەمبىرىكى ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە ئىكەن، قارا يىپ بىلەن يۆگىلىپ ياسىلىدىغان بۇ چەمبىرەك ياغلىقنىڭ شامالدا ئۇچۇپ كەتمەسلىكىنى نەزەردە تۇتۇپ ئىجاد قىلىنغانلىقى تەخمىنگە يېقىن بولسىمۇ، ئەمما ھازىر ئۇ ھەم ئەمەلىي قىممىتى بار ھەم سەنئەت قىممىتى بار باش كىيىم ئورنىدا پايدىلىنىۋېتىلىپتۇ. ئەرەب ئەرلىرى ئادەتتە پۇتنىڭ باش بارمىقى بىلەن باشقا تۆت بارمىقىنى ئايرىپ تۇرىدىغان تاسما ئاياق كىيىشىدىكەن. زىيالىيلىرى بولسا ساپما شىبلىت كىيىدىكەن. زىيارەت داۋامىدا بىرمۇ ئەرەب ئەرلىرىنىڭ بوغۇچلۇق ئاياق كىيگەنلىكىنى كۆرمىدىم. بۇ بەلكى بەش ۋاخ نامازنىڭ ھەممىسىدە ئاياق سېلىشقا توغرا كەلگەنلىكى ئۈچۈن بولسا كېرەك. ئۇزۇن كۆڭلەك كىيىش ۋە ئاق ئۇزۇن ياغلىق ئارتىش — ئەرەبلەرنى قامەتلىك، ئېگىز قىلىپ كۆرسىتىدىكەن. ئاياللار بولسا ئادەتتىكىچە ئۇزۇن كۆڭلەك كىيگەننىڭ سىرتىدا پۈتۈن بەدىنىنى يۆگەپ تۇرىدىغان قارا ياغلىق ئارتىۋالىدىكەن. كۆپىنچىسى ئېگىز پاشنىلىق ئاياق كىيىدىكەن.

بۇ قېتىمقى زىيارىتىمىزدە، بىز بىرقانچە يۇقىرى قاتلام كىشىلىرىنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولدۇق. ئۇلارنىڭ ئۆيلىرى ئادەتتە ئىككى قەۋەتلىك قېلىپ سېلىنىدىكەن. ھويلىلارغا خورما دەرىخى تىكىلىپ چىم تېرىلىدىكەن. بەزىلىرى ھويلىلىرىغا فونتان، سۈنئىي تاغ، سۈنئىي شاقىراتما ياسىۋالىدىكەن. ئۆي ئىچىنىڭ ياسىلىشى ئۆزگىچە ئۇسلۇبتا بولۇپ، كىشىگە بىر مۇزېيغا كىرىپ قالغاندەك تۇيغۇ بېرىدىكەن. ئىشكاپ، ئورۇندۇق، دىۋانلار كۆپىنچە كونا ئۇسلۇبتا ياسىلىدىكەن. ھەر خىل مەدەنىي يادىكارلىقلار، ئايەت چۈشۈرۈلگەن گىلەم، پەتنۇسلار تامغا ئېسىلىدىكەن. بەزى ئۆيلەردە ياسالغىنىغا ۋە ئىشلىتىلىشكە باشلىغىنىغا ئۇزۇن بولغانلىقى چىقىپ تۇرىدىغان قىلىچلار، خەنجەرلەر ئېسىپ قويۇلۇپتۇ. بۇنداق نەرسىلەر ئۆي ئىگىسىنىڭ سالاھىيىتىنى ئىسپاتلىشىشقا ياردەم بەرسە كېرەك.

سەپەر داۋامىدا رەھمەتۇللا ئەپەندىدىن سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى ئەرەبلەرنىڭ توي ئادىتى ئۈستىدە بەزى سوئاللارنى سورىدىم. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى ئەرەبلەرنىڭ يىگىت، قىزلىرى شەرت - شارائىت ھازىرلانغاندا ئالدىنىئالا توي خېتى ئېلىپ نىكاھ ئوقۇتۇپ قويسىمۇ بولىدىكەن. بىراق نىكاھ ئوقۇتۇلۇپ بولغان بولسىمۇ توي مۇراسىمى ئىككى، ئۈچ يىلدىن كېيىن ئۆتكۈزۈلىدىغان ئەھۋالمۇ بار ئىكەن. بۇ جەرياندا يىگىت - قىزلار ئۆزئارا كۆرۈشۈپ تۇرۇشقا بولىدىكەن، ئەمما بىر ئۆيدە بولمايدىكەن. پەقەت ئوقۇشلىرىنى ئوقۇپ بولغاندا ياكى تېگىشلىك ئۆي، تېگىشلىك پۇل تەييارلانغاندىلا توي قىلىدىكەن. توي ئۈچۈن يىگىت تەرەپ ناھايىتى ئۇرغۇن پۇل توپلىشى كېرەك ئىكەن.

توي مۇراسىمى ئادەتتە ئۇيغۇرلارنىڭ توي مۇراسىمىدىن چوڭ پەرق قىلمايدىكەن. تويدىن كېيىن يەنە يىگىت - قىزلار ئولتۇرۇشى بولىدىكەن. رەھمەتۇللا ئەپەندىنىڭ ئېيتىشىچە، بۇنداق ئولتۇرۇشتا مەي (ئىسپىرتسىز ئىچىملىك) ئىچىلىپ، ساز - پاز بىلەن بەزمە قىلىشىدىكەن.

8 - سەئۇدى ئەرەبىستاندا سانائەت ۋە سودا

نېفىت سانائىتى—سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ ئاساسلىق سانائىتى ۋە ئاساسلىق تاشقى پېرېۋوت مەنبەئى بولۇپ، ھازىر بۇ سانائەت نېفىت ئېلىش ۋە خام نېفىت ئېكسپورت قىلىشتىن پىششىقلاپ ئىشلەش تەرەپكە قاراپ جىددى بۇرۇلۇۋېتىپتۇ. بىز سەئۇدى ئەرەبىستاندا ئاساسلىق نېفىت سانائەت بازىسىدىن ئۈچىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. بۇ بازىلارنىڭ بەزىسى يېقىنقى ئون يىل ئىچىدە قۇرۇلغان بولۇپ، بىرقانچە شىركەتلەر ۋە چوڭ زاۋۇتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىكەن. بۇ شىركەتلەرنىڭ بەزىسىنى سەئۇدى ئەرەبىستانى ئۆز ئالدىغا باشقۇرىدىكەن. بەزىسىنى باشقا دۆلەتلەر بىلەن شېرىكلىشىپ باشقۇرىدىكەن. بۇ زاۋۇتلار ئاساسەن نېفىت ئايرىش ۋە يېرىم تەييار مەھسۇلات ھازىرلاش بىلەن شۇغۇللىنىدىكەن. بۇرۇنقى چاغلاردا نېفىت خام پېتى ئېكسپورت قىلىنىدىغان بولسا ھازىر ئاساسىي جەھەتتىن پىششىقلاپ ئىشلىنىدىغان بوپتۇ. شۇ سەۋەبتىن نېفىت كىرىمىمۇ ھەسسىلەپ ئېشىپ بېرىۋېتىپتۇ.

بىز 11- ئاينىڭ 28- كۈنى مەدىنىدىن 100 نەچچە كىلومېتىر كېلىدىغان يەمبا نېفىت شەھىرىگە باردۇق. يەمبا نېفىت شەھىرى ئەسلىدە پايانسىز قۇملۇق بولۇپ، ھازىر خورما دەرەخلىرى قەد كۆتەرگەن، ھەر خىل گۈل- گىيالار، گۈل دەرەخلىرى گۈللەپ تۇرىدىغان گۈزەل شەھەرگە ئايلىنىپتۇ. بولۇپمۇ شەھەر مەركىزىدىكە يېتىپ كېلىپ ياپيېشىل چىملىقلارنى دەسسەپ ماڭغاندا، بۇ يەرنىڭ ئون نەچچە يىل بۇرۇن قاقاس چۆل ئىكەنلىكىگە كىشىنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيدىكەن. بۇ نېفىت بازىسى يېڭىدىن بەرپا قىلىنغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە شەھەردىن يىراق بولغىنى ئۈچۈن بۇ يەردە ئىشلەيدىغانلارغا ناھايىتى قولاي شارائىت ھازىرلانغانىكەن. بىز ئىشچىلارنىڭ ئولتۇراق جايىغا بارغىنىمىزدا بىر- بىرىگە تۇتاشقان توپ- توز يوللارنى، قاتار- قاتار سېلىنغان ئىككى قەۋەتلىك داچا شەكلىدىكى ئۆيلەرنى، ئۆيلەرنىڭ ئەتراپىغا تىكىلگەن دەرەخلەرنى، تاملارغا يامىشىپ كەتكەن گۈل پېلەكلىرىنى كۆردۇق. دائىرىلەرنىڭ تونۇشتۇرۇشىچە، بۇ تۇرالغۇ ئۆيلىرى ھەر بىر ئائىلىگە بىر كورپۇستىن قىلىپ قۇرۇلغان بولۇپ، كېتەرلىك مەبلەغنىڭ ھەممىسىنى نېفىتلىك چىقىرىدىكەن. بۇ يەرگە كېلىپ ئىشلىمىشى زۆرۈر بولغان ۋە بۇ يەرگە كېلىپ ئىشلەشنى خالىغان كىشىگە بۇ ئۆيلەردىن بىر يۈرۈش بېرىلىدىكەن. ئۆيلەرنىڭ پۇلى بولسا سەۋۇل خاراكتېرلىك تۆلەم ئارقىلىق بىر قانچە ئون يىلدا قايتۇرۇۋېلىنىدىكەن. ئەگەر كىمكى بۇ يەردە ئۇدا ئون يىل ئىشلىسە بۇ ئۆيلەرنىڭ ھوقۇقى پۈتۈنلەي شۇ كىشىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلىدىكەن. ئۆينى باشقىلارغا بېرىۋەتسىمۇ، ھەتتا سېتىۋەت-

سەمۇ ئىختىيارىدا ئىكەن. ھۆكۈمەت چۆلدە قۇرۇلغان بۇ شەھەردە ئىشلەيدىغانلارغا مانا مۇشۇنداق شارائىت يارىتىپ بەرگىنى ئۈچۈن، بۇ شەھەر ھازىر بارغانسېرى كېڭىيىۋېتىپتۇ.

بىز جىددە شەھىرىدە تۇرغان كۈنلىرىمىزدە شەھەر ئەتراپىدىكى ئانچە چوڭ بولمىغان، لېكىن ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى ناھايىتى زور بولغان بىر زاۋۇتتا ئېكسكۇرسىيىدە بولدۇق. بۇ زاۋۇتتا مەخسۇس بوۋاقلار ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تەرەت لاتىسى ئىشلەپچىقىرىلىدىكەن. بۇنداق تەرەت لاتىسى نېپىز قەغەز ئارىسىغا سۇ سۈمۈرۈش ئىقتىدارى ناھايىتى كۈچلۈك بولغان پاختا ئېلىنىپ ناھايىتى تۈجۈپىلەپ ئىشلەنگەن بولۇپ، بوۋاقلارنىڭ چاتىرىقىدىن ئۆتكۈزۈپ چاپلاشقۇچى بىلەن قۇرسىقىغا ۋە دۈمبىسىگە چاپلاپ قويسىلا بولىدىكەن. بوۋاق چوڭ- كىچىك تەرەت قىلىپ قويسىمۇ ئاتا- ئانىلار ئۈچۈن ھېچقانداق ئاۋارىچىلىق بولمايدىكەن. ئامېرىكىدىن كەلتۈرۈلگەن ماشىنا ۋە خام ئەشيا بىلەن ئىشلەپچىقىرىلىدىغان بۇنداق تەرەت لاتىسى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ئۆزىدە ۋە باشقا رايونلاردا سېتىلىدىكەن. كىشىلەرنىڭ بېشىنى قاتۇرىدىغان بىر مۇھىم مەسىلىنى ھەل قىلىدىغان بۇنداق تەرەت لاتىسىنى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ماشىنىلاشتۇرۇلۇشى ۋە ھېسابقا ئېلىنىشى بىزگە چوڭقۇر تەسىر قىلدى.

گېئوگرافىيەدىن خەۋىرى بار كىشىلەر سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ سۈيى كەمچىل بولغان بىر قاقاسلىق ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ ۋە كۈندىن- كۈنگە ئېشىپ بېرىۋاتقان سۇ ئېھتىياجىنىڭ قانداق ھەل قىلىنىدىغانلىقىنى بىلگۈسى كېلىدۇ. دېمىسىمۇ تۇرمۇشقا، سانائەتكە، كۆكەرتىشكە كېرەكلىك بولغان سۇ مەسىلىسى سەئۇدى ئەرەبىستانىدا ئەڭ مۇھىم مەسىلە.

بىز سەئۇدى ئەرەبىستانغا بارغاندىن كېيىنلا ئاندىن سۇ مەسىلىسىنىڭ قانداق ھەل قىلىنغانلىقىنى ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولدۇق. خەرىتىگە قاراپلا بىلىشكە بولىدۇكى، سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ مۇھىم چوڭ شەھەرلىرى ئاساسەن قىزىل دېڭىزنىڭ شەرقىي قىرغىقىغا ۋە ئەرەب دېڭىزىنىڭ بويلىرىغا جايلاشقان. پايتەخت رىيادنى بولسا ئۇنداق قارىغىلى بولمايدۇ. دېڭىز بويىغا جايلاشقان دەپ قارالغان شەھەرلەرمۇ خەرىتىدىكى ماسشتاب بىلەن ئۆلچەنسە بەزىلىرى دېڭىز ياقىسىدىن بىرقانچە يۈز كىلومېتىر كېلىدۇ. سەئۇدى ئەرەبىستانىدا مۇشۇنداق ئىچكى شەھەرلەرگە كېرەكلىك سۇمۇ دېڭىز بويلىرىغا دېڭىز سۈيىنى تۇزسىزلاندۇرىدىغان غايەت چوڭ زاۋۇتلارنى قۇرۇپ ۋە بۇ سۇلارنى تۇرۇبا بىلەن ئېھتىياجلىق شەھەرلەرگە يەتكۈزۈپ بېرىش يولى بىلەن ھەل قىلىنغان.

بىز جىددەدىكى كۈنلىرىمىزنىڭ بىرىدە 2 مىليونغا يېقىن نوپۇسى بار جىددە ۋە 400 مىڭ ئاھالىسى بار مەككە شەھەرلىرىنى سۇ بىلەن تەمىنلەيدىغان زاۋۇتنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. بۇ زاۋۇت ئەمەلىيەتتە بىر قانچە چوڭ زاۋۇتتىن تەركىب تاپقانىكەن. بۇنداق زاۋۇتتا دېڭىز سۈيى ئەۋۋەل ناھايىتى چوڭ بىر سېختا پارغا ئايلاندۇرۇلىدىكەن. پارنى يېتەرلىك بېسىمغا ئىگە قىلغاندىن كېيىن پار تۇربىنىلىق گېنېراتورغا يوللىنىلىدىكەن. بۇ يەردە بۇ پار بىر تەرەپتىن گېنېراتورنى ئايلاندۇرۇپ توك ھاسىل قىلسا، بىر تەرەپتىن سوۋۇيدىكەن ۋە سۇغا ئايلىنىدىكەن. بۇ سۇ يەنە باشقا سېخلاردا كالتسىي كاربوناتتىن خالى قىلىنىپ دېزىنفېكسىيىلىنىدىكەن ۋە ناھايىتى چوڭ تۇرۇبىلار ئارقىلىق شەھەرلەرگە ئەۋەتىلىدىكەن.

گەرچە بۇنداق زاۋۇتتا مەلۇم تۇز ۋە ئېلېكتر ئىشلەپچىقىرىلىپ، زاۋۇتنىڭ 20% چىقىمى تولدۇرۇۋېلىنسىمۇ يەنە ھۆكۈمەتنىڭ ناھايىتى كۆپ مەبلەغ سېلىشىغا مۇھتاج ئىكەن. بۇنداق زاۋۇتلار ھازىر پۈتۈن سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ئاساسلىق شەھەرلىرىنى سۇ بىلەن تەمىنلەۋېتىپتۇ.

بىز مەككە شەھىرىدە ئېكىسكۇرسىيە قىلغان يەرلىك سانائەت مەھسۇلاتلىرى يەرمەنكىسىدە سە-
ئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ئۆزىدە ئىشلەنگەن پۈتۈن يۈرۈش ئۆي جاھازلىرىنى، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى-
نى، موتوتسىكىللارنى، گىلەملەرنى، پلاستىماسسا بۇيۇملىرىنى، دۇنگاتىللارنى كۆردۇق. ئاڭلىشىمىز-
چە جىددە شەھىرىدە يەنە ماشىنىلاشقان بىر چوڭ گىلەم زاۋۇتى بار ئىكەن. ماشىنىدا توقۇلغان بۇن-
داق گىلەملەرنىڭ سۈپىتى ناھايىتى ياخشى، كۆركەم ھەم باھاسى ئەرزان ئىكەن.

سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ سودا ئىشلىرى، جۈملىدىن مەككە، جىددە شەھەرلىرىنىڭ سودىسى خې-
لى تەرەققىي قىلغانىكەن. بولۇپمۇ ھەرەم ئەتراپىدىكى مەخسۇسلاشقان چوڭ- كىچىك ماگىزىنلار-
دىن كېرەكلىك نەرسىنىڭ ھەممىسىنى تاپقىلى بولىدىكەن.

شەھەرنىڭ دوخمۇش-دوخمۇشلىرىدا ئاساسەن ياپونىيە ۋە ئامېرىكا ماللىرىنىڭ ئېلانلىرى كۆزگە چېلىقىدى-
كەن. كىچىك ماشىنا سېتىلىدىغان ماگىزىنلاردا ئاساسەن ياپونىيە شىركەتلىرىنىڭ، ئۇندىن قالسا ئامېرىكا
ۋە ياۋروپا دۆلەتلىرىنىڭ ماشىنىلىرى سېتىلىدىكەن. ئائىلە ئېلېكتىر سايمانلىرى، ئوپتىكا سايمانلى-
رى، فوتو سۈرەت سايمانلىرى جەھەتتە ياپونىيە ماللىرى مۇتلەق ئۈستۈنلۈكتە ئىكەن. رەخت ۋە
ياغلىق قاتارلىق ماللارنىڭ كۆپىنچىسى ياپونىيىدە ئىشلەنگەنىكەن. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە تەيۋەن ئۆل-
كىسىنىڭ، جەنۇبىي چاۋشيەننىڭ، تۈركىيەنىڭ، فرانسىيەنىڭ ماللىرىمۇ مەلۇم سالماقنى ئىگىلەي-
دىكەن. جىددە شەھىرىدىكى بىر چوڭ ماگىزىندا مەخسۇس جۇڭگو ماللىرى بۆلۈمى بولۇپ، بۇ
بۆلۈمدە تەيۋەن ئۆلكىسىنىڭ مەھسۇلاتلىرى ۋە چوڭ قۇرۇقلۇقتىن شياڭگاڭ ئارقىلىق كىرگۈزۈلگەن
ماللار سېتىلىدىكەن.

مال ساتقۇچىلارنىڭ پوزىتسىيىسى ئوبدان ئىكەن. ئەسسالامۇئەلەيكۇم دەپ كىرگەن ھەرقانداق
خېرىدارغا مال ساتقۇچى قىزغىنلىق بىلەن سالام قايتۇرۇپ، ماللارنىڭ باھاسى، ئالاھىدىلىكى قاتار-
لىقلارنى تونۇشتۇرىدىكەن. ئاڭلىشىمىزغا قارىغاندا، ھەج ۋاقىتلىرىدا سودا سېتىق ئىشلىرى ئەڭ يۇقى-
رى پەللىگە يېتىدىكەن.

9. ئەرەب خەلقىنىڭ دوستلۇقى

ئەرەب خەلقى بىلەن جۇڭگو خەلقى ئارىسىدا تارىخىي دوستلۇق مەۋجۇت. بولۇپمۇ ئىسلام دى-
نىنىڭ ئېتىقادچىلىرى سۈپىتى بىلەن جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى ئەرەب خەلقى بىلەن ئەنئەنىۋى دوست-
لۇق ئورناتقان.

جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئۆمرە ھەج قىلىش، دوستلۇق ۋەكىللەر ئۆمىكى سەئۇدى ئەرەبىستانى
زېمىنىغا قەدەم قويۇشى بىلەنلا ساھىپخان- دۇنيا ئىسلام ئىتتىپاقى ۋە باشقا زاتلارنىڭ قىزغىن قار-
شى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولدى. دۇنيا ئىسلام ئىتتىپاقى مەسئۇللىرى زىيارىتىمىزگە ئوڭۇشلۇق شارا-
ئىت يارىتىپ بەردى. تېگىشلىك ھۆرمىتىمىزنى قىلدى. ئۆمەك ئەزالىرىنىڭ يېمەك - ئىچمەك، تۇرار
جاي، قاتناش ۋاسىتىلىرى قاتارلىق تەرەپلىرىگە مۇناسىپ كۆڭۈل بۆلدى. مەيلى نەگىلا بارمايلى،
قاتناش ساقچىلىرى بىزگە يول ئېچىپ، زىيارىتىمىزنىڭ تېز ۋە بىخەتەر بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلدى.

ھەرەمدىكى كەئبە ئادەتتە كېچە - كۈندۈز نەچچە مىڭ تاۋاپچىنىڭ قورشاۋىدا تۇرىدىغان جاي.
مەككىگە بارغان ھەرقانداق مۇسۇلمان كەئبىنى ئۆز قولى بىلەن سىلاپ دۇئا قىلىشنى خالايدۇ. بىز
ھەرەمگە تاۋاپ ئۈچۈن كىرگەن چېغىمىزدىمۇ نەچچە مىڭ كىشى كەئبىنى ئايلىنىپ يۈرۈۋاتقا-

www.uyghurkitap.com

ىمكەن، ھەرەم ساقچىلىرى بىزنىڭ يىراقتىن — جۇڭگودىن كەلگەنلىكىمىزنى كۆزدە تۇتۇپ ئادەم دېڭىزى ئارىسىدىن بىر يول ئاچتى ۋە بىزنى كەئبىگە يېقىنغا باشلاپ كەلدى. كەئبىنى ئايلىنىش ۋە كەئبىنى تاۋاپ قىلىشنى كۆڭۈلدىكىدەك تامام قىلدۇق.

بىز جىددەدا تۇرغان كۈنلىرىمىزدە سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى ئاتاقلىق ئەرباپ ۋە داڭلىق باي جامجۇمنىڭ ھوزۇرىغا مېھماندا بولدۇق. جامجۇم ئەپەندى بىزنى كۈتۈۋېلىش يۈزىسىدىن ھەمراھ بولۇشقا مەشھۇر زاتلاردىن 50 گە يېقىن كىشىنى تەكلىپ قىلىپ كەپتۇ ۋە ناھايىتى مول ۋە كاتتا زىياپەت ھازىرلاپتۇ. زىياپەتتىن بۇرۇن جامجۇم ئەپەندى سۆز قىلدى. ئۇ، ئۆز سۆزىدە 1981 - يىلى ئۆزىنىڭ جۇڭگودا زىيارەتتە بولۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ جۇڭگودىكى مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ ياخشى كۈتۈۋېلىشىغا مۇيەسسەر بولغانلىقىنى، جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ دىنىي ئەركىنلىكتىن تولۇق بەھرىمەن بولۇۋاتقانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنلىكىنى ئېيتتى. ئۇ يەنە شۇ سورۇندا ئولتۇرغان ئەرەب كىشىلىرى ئارىسىدا ئۆزىنىڭ جۇڭگونى كۆرۈپ كەلگەن بىردىن بىر كىشى ئىكەنلىكىدىن پەخىرلىنىدىغانلىقىنى ئېيتتى.

ئۆمەك باشلىقى يولداش ئىسمايىل ئەمەتمۇ جامجۇم ئەپەندىنىڭ ئۆمىكىمىزنى كۈتۈۋالغانلىقىغا رەھمەت ئېيتتى. ئۇنىڭ سۆزى جامجۇم باشلىق ئەرەبلەرنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى.

بۇ زىياپەتتە سۆز قىلغانلار يەنە مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ «ئەگەر بىلىم جۇڭگودا بولسىمۇ، ئۇنى ئۆگىنىش كېرەك» دېگەن سۆزىنى نەقىل كەلتۈرۈپ جۇڭگونى كۆرۈش ئارزۇسىنىڭ بارلىقىنى بىلدۈرۈشتى. مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقى، پىرافېسسور ئابدۇراخمان ناجۇڭ (تۇڭگان) ئەپەندى جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئەھۋالىنى سورۇن ئەھلىگە ئەرەب تىلى بىلەن بىۋاستە تونۇشتۇردى.

زىياپەتتىن كېيىن مەلۇم ئونىۋېرسىتېتتىن كەلگەن بىر دوكتور ئۆمەك ئەزالىرىنى ئۆز ئۆيىگە مېھمانغا چاقىرىپ چىڭ تۇرۇۋالدى. ئاخىرىدا يولداش ئىسمايىل ئەمەت ۋاقىتنىڭ زىچلىقى تۈپەيلى، ئۇنىڭ تەكلىپىنى رەھمەت ئېيتىپ ياندۇردى.

ئۆمىكىمىز رىيادتا تۇرغان كۈنلەردە سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ باش مۇپتىسى بىن بازنىڭ قوبۇلىدا بولدۇق. مەملىكەتتە تۇتقان ئورنىنىڭ مۇھىملىقىغا قارىماي، ناھايىتى خۇشپېئىل ۋە ئاددىي - سادda بولغان بۇ ئەرباپ بىزنى يەنە ئۆز ئۆيىگە ئالاھىدە مېھمانغا ئېيتتى. مېھماندارچىلىق سورۇنىدا بىز بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ تاماق يېدى. جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا پاراڭلاشتى. يولداش ئىسمايىل ئەمەت ئۇنىڭغا ۋەكىللەر ئۆمىكىگە ۋاكالىتەن تون ۋە دوپپا تەقدىم قىلغاندا، ئۇ تونىنى ۋە دوپپىنى كىيىپ كۈلۈپ كەتتى ۋە مىننەتدارلىقىنى بىلدۈردى.

ئانچە ئۇزۇن بولمىغان زىيارەت ۋاقتىمىزدىن تولۇق پايدىلىنىش، بىزنىڭ كۆپرەك نەرسىلەرنى كۆرۈۋېلىشىمىز ئۈچۈن، دۇنيا ئىسلام ئىتتىپاقىنىڭ مەسئۇللىرى يول يۈرۈش ۋاقتىمىزنى كۆپىنچە كېچىگە ئورۇنلاشتۇردى. شۇنىڭ بىلەن كۈندۈزلۈك ۋاقىتتىن تولۇق پايدىلىنىپ، سەئۇدى ئەرەبىستاننى تولۇق بىر قېتىم ئايلىنىپ چىقىپ، زىيارىتىمىزنىڭ مەزمۇنىنى بېيىتىشىمىزغا ۋە ئۆمرە ھەج زۆرۈرىيەتلىرىنى تولۇق تاماملاشقا مۇۋەپپەق بولدۇق.

1985 - يىلى 12 - ئاينىڭ 8 - كۈنى سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى ئۆمرە ھەج ۋە زىيارەت ۋەزىپىلىرىمىزنى تاماملاپ جىددە ئايرودورومىدىن كۆتۈرۈلدۇق ۋە كۇۋەيت دۆلىتىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتۇق.

(داۋامى كېيىنكى ساندا)

مەمتىلى زۇنۇن

سالام، ئامانىسا

(خور)

جان پىدا مەردانىلار جەۋرى - جاپا سەھراسىدىن،
ئۆتتىلەر سۈزمەك ئۈچۈن گۆھەر بىلىم دەرياسىدىن.

بۇ مۇقام سەنئەت - گۈزەللىك غەزنىسىنىڭ گۆھىرى،
ئالدى زوق - ئىلھام يۈرەك پارلاق نۇرى — جۇلاسىدىن.

قەدىردان خانتەڭرى نەسلىنىڭ مۇراد - ئارمانلىرى،
بەرق ئۇرار ئۇشبۇ مۇقامنىڭ ھەر ئاھاڭ، مىسراسىدىن.

بۇ مۇقامغا تۆكتى قان - تەر، مېھرىنى ئامانىسا،
رازى بىز سەنئەت بېغىنىڭ بۇ گۈزەل رەناسىدىن.

تۆھپىكار ئامانىسا سىزگە سالام، يۈز مىڭ سالام،
شۇ مۇقامنىڭ ئاشىقى-سانسىز يېڭى شەيداسىدىن.

كۆرۈپ كەلدىم

يۈرەك تەشنا سېغىنغان لەيلىزارىمنى كۆرۈپ كەلدىم،
زامانەم مېھرى بەخش ئەتكەن ھايات پەيزىن سۈرۈپ كەلدىم.

ئېتىزدا باغرىنى ياققان، دالال تەر ماغزىنى چاققان،
ئۈمىدلىك ئەتىگە باققان چېھرەلەرگە كۆيۈپ كەلدىم.

ئانا يۇرت قوينىدا شادلىق، باراۋان باي — باياشادلىق،
ئۆتەر كۈنلەر ئەجەپ تاتلىق، ھاياجانغا چۆمۈپ كەلدىم.

سائادەت دىلبىرى سۆيگەن، مۇرادى گۈللىگەن - كۈلگەن،
ئانا يۇرتۇم باھارىدىن ئاجايىپ سۆيۈنۈپ كەلدىم.

ماختىنىمەن جاھان ئالدىدا

ھەشقىپىچەك گۈل بولامدۇ رەيھان ئالدىدا،
ھۆر پەرىزات نە كېرەك ئۆز جانان ئالدىدا.

مېھرى - ۋاپا گۈلزارىدا يىگانە گۈل سەن،
ماختىنىمەن سېنىڭ بىرلە جاھان ئالدىدا.

ئوت قولۇقىدا ئىلىم - پەننىڭ نۇرلۇق چىراقى،
سېنى كۆردۈم چوڭ سەپەردە كارۋان ئالدىدا.

مېھرىبانىم، يوللىرىڭدا قۇربان بولاي دەپ،
قەسەم بەردىم جان ئالدىدا، ۋىجدان ئالدىدا.

ئۆزبېك قىزى

ئۆزبېك قىزى — ئايىنىڭ ئۆزى،
شەھلا كۆزى — تاڭ يۇلتۇزى.
ئالما - ئانار مەگزى - يۈزى،
ئەترە - ئىپار باسقان ئىزى.

سۆيگۈ - ۋاپا، شەرمى - ھايا،
پاكلىقتا مەپتۇن، مەھلىيا،
تەڭگە داۋا، دەردكە شىپا،
ناز - خۇلقى ھەم شېرىن سۆزى.

ئەركىن ھايات، مېھنەت - ئىجاد
مەنزىلىدە ئالتۇن قانات،
سەنئەت سۆيەر، ئىشتا چىۋەر،
قەلبى گۆھەر ئۆزبېك قىزى.

گۈزەل

دەۋرى - دەۋرانىم گۈزەل،
يۇرتۇم - ئانا جانىم گۈزەل.
تاغ ئارا قار لەيلىسى،
باغىدا رەيھانىم گۈزەل.

ئەل ئامان، يۇرتۇم ئامان،
خەلقىم ئامان بولسۇن ھامان،
بەخت يولى يارقىن، راۋان،
گۈل ئاچتى ئارمانىم گۈزەل.

تارى ئالتۇن ساز بىلەن،
كۈيلەپ بەلەن ئاۋاز بىلەن،
خۇش تەبەسسۇم ناز بىلەن،
سەھنىدە جەۋلانىم گۈزەل.

كەتمەيمەن

ۋاپادارىم، بولۇپ تەشنا
سېغىنغانتىم ئانا يۇرتنى.
«كۆرۈپ كەتكىن» دېگەن ناخشاڭ،
يۈرەككە سالدى بىر ئوتنى.

ئۇچۇپ كەلدىم، يېقىپ باغرىم،
سۆيەي دەپ شۇ دىيارىمنى.
دىيارىم كۆكسىدە گۈلدەك
ئېچىلغان سەن نىگارىمنى.

يولۇمغا كۆز تىكىپسەن يار،
تۆكۈپ تەر، باغ بىنا ئەيلەپ.
سۆيەي ئەجرىڭ ھوسۇلىنى،
كۆزۈمگە توتىيا ئەيلەپ.

كېتەر ۋاقتىڭ قاچان دەيسەن،
نېمىشكە مەن كېتەي جانان؟
ساڭا مەڭگۈ بولۇپ ھەمراھ،
مۇرادىمغا يېتەي جانان.

ئانا يۇرت مۇھەببىتى

(ئۈت كىشىلىك ئېيتىشىش)

گۈلدەستە، خەت، سۈرەت كۆتەرگەن قىز كىرىدۇ. ئىككى ياقتىن ئىككى قىزدىقچى يىگىت كىرىدۇ. ئۇلارنىڭ قولىدا تاش بىلەن قوشۇق؛ ئۇمۇمىي سازغا جۆر بولغان ئاساستا قىزنىڭ ناخشىسىغا تاش ۋە قوشۇق بىلەن تەڭكەش بولىدۇ.

قىز: (ناخشا)

كېزىپ كەلدىم يول ـ رەستە،
ئوڭ قولۇمدا گۈلدەستە.
سول قولۇمدا خەت، سۈرەت،
مەن قارايمەن ھەۋەستە.

(قىزدىقچىلار ھەيرانلىق بىلەن بويۇنداپ قارايدۇ.)

قىز: بۇ خەت كىمنىڭ بىلەملا؟
سۈرەت كىمنىڭ، بىلەملا؟
ئاتەش كۆزلۈك بۇ ئەرباب،
كىم بولىدۇ، دەمەملا؟

قىزدىقچىلار: (ناخشا)

يارىڭىزدۇر، رەنا قىز،
دىلدارىڭىزدۇر.
ئوت ئىكەنسىز، زىبا قىز،
پەرۋانىڭىزدۇر.

قىز: (نومۇس قىلىپ) ۋاي، نېمە دەيدىغاندۇ؟

قىزدىقچىلار:

ۋەدىسىگە ۋاپادار
مەردانىڭىزدۇر.
چىن مۇھەببەت شەيداسى
قۇربانىڭىزدۇر.

قىز:

تاغام مېنىڭ بۇ ئەرباب،
چەت ئەلدە ئۆزى.
يۈكسەك بىلىم ـ ھۈنەرى،
ئابرويى، يۈزى.

قىزدىقچىلار: ۋاھ قالتىسقۇ!

قىز:

مەرۋايىتتەك تىزىلغان
بۇ خەتكە سۆزى.
يۇرتىمىزغا دەل بۈگۈن
كەلمەكچى ئۆزى.

قىزدىقچىلار: (ناخشا)

كۆرۈۋالسۇن قانغىچە
ئۆز تۇپراقىنى.
سۆيۈۋالسۇن باخ ئېتىپ
تەڭرى تاغىنى.
سۈرتۈۋالسۇن كۆزىگە
تارىم باغىنى.
يۇيۇۋالسۇن جۇدالىق ـ
ھىجران داغىنى.

قىز:

تاغام بىلەن چەت ئەلگە
مەنمۇ كېتەرمەن.
يەر ـ جاھاننى ئايلىنىپ،
سەيلە ئېتەرمەن.

قىزدىقچىلار:

ئاق تۈرنىدەك ئاپئاق قىز،
چەتكە ئامراق قىز.
ئويلىنىۋراق يول تاللا،
نادان ـ ئاخماق قىز.

(قىز بىلەن قىزدىقچىلارمۇ چىقىپ كېتىدۇ. قارشى تەرەپتىن مۇھاجىر كىرىدۇ. ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنىڭ گۈزەل تاغ ـ دەريالىرىغا چەكسىز زوق ـ ھەۋەس بىلەن قاراپ، چوڭقۇر ھېسسىياتلىق سۆزلەيدۇ.)

مۇھاجىر: ئىھ ئانا يۇرت!... جۇدۇن پەسلىدە تىزىپ كەتكەن قارلىغىچلىق كەلدى بۇگۈن كەتمەس بولۇپ، خانتەگىردەك كۈچمەس بولۇپ، يالقۇنتاغ يالقۇنىدەك ئۆچمەس بولۇپ...

(قىز بىلەن قىزتېچىلار كىرىدۇ، قىز ئېڭشايدۇ، شۇمۇ - ئەمەسمۇ دېگەن خىيالدا سورەتكە قارايدۇ، ئالدى تەرەپكە تەلپۈنىدۇ.)

مۇھاجىر: (سۆزىنى داۋاملاشتۇرىدۇ.) ئۇ، سېنىڭ بەختى - ئىقبالىڭ ئۈچۈن قان - تەرىنى تۆكمەكچى مىليونلارغا ھەمنەپەس بولۇپ!...

قىز: (ئۆز - ئۆزىچە خۇشاللىنىپ) شۇ!... دەل ئۆزى شۇ! (مۇھاجىرغا) ئەسسالام، تاغا!

مۇھاجىر: (ھەيرانلىق بىلەن) سىز؟

قىزىقچىلار: (قولاقنى قولاقىغا يېقىشىپ) شۇ ئىكەن - دە؟

قىز: ئىسمىم جىننەستە.

مۇھاجىر: ئاھ سىڭلىم جىننەستە، مۇبارەك نامىڭىز ئەستە.

قىزىقچىلار: (ئۆز - ئارا) راست، تاغىسى ئىكەن.

قىز: سىزنى يادلاپ ھەر بىر نەپەستە، تىزغان ئىدىم تاكىدا گۇلدەستە. (گۇلدەستىنى ئۇزىتىدۇ.)

مۇھاجىر: (گۇلنى پۇرىغاندىن كېيىن ھاياجاندا نەزمە ئوقۇيدۇ.)

ئانا يۇرتنىڭ گۈلى - كىمياسى،
بارچە گۈلنىڭ خىلى - زىبىاسى.
كۆزلىرىمنىڭ نۇرى - زىياسى،
يۈرىكىمنىڭ مەلھەم - شىپاسى.

قىز: چەت ئەل گۈللىرى بەك چىرايلىقتۇ؟

مۇھاجىر: چەتنىڭ گۈلى چىرايلىق، بىراق،
ئۇنىڭدا يوق مۇنداق خۇشپۇراق.
ئۆزگە يۇرتنىڭ گۈلى يۈرەكتە،
قوزغىتالماس مۇنداق ئىشتىياق.

قىز: ئۇنداق بولسا ئېلىپ كېتىڭ ئۇزۇقىنى بىللە.

مۇھاجىر: ئېلىپ كېتىڭ؟ قەيەردىن مەن ئەكېتىپ كېتەي، قەدىردان سىڭلىم؟

قىزىقچىلار: ھەببەللى!

مۇھاجىر: (ناخشا)

كەلمىدىم مەن ھەپتە - ئون كۈن مېھمان بولۇشقا،
قايتىپ يەنە ئۆزگە يۇرتتا ۋەيران بولۇشقا،
سەرسان بولۇشقا.

قىز: نېمە؟

مۇھاجىر:

كەلدىم ئانا يۇرتنى سېغىنىپ،
يالقۇنلىغان ئوتنى سېغىنىپ.

قىز: (ناخشا)

چەت ئەل دېگەنجان ھۆزۈرى جەننەت ئەمەسمۇ؟
جەننەت ئارا سەيلە قىلماق راھەت ئەمەسمۇ؟
لەززەت ئەمەسمۇ؟

مۇھاجىر: نېمە؟

قىز: چەت ئەلدە جان يايرىمامدۇ؟
تەلەي قۇشى سايرىمامدۇ؟

مۇھاجىر: (ناخشا)

ئانا يۇرتنىڭ مېھرى چەكسىز دېگىز ئەمەسمۇ؟
تاش - شېغىلمۇ ئۆز يېرىدە ئېزىز ئەمەسمۇ؟

قىز: نېمە؟

مۇھاجىر: مېھرى - ۋاپا دېڭىزى ۋەتەن،
ئېزىزلارنىڭ ئېزىزى ۋەتەن.

قىزىقچىلار: (ئۆز ئارا) توغرا!

قىز: چەت ئەلگە راست كەتمەمسىز؟

مۇھاجىر: (ناخشا ئوقۇيدۇ، قىزىقچىلار تاش بىلەن قوشۇقنى تەككەش قىلىدۇ.)

يۈرەك قەلبىم سۆيۈندى،
كۆرۈپ ئانا تۇپراقنى.
بۇندا ئۆسكەن ھەر چېچەك،
ھەر تال گىيا - ياپراقنى.

ئۈزۈكە يۇرتتا كىم بىلەن
كىمنىڭ ئىشى جان سىڭلىم؛
كۆردۈم ئانا تۇپراقتا
پاك پەزىلەت - ئەخلاقنى.

كەلدىم ئاران، كەتمەيمەن،
چەتتىن بەخت كۈتمەيمەن.
كۆردۈم ئانا ۋەتەننىڭ
ئىقبالىنى — يىراقنى.

قىزىقچىلار: (ئۆز ئارا) باركاللا!

قىز: (ئۆز - ئۆزىگە) تاغامنىڭ ئېيتقىنى توغرا، ئانا ۋەتەندە ياشاپ، ئانا ۋەتەننىڭ قەدرىگە يەتمەپتىمەن.

مۇھاجىر: (ناخشىسىنى داۋاملاشتۇرىدۇ)

تەڭ ئىشلەيلى جان سىڭلىم،
مەيلى ئاقسۇن قان، سىڭلىم.
گۈل - چېچەككە ئورايلى
ئېزىز ئانا تۇپراقنى!

قىز: بولىدۇ!

مۇھاجىر: يۈرۈك سىڭلىم، جاراڭلىق ناخشا بىلەن ئانا ۋەتەننىڭ خىزمىتىگە ئۆزىمىزنى ئاتايلى!

(ئىككى كىشىلىك ناخشا)

قارلىغاچلار سايرايدۇ،
باھار پەسلى بوستاندا.
كېتىشىدۇ، تۇرمايدۇ،
قىش پەسلى—زىمىستاندا.

كەچ كۈزمۇ، قارا قىشمۇ،
مەڭگۈلۈك باھار بىزگە.
ئانا يۇرت قۇچاقىدا
بەختۇ - تەلەي يار بىزگە.

بۇ ئانا ۋەتەن قويىنىن
قانچىلىك تەلەپ بىزگە؛
جان تىكىپ ئادا قىلماق
ئالىي شان - شەرەپ بىزگە.

هايات يولى

مجىت تاش (ئوقۇغۇچى)

هايات يولى ئەمەس داغدام، مۇشەققەتلىك داۋانى بار،
شۇ يولدا قەھرىمانلارنىڭ تۆككۈلگەن تەرۇ - قانى بار.

هاياتنى سەن دېمە ئاددى، هايات سىرلىق تېپىشماقتۇر،
هايات دەرياسىنىڭ ئېرغىپ ئۇلۇغ دولقۇن- قىيانى بار.

ئۆمۈرنىڭ باغىدا گۈللەر ئەبەد خۇشبۇيى تۇرۇمەس،
جاھاننىڭ قانۇنى شۇ دۇر، ئۇنىڭ بىركۈن خازانى بار.

ئەگەر كۆرسەڭ هاياتلىقتا خۇشاللىق دىلرابانى،
ئۇنۇتما كەينىدىن جەزمەن ئەلەملىك دەرد - پىغانى بار.

شۇڭا سەن ھەرقاچان راھەت - جاپا ئالدىدا بەردەم بول،
هايات يولىدا تۇرمۇشنىڭ تۈمەن مىڭ ئەمتەھانى بار.

ئۇيغۇر كىتاب تورى uyghurkitap.com

ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي بايراملىرى

جۇنەيد بەكرى

ئۇزۇن تارىخقا، پارلاق مەدەنىيەتكە ئىگە قەدىمقى مىللەتلەرنىڭ بىرى بولغان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ زامانىمىزغىچە يېتىپ كەلگەن ئەنئەنىۋى نورۇز بايرىمىدىن باشقا مىللىي بايراملىرى ئاساسەن ئىسلامىيەتتىن كەلگەن.

مىلادى 932 - يىلى قاراخانىلار سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان ئابدۇلكېرىم ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن، شىنجاڭدا ئىسلام دىنى تەدرىجىي ئومۇملىشىپ چوڭقۇر يىلتىز تارتقان. بۇ دىن بىلەن بىللە كىرگەن دىنىي ئەقىدات، قائىدە - يوسۇن ۋە ئۆرپ - ئادەتلەرمۇ ئاللىقاچان بۇ دىنغا كىرگەن مىللەتلەرنىڭ قائىدە - يوسۇن، ئۆرپ - ئادەتلىرىگە سىڭىپ كەتكەن. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئاما ئارىسىدا ئەنئەنىۋى ئادەتكە ئايلىنىپ مىللىي بايرام تۈسىنى ئالغان.

قۇربان ھېيت بايرىمى

قۇربان ھېيت — ئۇيغۇرلارنىڭ شۇنداقلا مەملىكىتىمىزدىكى تۇڭگان، قازاق، قىرغىز، ئۆزبېك، تاجىك، تاتار، سالا، دۇڭشياڭ ۋە باۋئەندىن ئىبارەت ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان مىللەتلەرنىڭ ئەڭ چوڭ مىللىي بايرىمىدۇر. قۇربان ھېيت دۇنياۋى بايراملاردىن بىرى بولغاچقا، پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرى بۇ بايرامنى تەنتەنىلىك ئۆتكۈزىدۇ.

بۇ بايرام ئۇزۇن يىللىق تارىخقا ئىگە. ئىسلام دىنىغا ئائىت كىتابلاردا رىۋايەت قىلىنىشىچە، قۇربان ھېيت مىلادىدىن ئىلگىرىكى 13 - ئەسىردە ئۆتكەن ئىبراھىم خەلىلۇللادىن باشلانغان. ئىبراھىم خەلىلۇللا بىر كۈنى چۈش كۆرگەن. چۈشىدە خۇدا ئۇنىڭغا ئۆز ئوغلى ئىسمائىلنى (12 ياشتا ئىدى) قۇربانلىق قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئاللاغا بولغان ساداقىتىنى بىلدۈرۈشنى تاپشۇرغان. شۇ بويىچە ئۇ ئەتىسى ئەتىگەندە سۆيۈملۈك ئوغلى ئىسمائىلنى مەككىدىكى مىنا تېغىغا ئېلىپ چىقىپ بوغۇزلىماقچى بولغان. ئوغلى ئىسمائىلمۇ سەممىيەت بىلەن بويسۇنۇپ، تۇرۇپ بەرگەن. شۇ ئەسنادا ئاللا تەرەپتىن: «قۇربانلىقىڭ ماڭا قوبۇل بولدى» دەپ، پەرىشتە ئارقىلىق بىر قوچقار كەلتۈرۈپ بېرىلگەن. ئىبراھىم خەلىلۇللا ئوغلى ئىسمائىلنىڭ ئورنىغا ھېلىقى قوچقارنى قۇربانلىق قىلغان. شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ كۈن قۇربان ھېيت كۈنى قىلىپ بەلگىلەنگەن. ئىسلام دىنى بارلىققا كېلىپ،

مىللىي بايراملار

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر بولغاندىن كېيىن (مىلادى 612 - يىلى) ئىبراھىم خەلىلۇللانىڭ پەيغەمبەر دەپ ئېتىراپ قىلىنغان. شۇنىڭدەك قۇربانلىق قىلىش ئىشىنى «ۋاجىپ» (1) قىلىنىپ مۇسۇلمانلار ئارا تولۇق جارى قىلىنىشقا باشلىغان.

قۇربان ھېيت ھەر يىلى ھىجرىيە كالېندارى بويىچە 12 - ئاينىڭ (زۇلھەججىنىڭ) 10-كۈنى بولىدۇ. (ھىجرىيە يىلىدا بىر يىل 357 كۈن بولغانلىقتىن مىلادى ھېسابىدا ھەج ۋاقتى ھەر يىلى 11 كۈن ئالدىغا سۈرۈلىدۇ. مىلادى كالېندارى بىلەن ئىسلام (ھىجرىيە) كالېندارى ئوتتۇرىسىدا ھەر يىلى 11 كۈن پەرق كېلىپ چىقىدۇ. شۇڭا، مىلادى كالېندارى بويىچە، قۇربان ھېيتنىڭ ۋاقتى تۇراقسىز بولىدۇ. ئۆتكەن يىل قۇربان ھېيت 8 - ئاينىڭ 27 - كۈنى بولغانىدى، بۇ يىل 8 - ئاينىڭ 16 - كۈنى (شەنبە)گە توغرا كېلىدۇ. دەل ئەشۇ كۈنى دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى مۇسۇلمانلاردىن ھەرەمگە بارغانلار مەككىدە ھەج تاۋاپ قىلىدۇ. قالغان مۇسۇلمانلارمۇ ئۆز جايلىرىدا بايرام ئۆتكۈزىدۇ.

ھەج قىلىش — ئىسلام دىنىدىكى بەش پەرزنىڭ بىرى. ئىسلام دىنىنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە ھەر بىر ئەر - ئايال مۇسۇلمان سالامەتلىكى ياخشى، ئىقتىسادىي يېتەرلىك، يول ئاپدان بولغان شارائىت ئاستىدا، ئۆمرىدە بىر قېتىم مەككىگە بېرىپ ھەج قىلىدۇ. ھەج قىلىش پائالىيىتى ھىجرىيە بويىچە 12 - ئاينىڭ 8 - كۈنىدىن 12 - كۈنىگە قەدەر بەش كۈن داۋام قىلىدۇ. بۇ پائالىيەتلەر شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ھەج قىلىدىغان ھەر بىر مۇسۇلمان ھەج پائالىيىتىنىڭ باشلىنىش ۋاقتىدا بولغان جىددە شەھىرىگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن، ئۇ يەردە دەم ئېلىپ تازىلىق قىلىدۇ. مۇنچىدا يۇيۇنىدۇ، تىرناق، چاچ - ساقاللىرىنى ياسىتىدۇ، ئېھرام باغلاپ ئېھرام كىيىمى كىيىدۇ. يەنى ئەرلەر ئىككى پارچە ئاق رەخت بىلەن ئورۇنىدۇ. بىر پارچە رەخت بىلەن بەدىنىنىڭ تۆۋەن قىسمىنى پاچاقتىچە ئورايدۇ. بۇ «ئىزار» دەپ ئاتىلىدۇ. يەنە بىر پارچە رەخت بىلەن بەدىنىنىڭ ئۈستۈنكى قىسمىنى ئورايدۇ؛ ئاياللار بولسا، پاكىزە، ئاددىي - ساددا، پۈتۈن بەدىنىنى پاچاقلىرىغىچە ياپىدىغان ئۇزۇن كۆڭلەك كىيىدۇ، باش ۋە چاچلىرىنى يېپىۋالىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن «لەببەيكە، ئاللاھۇممە، لەببەيكە ...» (ئاللاھ مەن ساڭا سېغىنىمەن) دېگەن تەلبىيەنى ئوقۇپ، مۇقەددەس مەككە شەھىرىگە قاراپ يولغا چىقىدۇ. جىددە بىلەن مەككىنىڭ ئارىلىقى 70 كىلومېتىر كېلىدۇ. ھەج قىلغۇچىلار مەككىگە بېرىپلا مەسچىتى ھەرەمگە كىرىپ، كەئبە (بەيتۇللا)نى يەتتە قېتىم ئايلىنىدۇ. كەئبىنىڭ شەرقىي - جەنۇبىي بۇرجىكىدىكى «ھەجەرۇلئەسۋەت» ناملىق قارا تاشنى سىلايدۇ ۋە سۆيىدۇ. ئادەم بەك كۆپ بولغاچقا، بۇ ئىشنى چەكلىك ئادەملەرلا ئورۇنلىيالايدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن بەيتۇللانىڭ يېنىدىكى «ماقامى ئىبراھىم» (ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇرغان جايى) غا بېرىپ ئىككى رەكەت ناماز ئوقۇيدۇ، زەمزەم سۈيى ئىچىدۇ. ساپا ۋە مەرۋە دەپ ئاتالغان ئىككى تاغ ئارىلىقىدا يەتتە قېتىم يىنىشلاپ يۈگۈرەيدۇ، ئاراپات تېغىغا يىغىلىدۇ. بۇ ھەج پائالىيىتى بويىچە كۆلىمى ئەڭ چوڭ يىغىلىش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ ۋە شۇ يەردە تۈنەپ، تۆۋە - ئىستىغپار ئېيتىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن مۇزدەلىپە دېگەن جايغا كېلىپ، دۇئا - تالاۋەت قىلىپ، بۇ يەردە شەيتانغا ئېتىش ئۈچۈن تاش تېرىپ، تاڭ ئېتىشنى كۈتىدۇ. ھېيت قۇر-

---

(1) ۋاجىپ — ئىسلام دىنىدىكى سەككىز ئەمەلنىڭ ئىككىنچىسى. ئىسلام دىنىدىكى بەككىز ئەمەل: پەرز، ۋاجىپ، سۈننەت، مۇستەھەپ، مۇباھ، مەكرۇھ، ھارام، مۇستەكرەدىن ئىبارەت.

بان ئېيىنىڭ 10 - كۈنى ئەتىگەندە مىنا تېغىغا كېلىپ، شەيتانغا تاش ئاتىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ئېھرام كىيىملىرىنى سېلىۋېتىپ ئۆز كىيىملىرىنى كىيىپ، ھەر بىر كىشى بىردىن بىر نەچچىگىچە مال سويۇپ قۇربانلىق قىلىدۇ. ئاخىرىدا، كەئبە (بەيتۇللا) غا يەنە بىر قېتىم كېلىپ، كەئبىنى تەكرار ئايلىنىپ، ۋىدالىشىش زىيارىتى قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ھەج مۇراسىمى ئاياغلىشىدۇ. ھەج قىلغۇچىلار «ھاجى» دېگەن نامغا ئېرىشىدۇ. ئەڭ ئاخىرىدا ھەج قىلغۇچىلارنىڭ كۆپ چىلىكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھىجرەتتىن كېيىن پائالىيەت ئېلىپ بارغان ۋە ئالەمدىن ئۆتكەن ئىككىنچى مۇقەددەس شەھەر — مەدىنىگە بېرىپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مەسچىتىنى زىيارەت قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن «ھاجى ھەرەمەين» (ئىككى ھەرەمنى زىيارەت قىلغان ھاجى) دېگەن نامغا ئېرىشىدۇ. دەل قۇربان ھېيتنىڭ 10 - كۈنى دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ياشىغۇچى مۇسۇلمانلار (جۈملىدىن ئېلىمىزدىكىلەرمۇ) ئۆز جايلىرىدا ھېيت قىلىدۇ. چوڭ جامە ۋە كەڭتاشا دىنىي پائالىيەت ئورۇنلىرىغا يىغىلىدۇ. بۇ يەرگە بارغىچە بولغان ئارىلىقتا يەنە ئورۇنداتوختاپ «ئاللاھۇئەكبەر» (ئاللاھ ئۇلۇغ) دەپ تەكرار تەكبىر ئېيتىدۇ. ناماز ئوقۇيدىغان جايغا بارغاندىن كېيىن قىبلىگە قاراپ، ئىككى رەكەت قۇربان ھېيت نامىزى ئوقۇيدۇ. ناماز تۈگىگەندىن كېيىن بىر - بىرى بىلەن قول ئېلىشىپ «دۇئايىڭلارغا مۇبارەك بولغاي» دەپ كۆرۈشۈپ بىر - بىرىنى مۇبارەكلەيدۇ. كەمبەغەل، غېرىپ - غۇرۋالارغا پۇل، مال سەدىقە بېرىدۇ. ئاندىن ئۆيلىرىگە قايتىپ قۇربانلىققا ئاتاپ ھازىرلىغان ماللىرى (تۆگە، كالا، قوي، ئۆچكە قاتارلىقلار) نى سويۇپ قۇربانلىق قىلىشىدۇ. بۇ كۈنى ئەتىگەندە، تاماق يېمەي روزا تۇتۇپ، ھېيت نامىزىدىن يانغاندىن كېيىن قۇربانلىق قىلغان مالنىڭ گۆشى بىلەن ئېغىز ئېچىپ (ئىپتار قىلىپ) ئاندىن تاماق يەيدۇ.

ئادەتتە قۇربانلىق قىلغان كىشى قۇربانلىق قىلغان مالنىڭ گۆشىنى پىشۇرۇپ جامائەتكە ئاتاپ داستىخان ھازىرلايدۇ. ھېيتلاپ كىرگەنلەر ئۇنىڭغا ئېغىز تېگىدۇ. بەزى جايلاردا، قۇربانلىق قىلغان مالنىڭ گۆشىنىڭ بىر قىسمىنى پىشۇرۇپ، مەھەللە - جامائەتنى ئالاھىدە ئۆيىگە تەكلىپ قىلىپ يېتە قىلدۇرىدۇ. بىر قىسمىنى غېرىپ غۇرۋالارغا نەزىر قىلىپ بېرىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا يەنە خىلمۇ - خىل نان - توقاچ، ساڭزا، سامىسا، بوغۇرساق، پوشكال - قۇيماق، پېچىنە، باقالى، تورت ۋە تۈرلۈك قەنت - گېزەك، مېۋە - چېۋىلەر بىلەن داستىخان ھازىرلايدۇ.

ئادەتتە ھېيت يېقىنلاشقان مەزگىللەردە، ھەر بىر ئائىلە ئۆزىنىڭ ھويلا - ئاراملىرىنى رېمونت قىلىپ، ئۆي - بىساتلىرىنى قېقىپ تازىلاپ، تام - تورۇسلىرىنى ئاقارتىپ، ئىشىك ئالدى ۋە كوچىلارنى سۈپۈرۈپ، سۇ چېچىپ ئادەتتىكىدىن پاكىزە ۋە رەتلىك قىلىپ زىننەتلەيدۇ. كىيىم - كېچەك، كىر - قاتلىرىنى يۇيىدۇ، كونىلىرىنى يامايدۇ، ھېيتلىق يېڭى كىيىملەرنى تىكتۈرىدۇ، شەخسىي تازىلىقلىرىنى قىلىدۇ. قىسقىسى، ھېيت مۇناسىۋىتى بىلەن ئومۇميۈزلۈك بىر قېتىملىق چوڭ تازىلىق ھەرىكىتى ئورۇنلىنىدۇ.

قۇربان ھېيتنىڭ بىر ئالاھىدىلىكى — ھېيت پەتىسىدىن ئىبارەت. يىلدا بىر كېلىدىغان بۇ ھېيتتا، يالغۇز ئەھلى - جامائەت، قوشنا - قولۇم، ئۇرۇق - تۇغقان، جەددى - جەمەت ۋە دوست - يار، ئاغىنىلەرلا ھېيتلىماستىن، باشقا قېرىنداش مىللەتلەرمۇ ھېيتلاپ كېلىدۇ. ساھىپخان بولغان كىشى بۇلارنىمۇ ئەنئەنىۋى مېھماندوستلۇق قائىدىسى بويىچە قىزغىن كۈتۈۋالىدۇ. ئادەتتىكى چاغلاردا ئۆز ئارا قىزىرىشىپ ياكى جېدەل - ماجرا قىلىشىپ بىر - بىرى بىلەن

ئادەت ساقلاپ يۈرگەن كىشىلەرمۇ ھېيت - ئايەم مۇناسىۋىتى بىلەن ئادەتنى تاشلاپ، ئۆز ئارا قول ئېلىشىپ كۆرۈشىدۇ ۋە بىر - بىرىنىڭ ئۆيىگە پەتە قىلىشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئوتتۇرىدىكى ئادەت كۆتۈرۈلۈپ، بىر - بىرى بىلەن يارىشىپ، ئىتتىپاق بولۇپ كېتىدۇ. خىزمەت ئالدىراشلىقى ۋە باشقا سەۋەبلەر بىلەن ئۇزۇن زامان بىر - بىرى بىلەن كۆرۈشەلمىگەن ئۇرۇق-تۇغقان، ئەل - ئاغىنىلەرمۇ ئارىلىقنىڭ يىراق-يېقىنلىقىغا قارىماي، ھېيت مۇناسىۋىتى بىلەن بىر - بىرىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ھېيتلىشىدۇ، تېچلىق سوراپ، ھال - مۇڭ ئېيتىشىدۇ. قىز - يىگىتلەرمۇ بىر - بىرىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ھېيتلايدۇ ۋە سوۋغا - سالام قىلىشىدۇ. دېمەك، قۇربان ھېيت ئەنە شۇنداق ئۆز ئارا چۈشىنىش، دوستلۇق ئىتتىپاقلىق بايرىمى بولۇپ قالىدۇ. ئومۇمەن بۇ ھېيتتا، ھەممە كىشى خۇشال - خۇرال كەيپىياتقا چۈمىدۇ.

ھېيت كۈنلىرى شەھەر ۋە يېزىلاردىكى مەسچىتلەرنىڭ پەشتاقلىرىدا ياكى ھېيت مۇناسىۋىتى بىلەن ئالاھىدە تەييارلانغان ۋاقىتلىق سورۇن مەيدانلاردا ناغرا- سۇناي ياڭراپ، كىشىلەر ساما سېلىپ، ئۇسسۇلغا چۈشىدۇ.

ساما — ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەنئەنىۋى ئۇسسۇل سەنئەتلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئادەتتىكى ئۇسسۇللاردىن پەرقلىنىدۇ. ئۇسسۇل ئادەتتە بىر ياكى ئىككى كىشى كۆپ دېگەندە بىر قانچە كىشى تەرىپىدىن ئورۇنلانسا، ساما نۇرغۇن كىشى ھەتتا نەچچە يۈز كىشى تەرىپىدىن ئورۇنلىنىدۇ. ساما سالغان ھەر بىر كىشى ئۆز دائىرىسىدە، ناغرا - سۇنايغا كەلتۈرۈپ ۋە بىر - بىرىنىڭ ھەرىكىتىگە ماسلاشتۇرۇپ، گاھى ئوڭ، گاھى سول قولىنى كۆتۈرۈپ ياكى ئالدى - ئارقىغا نۆۋەت بىلەن ئالماشتۇرۇپ، بىر خىل رەتلىك ئايلىنىپ ئۇسسۇل ئوينايدۇ. پۈتۈن مەيداندا ساماغا چۈشكەن شۇنچىۋالا ئادەمنىڭ ئاياق ۋە قول ھەرىكەتلىرى بىردەك بولۇپ، بىر خىل رەتلىك دولقۇنسىمان ئايلانغانلىقى ئادەمنى گويا بىرلا كىشى ھەرىكەتلىنىۋاتقاندەك ھېس قىلدۇرىدۇ.

جەنۇپتا قەشقەر ۋە خوتەن ۋىلايەتلىرىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا، ئاقسۇ، كۇچا، كورلا قاتارلىق جايلاردىمۇ پەشتاق ياكى مەخسۇس سورۇنلاردا ناغرا - سۇناي ياڭراپ ئۇسسۇل - سامالار قاينايدۇ. شىمالىي شىنجاڭنىڭ غۇلجا تەرەپلىرىدىمۇ، شۇنداقلا قۇمۇل ۋە تۇرپان تەرەپتىمۇ ئەھۋال شۇنداق. ئومۇمەن ئۇيغۇرلار كۆپرەك جايلاشقان جايلاردا ھېيت بايراملىرى باشقىچە قىزىيدۇ ۋە ئاجايىپ كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزۈلىدۇ. بۇ ھېيتتا «شىنجاڭ سەنئەت ماكانى، ئۇيغۇر خەلقى سەنئەت خۇمار خەلق» دېگەن ئىبارە ئەمەلىيەتتە جانلىق ئىسپاتلىنىدۇ.

روزى ھېيت بايرىمى

روزى ھېيتمۇ ئۇيغۇرلارنىڭ شۇنداقلا مەملىكىتىمىزدىكى ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغان تۇڭگان، قازاق، قىرغىز، ئۆزبېك، تاجىك، تاتار، دۇڭشاڭ، سالا، باۋئەن قاتارلىق مىللەتلەرنىڭ مىللىي بايرىمى، ھەم پۈتۈن دۇنيادىكى مۇسۇلمانلارنىڭ بايرىمى. بۇ بايرامنى پۈتۈن مۇسۇلمانلار ئۆزىگە خاس ئۇسۇل ۋە شەكىللەر ئارقىلىق زور تەنتەنە بىلەن ئۆتكۈزىدۇ.

روزا — ئەسلى پارچە سۆز بولۇپ، «كۈن» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. كېيىن بۇ، روزا تۇتۇش مەنىسىدە قوللىنىلغان. ئىسلامىيەت ئەقىدىلىرى بويىچە روزا تۇتۇش — ئىسلام دىنىنىڭ تۈۋرۈكى دەپ ئاتالغان بەش پەرزنىڭ بىرى. ئىسلام كالېندارى (ھىجرىيە) بويىچە ھەر يىلى 9 - ئاي «رامىزان ئېيى» دەپ ئاتىلىدۇ. رامىزان ئېيىنى مۇسۇلمانلار 12 ئاي ئىچىدە «سائا-

دەتلىك» ۋە «ئەڭ قەدىرلىك» ئاي دەپ ھېسابلايدۇ. ئىسلامىيەت مەنبەئەلىرىنىڭ قەيت قىلىشىچە، ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسچىسى مۇھەممەد پەيغەمبەر ئىسلامىيەت تەرغىباتىغا كىرىشىشتىن بۇرۇن، ھەر يىلى رامىزان ئېيى كەلگەندە، مەككىدىكى ھىرا تېغىغا چىقىپ، ھىرا غارىدا ئىستىقامەت قىلىپ، ئىسلامىيەت تەرغىباتى ئۈچۈن چوڭقۇر تەپەككۇر يۈرگۈزگەن. ئۇ، 40 ياشقا كىرگەن ۋاقتىدا، ھىجرىيىدىن 12 يىل بۇرۇن (مىلادى 610 - يىلى) رامىزان ئېيىنىڭ بىر كېچىسى تۈنجى قېتىم، ئىسلام دەستۇرى «قۇرئان» ئايەتلىرىنى ۋەھى تەرىقىسىدە قوبۇل قىلىشقا باشلىغان. قۇرئاننىڭ تۈنجى قېتىم مۇشۇ رامىزان ئېيىدا ۋەھى تەرىقىسىدە نازىل بولغانلىقىنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن ھىجرىيىنىڭ 3 - يىلى (مىلادى 624 - يىلى) رامىزان ئېيى روزا تۇتىدىغان ئاي قىلىپ بەلگىلەنگەن. ئىسلام دىنى بەلگىلىمىسى بويىچە بۇ ئايدا ئاقىل، بالىغ ① بولغان ھەر بىر مۇسۇلمان بىر ئاي روزا تۇتىدۇ. ئەگەر مەلۇم ئۆزرە بىلەن ئۆز ۋاقتىدا تۇتالمىسا، كېيىن قازاسىنى تۇتۇپ تولۇقلىسىمۇ ياكى تۇتالمىغان روزىنىڭ بەدىلىگە سەدىقە بەرسىمۇ بولىدۇ. كېسەللەر، سەپەر ئۈستىدىكىلەر، ھامىلدار ۋە بالا ئېمىتىدىغان ئاياللار تۇتمىسىمۇ، ئۆزرە تۈگىگەندىن كېيىن قازاسىنى تولۇقلاپ ئادا قىلسىمۇ بولىدۇ.

روزا تۇتۇش يېڭى چىققان ئاينى كۆرۈشنى ئۆلچەم قىلىدۇ. ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىي كلاسسىكلىرىدىن بولغان «ھەدىس» تە: «سىلەر يېڭى ئاينى كۆرۈپ روزا تۇتۇپ، يېڭى ئاينى كۆرۈپ ئېغىز ئېچىڭلار» ② دەپ كۆرسىتىلگەن. روزا تۇتقان ئادەم رامىزان ئېيىدا ھەر كۈنى ئەتىگەن تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇن زولۇق (سوھورلۇق)قا قوپۇپ تاماق يەپ، روزا تۇتۇشنى نىيەت قىلىپ، يېمەك - ئىچمەك، جىما قاتارلىقلاردىن خالى بولىدۇ. كەچقۇرۇن كۈن ئولتۇرغاندىن كېيىن بىر يۇتۇم سۇ، ياكى تۇز ۋە ياكى ھۆل مېۋە بىلەن ئىپتار قىلىپ (ئېغىز ئېچىپ) ئاندىن تاماق يەيدۇ. ئادەتتە بىر ئاي روزىدا ياخشى قۇۋۋەتلىك تاماق بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. كەچقۇرۇنلۇقى ئۆز ئارا ئىپتارغا چىللاپ، بىر - بىرىنى مېھمان قىلىدۇ. مەسچىتلەردە بولسا، تەقۋادار مۇسۇلمانلار رامىزان ئېيى ئىچىدە ناماز خۇپتەندىن كېيىن «تاراۋىھ» نامىزىنى قوشۇپ ئوقۇيدۇ. شەرت - شارائىتى يار بەرگەن مەسچىتلەردە «تاراۋىھ» نامىزىدا قارىلارنى تەكلىپ قىلىپ قارىلار تەرىپىدىن 30 پارە قۇرئان باشتىن - ئاياق يادقا ئوقۇلىدۇ. بۇ «خەتمە» دەپ ئاتىلىدۇ. ئادەتتە روزا 30 كۈن تۇتۇلىدۇ. روزا تۇتۇش رامىزان ئېيىنىڭ ئاخىرقى ئاخشىمى تاماملىنىپ، 10 - ئاينىڭ (شاۋۋالنىڭ) 1 - كۈنى ئىسلام دىنىنىڭ روزا تۇتۇش ھەققىدىكى بەلگىلىمىسىنى ئادا قىلغانلىقىنى تەبرىكلەش يۈزىسىدىن روزى ھېيت بايرىمى ئۆتكۈزۈلىدۇ. ئۇزۇن زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ دىنىي بايرام ئاللىقاچان ئەنئەنىۋى مىللىي بايرام تۈسىنى ئېلىپ، مىللىي بايرام بولۇپ قالغان.

ئادەتتە، روزى ھېيت بايرىمى يېتىپ كېلىشتىن بۇرۇن كىشىلەر ھېيت تەييارلىقىنى كۆرىدۇ، تازىلىق قىلىدۇ. بۇ، قۇربان ھېيتتا كۆرۈلىدىغان تەييارلىقتا (قۇربانلىق قىلىشتىن باشقىسى) ئاساسەن ئوخشاش بولىدۇ. روزى ھېيتمۇ زور دەبدەبىلىك بىلەن ئۆتكۈزۈلىدۇ.

---

① بالىغ — ئەرەبچىدە يېتىلىش دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. ئىسلامىيەت قائىدىسىدە، ئادەم يەتتە ياشقا كىرگەندە، ئىبادەت بويىچە بالاغەتكە يەتكەن بولىدۇ، نىكاھلىنىشتا بولسا، جىسمانىي جەھەتتىن يېتىلىش بالاغەت ھېسابلىنىدۇ. ② «ھىدايەت شەرىپ»، 1299 - ھىجرىيە، ھىندىستان «مۇستەپا» مەتبەئەسى، 193 - بەتكە قارالسۇن.

روزى ھېيتنىڭ 1 - كۈنى كۈن ئۆرلىگەندىن تارتىپ چاشكا ۋاقتىغىچە جامائەت توپلىنىشىپ، ئىككى رەكەت روزى ھېيت نامىزى ئوقۇيدۇ، دۇئا - تەكبىر قىلىشىدۇ. نامازدىن يانغان جامائەت بىر - بىرى بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ، بىر - بىرىنىڭ ھېيتىنى مۇبارەكلەيدۇ. كەمبەغەل، غېرىپ - غۇرۋالارغا پۇل - مال سەدىقە بېرىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، ئىسلام دىنىنىڭ بەلگىلىمىسىدە، روزا تۇتقان ھەر بىر ئادەم ئۆز ئائىلىسىدىكى جان سانىغا قاراپ، بىر جانغا بىر جىڭ تۆت سەر ئۇن ياكى شۇنىڭ بەدىلىگە پۇل سەدىقە بېرىدۇ. بۇ «سەدىقە پىتىرى» دەپ ئاتىلىدۇ. ئاندىن كېيىن قەبرىستانلىققا بېرىپ، ئۆلۈپ كەتكەن ئەجداد - ئەۋلادلىرىنىڭ قەبرىلىرىنى يوقلاپ دۇئا قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن توپ - توپ بولۇپ ياكى ئايرىم ھالداھېيتلايدۇ.

ئىسلام دىنىنىڭ ھىجرىيە كالىندارى بىلەن مىلادى كالىندارىنىڭ ھېسابلاش ۋاقتى پەرقلىق بولغانلىقتىن مۇسۇلمانلارنىڭ روزا تۇتىدىغان رامىزان ئېيى گاھى ئىسسىق، تومۇز ئايلىرىغا توغرا كەلسە، گاھى قىش - زېمىستان ئايلىرىغا توغرا كېلىدۇ. 1983 - يىلى 6 - ئاينىڭ 12 - كۈنى روزا تۇتۇلۇپ، روزى ھېيت 7- ئاينىڭ 12 - كۈنىگە توغرا كەلگەن. 1984 - يىلى 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى روزا تۇتۇلۇپ، روزى ھېيت 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنىگە، 1985 - يىلى 5 - ئاينىڭ 21 - كۈنى روزا تۇتۇلۇپ، روزى ھېيت 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنىگە توغرا كەلگەن ئىدى. ئەمدى بۇ يىل (1986 - يىلى) بولسا، 5 - ئاينىڭ 10 - كۈنى روزا تۇتۇلۇپ روزى ھېيت بايرىمى 6 - ئاينىڭ 9 - كۈنىگە يەنى تازا ئىسسىق كۈنلەرگە توغرا كەلدى. 2000 - يىلىغا بارغاندا، 11 - ئاينىڭ 28 كۈنى روزا تۇتۇلۇپ، روزى ھېيت بايرىمى12 - ئاينىڭ28 - كۈنىگە يەنى تازا سوغاق كۈنلەرگەتوغرا كېلىدۇ.

رامىزان ئېيىدا كېچىسى باللار ئۆيمۇ - ئۆي يۈرۈپ «رامىزان قوشاقلىرى» نى ئېيتىدۇ.

رامىزان قوشاقلىرى

رامىزان ئېيتىپ كەلدۇق ئىشىكىڭگە،
خۇدايىم بالا بەرسۇن بۆشۈكۈڭگە.

رامىزانۇ - رامىزان ئاللاھۇ شەھرى رامىزان
پەيغەمبەر ئۈممەتىگە شەر رامىزان.

بۇ رامىزان ھەر يىلى بىر كېلىدۇ،
شۇ قەدرى كېچىسى ھەم بىر كېلىدۇ.

روزىنىڭ ئونى كۈنى قەدرى كۈنى،
روزىنىڭ زاكاتىنى بېرىڭ قېنى؟

دەرۋازاڭنىڭ ئارقىسىدىن ئاي كۆرۈنەر،
ھەممە ئۆيدىن ئۈشبۇ ئۆي باي كۆرۈنەر.

ئۆيىڭىزنىڭ ئارقىسىدا قاتار-قاتار قوينىڭ ئىزى،
بىزگە بىر پاقلان بېرىڭ باينىڭ قىزى.

رامىزاندا ئۆلتۈرگىنىڭ بوز ئالا قوي،
گۆشىنى ئۈزەڭ يېسەڭ تۆشىنى قوي.

ئەگەر ئۆي ئىگىلىرى ۋاقتىدا چىقىپ، رامىزان ئېيتىپ كەلگۈچىلەرگە ئاش، نان، پۇل قاتارلىق بىر نەرسە بەرمىسە، باللار ئۆي ئىگىلىرىنى ئەيىپلەپ، ئۇلارنىڭ ئايرىم كەمچىلىكلىرىنى زاڭلىق قىلىش، مەسخىرە قىلىش خاراكتېرىدىكى قوشاقلارنى ئېيتىدۇ. بۇنىڭدا چاقچاق كەڭ ئورۇن ئالىدۇ.

مەسىلەن:

ئاق توخۇ ئاپئاق توخۇ ئەركەك - چىشى،
خويمۇ ئېغىر ئىرىنىدۇ مەزلۇم كىشى.

قويۇڭ كېلۇر قوزىلاپ، تۆگەڭ كېلۇر بوزلاپ،
ئون كۈن ئۆتتى رامىزانغا، ۋاقتى كەتتى ئۈزۈراپ.

www.uyghurkitap.com

ئۆيىمىزنىڭ ئارقىسىدا قاتار-قاتار قوينىڭ ئىزى،
سۇ دېسە شەربەت بېرۇر تازىنىڭ قىزى.

قوزىقىمىنى ئۇ يەرگە قاق، بۇ يەرگە قاق،
تاغىرىمدا ئۇن بولمىسا، سۇپىراگىنى قاق.

بۇ خېنىم ئۇخلايدىكەن خاررا - خۇرا،
سۇپىرىسىنى ئىتلار تارتۇر تاررا- تۇرا.

ئۆيىمىزنىڭ بوسۇقى ئالتۇن ئىكەن،
ئاكىلىساق ئۆي ئىگىسى ئاخۇن ئىكەن.

بېلىقلار ئويناشىدۇ كۆلچەكىدە،
خېنىم ئايلام ئاش بېرىدۇ چۆچەكىدە.

ئۆيىمىزنىڭ ئارقىسىدا لوقاق (1) ئۇتۇن،
بىزگە تېخى نان بەرمىگەن پوقاق خوتۇن.

قوندىقىمىدا توخۇلار قاقاقلايدۇ،
پىخسىق خوتۇن نان بەرمەي ۋالاقلايدۇ.

رامىزان قوشاقلىرىنىڭ يەنە مۇنداق ۋارىيانتلىرىمۇ بار:

بۇ روزا ئوتتۇز ئىكەن مېھمانىكەن،
روزىنى تۇتمىغانلار ھايۋانىكەن.

ئاسماندىن ئەيسا چۈشسە مۇسا قېنى،
بۇلتۇرقى مۇسۇلمانلار بۇ يىل قېنى؟

بۇ روزا ئۆتۈپ يەنە روزا كېلۇر،
كىم ئۆلۈپ كىم قالىدۇ ئاللا بىلۇر.

بۇ ئالەم گويا بىر كەپتەرخانەدۇر،
بىرى كەتسە، بىرى كېلىپ قونادۇر.

روزا تۇتتۇم جان ئۈچۈن، كېچە قوپتۇم گال ئۈچۈن،
تۇتماي دېسەم قورقىمەن، گۆردە توخماق بار ئۈچۈن.

مەۋلۇد بايرىمى

مەۋلۇد بايرىمى — مۇسۇلمانلار ئارىسىدا نىۋقۇل دىنىي نۇقتىئىنەزەر بىلەنلا ئۆتكۈزۈلىدىغان دىنىي بايرام. مەۋلۇد — ئەرەبچە سۆز بولۇپ، تۇغۇلغان ۋاقىت دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇنياغا كەلگەن خاتىرە كۈنىدۇر. تارىخىي ماتېرىياللاردا قەيت قىلىنىشىچە، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئەرەبلەرنىڭ قەدىمىي شەمسىيە كالىندارى بويىچە، پىل ۋەقەسى ② نىڭ بىرىنچى يىلى رەبىئۇل ئەۋۋەل (3 - ئاي) نىڭ 9 - كۈنى دۈشەنبە (مىلادى 571 - يىلى 4 - ئاينىڭ 21 - كۈنى) ئەتىگەندە تۇغۇلغان. مەۋلۇد بايرىمى ئاساسەن مۇشۇ كۈنى بولىدۇ. بۇ بايرام ھەققىدە «مەۋلۇد شەرىپ» ناملىق بىر كىتاب نەشر قىلىنغان. مۇسۇلمانلار (ئۇيغۇرلار جۈملىدىن ئەملىكىتىمىزدىكى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان مىللەتلەر) مۇشۇ كىتابتا كۆرسىتىلگىنى بويىچە بۇ بايرامنى پۈتۈن بىر ئاي ئىچىدە خاتىرىلەپ ئۆتكۈزىدۇ. ئىسلام ئۆلىمالىرى بۇ بايرامنى ھەممە مۇسۇلماننىڭ بۇ بىر كۈن ئىچىدە ئۆتكۈزۈپ بولالمايدىغانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، مۇشۇ رەبىئۇل ئەۋۋەل ئېيىنى «مەۋلۇد ئېيى» قىلىپ بەلگىلەپ، مۇشۇ ئاينىڭ قايسى كۈنى، قايسى سائىتىدە بولمىسۇن بۇ مەۋلۇد بايرىمىنى ئۆتكۈزسە دۇرۇس بولىدىغانلىقىنى بىردەك قارارلاشتۇرغان. شۇنىڭغا بىنائەن پەيغەمبەر تۇغۇلغان

---

(1) لوقاق — يانتاقنىڭ يېنىدا ئۆسىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك، دېھقانلار ئوتۇن ئورنىدا قالايدۇ. ② پىل ۋەقەسى — مەككىدە يۈز بەرگەن مەشھۇر ۋەقە بولۇپ، ئەرەبلەر بۇ ۋەقەنى تارىخ بېشى قىلىۋالغان. «مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەرجىمىھالى» 10 - بەتكە قاراڭ.

مۇشۇ رەبىئۇلئەۋۋەل ئېيىنىڭ 9-كۈنى شارائىتى بىلەن پۈتۈن بىر ئاينى قەدىرلەپ ئۆتكۈزۈش ئادىتى بولۇپ قالغان.

مەۋلۇد بايرىمى بەزى جايلاردا بىر مەھەللە ياكى بىرەر مەسچىتنى بىرلىك قىلغان ھالدا ئۆتكۈزۈلىدۇ. بىزدە تولا ھاللاردا، تەقۋادار كىشىلەر مۇشۇ ئاي ئىچىدە مۇۋاپىق پەيتنى تاللاپ، ئۆز ئائىلىسىدە زىياپەت ھازىرلاپ، جامائەتنى تەكلىپ قىلىپ، مەۋلۇد مۇراسىمى ئۆتكۈزۈپ، مەۋلۇد ئوقۇتىدۇ. مەۋلۇد مۇراسىمى مەيلى كوللېكتىپ ھالدا، ياكى ئائىلىلەردە ئۆتكۈزۈلمىسۇن ئەتىرە - ئىسپارغا ئوخشاش خۇشپۇراق بۇيۇملار چېچىلىپ مەۋلۇد ئوقۇلىدۇ، يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇنياغا كېلىشى، نەسەبنامىسى، تەرجىمىھالى، تۇرمۇشى، ئىش پائالىيەتلىرى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھەققىدىكى مەدھىيە، مەرسىيە، قەسىدىلەر ئوقۇلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن مەۋلۇد مۇراسىمى تاماملىنىدۇ.

بارائەت بايرىمى

مۇسۇلمانلارنىڭ ئەنئەنىۋى بايراملىرىدىن بىرى بارائەت بايرىمىدۇر. بۇ بايرام ئىسلام كالېندارى (ھىجرىيە) بويىچە ھەر يىلى شەئبان ئېيىنىڭ (8 - ئاينىڭ) 14 - كۈنى تاماملىنىپ، 15 - كۈنى كىرىدىغان ئاخشىمى ئۆتكۈزۈلىدۇ. بۇ، «تۈنەك ئاخشىمى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. شۇنداقلا ئادەتتە كىشىلەر «قاپاق كۆيدۈرۈش بايرىمى» دەپمۇ ئاتايدۇ.

ئىسلامىيەت ئېتىقادىچە، بۇ، يىللىق ھېساباتنى ئايرىش، گۇناھلاردىن تازىلىنىش كۈنى بولۇپ، تەقۋادار مۇسۇلمانلار بۇ كۈنى كېچىدە تۈنەپ، تائەت ئىبادەت قىلىپ، تۆۋە - ئىستىغپار ئېيتىدۇ. ھەر بىر مۇسۇلمان، ئائىلىسىدە ياغ پۇرۇتۇپ، پوشكال - قۇيماق سالىدۇ. چوڭلار ئۆز خىلى بويىچە ئەر - ئايال ئايرىم ئۆيلەرگە يىغىلىپ، تۈنەپ تەلەپ قىلىپ چىقىدۇ. ياشلارمۇ ئون نەچچىدىن كىشى بىر سورۇنغا يىغىلىپ، بىرەر مالنى سويۇپ، ئولتۇرۇش قىلىدۇ. ناخشا - ساز، تەلقىن - غەزەللەر بىلەن كۆڭۈل ئاچىدۇ. سويغان مالنىڭ گۆشىدىن باراۋەر تەمىنلىنىدۇ. چىقىمىنىمۇ باراۋەر تۆلەيدۇ. بۇنى ئادەتتە «باراۋەت» ياكى «بارائەت» دەپ ئاتايدۇ. ئاندىن چوڭلار ۋە ياشلار ئايرىم، ئىختىيارىي ھالدا ئۆز ئەجداد، ئەۋلادلىرىنىڭ قەبرىستانلىرىغا، مازارلارغا يىغىلىپ، تۇغ - ئەلەملەرنى قاداپ، دۇئا - تەكبىر قىلىشىدۇ. ئۇسمۇر - بالىلارمۇ ئاخشىمى ئۇخلىماي، ياغلىق قاپاقلارنى ئۇزۇن خادا ياغاچنىڭ ئۇچىغا باغلاپ، ئۇنىڭغا ئوت يېقىپ مەشئەل ئورنىدا كۆتۈرۈپ يۈرۈپ:

«بارائەت ئۇلۇغ ئايدۇر،
ئويغاقلارغا جەننەت جايدۇر.

بارات كەلدى بۇگۈن كېچە،
ئۇخلىماڭلار تاڭ ئاتقىچە.

بارات كەلدى تۇيدۇڭلارمۇ،
قازانغا ياغ قۇيدۇڭلارمۇ؟

پوشكال - قۇيماق سالدىڭلارمۇ،
بىزگە ئاتاپ قويدۇڭلارمۇ؟»

دېگەندەك بارائەت قوشاقلىرىنى ئېيتىپ سەيلە - تاماشا قىلىدۇ.

www.uyghurkitap.com

(باللاردا)

ماخمۇد مۇھەممەد

گۈلچاي تۇتۇپ تۇردىمەن مانا،
كۆزلىرىمدىن تۆكۈپ ئىسسىق ياش.
قايغۇ- ھەسرەت يېشى ئەمەس بۇ،
شادلىق يېشىم، بىلىپ قوي يولداش.

ئاتام دېدى: ئوغلۇم، بۇ گۈلچاي،
يارىشىقى مۇشۇ مەشرەپنىڭ.
تۇتتۇم ساڭا ئۇنى قوش قوللاپ،
كۆز ئالدىدا جامائەت، سەپنىڭ.

خاسىيەتلىك ئۆدۈر يولىدا،
ئۇن يەتتىنچى قەدەمنى باستىڭ.
سورۇنىغا ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ،
كەلدى ئەمدى قوشۇلار ۋاقتىڭ.

بۈگۈنكىدەك قۇتلۇق پەيتنى
كۈتكەن ئىدىم زارىقىپ ئۇزۇن.
يەتتىم شۇ دەم مۇرادقا تولۇق،
ئالغاچقا سەن مەشرەپتىن ئورۇن.

ئوتتۇز ئوغۇل ئالقىشلاپ تۈگەل،
ئالدى سېنى بۈدەم سېپىگە.
بولغىنىڭدا مەشرەپ يىگىتى،
قۇلاق سالغىن ئاتاڭ گېپىگە.

ئوغۇل تاپسا مەشرەپكە بەرمەك،
ئەجدادىمىز قالدۇرغان مىراس.
بىراق مېنىڭ بۈگۈنكى كۈلكەم،
ئەمەس پەقەت بۇنىڭغىلا خاس.

بىلكى بالام، ئۇلۇغ خاسىيەت
پۈتۈلگەندۇر بۈگۈنكى ئىشقا.
چىك تۇتاشقان مۇشۇ شاتلىقىم،
قىرىق بىر ياز، قىرىق بىر قىشقا.

بۇنىڭدىن قىرىق بىر يىل مۇقەددەم،
دەل مۇشۇنداق بىر مەشرەپ كۈنى؛
بىر ئۇلۇغ زات قىلغانتى تەكلىپ،
ئىززەت بىلەن گۈلچايغا مېنى.

ئۇ، گۈلچاينى تۇتقاندا ماڭا،
ئېيتتى ئاۋۋال ھاۋادارلىغىنى.
ئىككى قوللاپ ئېلىپ گۈلچاينى،
دىلغا چەكتىم نۇرلۇق سىمانى.

ھەم جاۋابەن جۇشقۇن ئاھاڭدا،
ئىككى قوشاق ئېيتتىم سادىردىن.
دېدى ئۇ زات: ھايارايسىز يىگىت،
ئۈلگە ئېلىڭ ئەشۇ باتۇردىن.

ناخشىڭىزنى ئاڭلىدىم بۈگۈن،
داڭقىڭىزنى كۆپتىن ئاڭلايمەن.
ئەلگە ياققان ناخشىچىكەنسىز،
مانا بۈگۈن مەنمۇ داڭلايمەن.

ئېيتىڭ يەنە، ئاڭلاپ باقايلى،
ناخشىڭىزنى بۇ كەڭ سورۇندا.
بىر گېپىمنى ھاۋالاي بىراق،
ئالدى بىلەن مۇشۇ ئورۇندا:

مۇشۇ گۈلچاي، مەن تۇتقان گۈلچاي،
ئۆلمىگىمىزگە يەتسۇن كەلگۈسى.
سىزدەك چېۋەر ناخشىچى بولۇپ،
ئەلنى ئۇ شات ئەتسۇن كەلگۈسى.

مەشرەپىمىز ئۈزۈلمەي ھامان،
ئەۋلادسېرى بارسۇن ئۇلغىيىپ.
سەنئىتىمىز، مەشرەپىمىزگە
ھۆسۈن بەرسۇن، كەمنى تولدۇرۇپ.

مەن تىلەيمەن: مۇشۇ گۈلچاينى
ئوغلىمىزغا تۇتارسىز بىر كۈن.
قوشۇپ ئوتتۇز ئوغۇل سېپىگە،
تىلىكىمنى ئېيتارسىز بىر كۈن.

بۇ گېپىمنى چاقچاق دەپ بىلمەڭ،
بىلىڭ، يۈرەك سۆزۈمنى قىلدىم . . .»
شۇندا ئوغلۇم، يىغلىدىم جىمۇ،
يۇرت ئالدىدا جەزمەن يىغلىدىم.

ھاياجاندىن تىترەپ ئۈنلىدىم،
ۋەدە بەردىم رەئىس ئاتامغا:
— بۇ ئامانەت گۈلچاينى رەئىس،
تاپشۇردىمەن جەزمەن بالامغا!

ناخشا كۆزۈم ئېچىلدى شۇ كۈن،
بۇلاق بولۇپ ئاقتىم روھلىنىپ.
قىرىق بىر يىل ئۆتتى ... شۇ دەمدىن،
ئۈمىدتىن گۈل تاقتىم روھلىنىپ.

مانا بۈگۈن قېتىلدىڭ سەپكە،
يالغۇز ئوغلۇم، كەنجى پەرزەنتىم.
ئاسراپ سېنى كۆز قارچۇغۇمدەك،
مۇشۇ كۈنگە يەتكۈزۈپ كەلدىم.

ئۇخلىمىدىم ئاخشام تۈنبويى،
كۈتتۈم مۇشۇ قۇتلۇق مىنۇتنى.
ئېچىلدۇردۇم ئۆمرۈم تاجىسى —
ئارمىنىمنى، ئۇلۇغ ئۈمىدنى.

مانا ئوغلۇم مەشرەپ — مەكتىپىڭ،
ئۆگىنىسەن بۇندا ئەخلاقنى.
ھەم ياقىسەن ئۆچۈرمەي ئەمدى،
بوۋاڭ، ئاتاڭ ياققان چىراقنى.

ئالغىن بالام گۈلچاينى قولغا،
ئەخمەدجاننىڭ نامىدىن تۇتتۇم.
تاپشۇراي دەپ بۇ ئامانەتنى،
قىرىق بىر يىل تەقەززا كۈتتۈم.

ئالغىن بالام گۈلچاينى قولغا،
ئەخمەدجاننىڭ گۈلچېيىدۇر بۇ.
گۈلچاي ئەمەس، ئەۋلادتىن كۈتكەن
تىلىكى بۇ، يۈرىكىدۇر بۇ.

ئالغىن بالام گۈلچاينى شۇدەم،
ناخشا ئېيتقىن ئاتاڭدىن ئېشىپ.
ئوتتۇز ئوغۇل ئېيتسۇن ئاپىرىن،
يۈرەكلەرنىڭ بەھرىنى ئېچىپ.

تولا بالام تۇتۇپ قۇلاقنى،
سادىر ئېيتقان ئوتلۇق ناخشىنى.
ئەخمەدجانغا مەن مۈڭ تەككۈزگەن،
شۇ مەردانە، قۇتلۇق ناخشىنى . . .

ئاتام سۆزلەپ تىنىدى بىر چاغدا،
ھاياجاندا تىكىلدى ماڭا.
مەرغۇللىتىپ ناخشا باشلىدىم،
شاتلىقىمدا باققانچە ئاڭا.

ناخشا ئېيتتىم گۈلچاينى ئېلىپ،
گۈلچاي ئەمەس ئالغىنىم ئالتۇن.
ئالتۇندىنمۇ مىڭ ھەسسە ئېسىل،
ئۇ بىر يۈرەك، چاچار نۇر، يالقۇن!

ئۇ يۈرەكتۇر رەئىس يۈرىكى،
ئۇ تىلەكتۇر رەئىس تىلىكى.
ئۇنى قۇچۇپ ئېيتقاندا ناخشا،
مەڭگۈ تالماس ۋارىس بىلىكى.

رەئىس ئاتام بولغاي خاتىرجەم،
ئۈزۈلمەيدۇ گۈلچاي سەپىرى.
تۇتماقچىمەن ئوغلۇمغا مەنمۇ،
شۇ گۈلچاينى كۈنلەرنىڭ بىرى.

رەئىس تۇتقان شۇ قۇتلۇق گۈلچاي،
قولدىن - قولغا ئۆتىدۇ ئەبەد.
بۇ قىسمەتنى مەشرەپ ئەۋلادى،
تارىخقا پۈتىدۇ ئەبەد.

قاراقۇرۇم ئۇيغۇرلىرىنىڭ ھازىرقى زامان ئۆرپ-ئادەتلىرى

نىزامىدىن ھۈسەيىن

(بېشى ئۆتكەن ساندا)

ئىستېمالچىلىق ئادەتلىرى

قارا قۇرۇملۇق ئۇيغۇرلار ئۇن، گۈرۈچ، ياغ، گۆشتىن تەييارلىنىدىغان نان، ياغ نان، گۆش نان، قاتلىما، قازان كۆمەچى، چەت، گۆش سامسا، گۆش مانتا، گۆش چۆچۈرىسى، چوختىدەك (سۈتكە چىلاپ ياغ بىلەن پىشۇرۇلىدىغان بىرخىل نان)، ئۈگرە، چۆپ، پۇتەك (قوناق ئۇنى بىلەن گۆشتە يۇغۇرۇلغان بىرخىل ئاش)، زاڭ (جوتاڭ)، بولۇماق، چىچىلماق (سۇ قويماي ياغدىلا پىشۇرۇلىدىغان قويۇق ئۇن ئېشى)، بوغۇرساق، قويماق، سوغات (ئايران بىلەن پىشۇرۇلىدىغان سۇيۇق ئاش) قاتارلىق تاماقلارنى ئىستېمال قىلىدۇ. ھەرتۈرلۈك ئۆپكە-ھېسىپلەر، شورپا، سېرىق ياغ، قۇرۇت، ئىجىگەي (تاتلىق قۇرۇت)، ئەگىدەك (ئېرىمچىك)، قايماق، سۈت، ئايران، قېتىق، سۈزمە قاتارلىق يېمەكلىكلەرمۇ ئۇلارنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىدا ئۇچراپ تۇرىدۇ. كاۋاپ تۈرلىرىمۇ كۆپ. بۇخىل تائام ۋە يېمەكلىكلەرھەرقايسى ئۆيلەرنىڭ ئۆزلىرىدە تەييارلىنىدۇ. سەۋزە، پىيازسىز ياغ، گۆش ئىچىدە قورۇماي ئېتىلگەن پولو، مېزىلىك پىشۇرۇلغان گۆش، شورپا، ھەرخىل كاۋاپ، ياغ نان، قاتلىمىلار، ئاساسەن مېھمان تاماقلىرىدۇر. قېرىلار ئوتتۇرا ياشلىقلار، ياشلار، بالىلار ئۈچۈن يۇقىرىدىقى يېمەكلىكلەر ئېھتىياج ۋەئىمكانىيەت بويىچە پەرقلىق تەييارلىنىدۇ. ئۆسۈملۈك يېغى ئاردىلاپ يېيىلىدۇ. بىر پاخلاننىڭ گۆشى ئۇششاق پارچىلىنىپ قېرىنغا سۇسىز، تۇزدىن باشقا نەرسە قويۇلماي قاچىلىنىپ، قوغاسقا كۆمۈلۈپ پىشۇرۇلىدىغان «قېرىن كاۋىپى» بۇ يەرنىڭ ئەڭ مېزىلىك تامىقىدۇر. بۇ يەرنىڭ خەلقى ئات، تۆگە، توخۇ، ئۆدەك، توشقان، بېلىق گۆشلىرىنى يېمەيدۇ. ھەر تۈرلۈك كۆكتاتلارنى، دورا - دەرمەكلەر، ئاچچىقسۇ، مۇچ، سامساق قاتارلىق نەرسىلەرنى، كۆكتات تەسىرى بار تاماقلارنى يېيىشكە، ئىچىشكە ئادەتلەنمىگەن. جىگدە، گۈلە قاق، پۇرچاق، نوقۇت سېلىپ تاماق ئېتىدىغان ئائىلىلەرمۇ بار. ئاساسەن يەردىك ئاشلىق (قوماچ، كوجا، پاقپاقلار) يېيىلمەيدۇ. چاي قاينىتىپ ئىچىش ئادە-

ئۆرپ-ئادەتلىرى

تى يوق، پۈتۈن ئادام سوغۇقسۇ بىلەن يېيىلىدۇ. تاماق ئاز ياكى قاچا يېتىشمىگەن ئەھۋال ئاستىدا ھەر قانداق تاماق بىر نەچچە كىشىگە بىر تاۋاقتا بېرىلىدۇ. ئىككى-ئۈچ كىشىنىڭ بىر تاۋاق سۇيۇق ئاشنى قوشۇق بىلەن نۆۋەتلىشىپ ئىچىۋاتقانلىقىنى، سەككىز-ئون كىشىنىڭ بىر چوڭ قاچا سۇ بىلەن بىر داستىخاندا نان يەپ ئولتۇرغانلىقىنى دائىم ئۇچرىتىپ تۇرىمىز، تاماق قول بىلەن يېيىلىپ، قوشۇقتا ئىچىلىدۇ. قېتىقتا نان چىلاپ يەيدىغان ئادەت كۆپرەك. كۈندىلىك تاماقلىنىش ئادىتى تۆت ۋاخ يەنى ناشتىلىق، ئاشۋاقتىلىق، چۈشلۈك، كەچلىك بولۇپ ئاساسەن ئاش ۋاقتىدا، كەچتە قازان ئېسىلىدۇ. گۆش، باش-پاقالچاق، ئۈچەي، قېرىن قوشۇلماي پىشۇرۇلىدۇ. ھۆرمەتلىك مېھمانغا مالنىڭ ئۇچىسى قويرۇقى بىلەن قوشۇلۇپ تارتىلىدۇ. تۆۋەنرەك مېھمانغا بويۇن قويۇلىدۇ. ئاياللارنىڭ تۆر داستىخىنى مالنىڭ تۆشىدىن، تۆۋەن داستىخىنى ئىككى ئالدى پۇتتىن ئىبارەت. مېھمانغا قاراپ ئۆز لايىقىدا تاماق تارتىش ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىدىغان چوڭ مەسىلە ھېسابلىنىدۇ. مېھمان ئۇزىتىلغاندا بىر پەتنۇس نان يوللۇق تۇتۇلىدۇ. ھېيت داستىخىنى كەلگەن مېھمانغا قاراپ ئۇدۇللۇق قويۇلىدۇ. قويۇلغان مەزە تولۇق يېيىلىپ بولۇشى، ئاشقىنى مېھمان تەرىپىدىن چالا قويماي زەللە قىلىپ ئېلىپ كېتىلىشى لازىم. ھېيتلىق مەزەنى داستىخانغا تىزىپ قويىدىغان ئادەت يوق. 40 كۈنگىچە ھېيتلاپ كېلىدىغانلارمۇ بار. قۇربان ھېيتتا ئۆي بېسىپ قۇربانلىق قىلىنىدۇ. روزى، نورۇز (ئەجدادلار بايرىمى) قاتارلىق بايراملاردا ئاساسەن پۆشكال سېلىنىدۇ. سوزما (ساگزا) سالىدىغان ئادەت كېيىنرەك ئۆزلەشكەن. توي تامىقى ئاساسەن گۆش، نان، پولودىن ئىبارەت. پولو ئۈچ كىشىگە بىردىن، گۆش بىر نان بىلەن قوشۇپ ھەر بىر كىشىگە بىردىن ئايرىم-ئايرىم قويۇلىدۇ. توي تامىقى توي چىققان ئۆيگە قايتۇرۇلمايدۇ. يەپ بولالمىغانلىرىنى ھەركىم بېلىگە چىگىپ ئالغاچ كېتىدۇ. نەزىر تاماقلىرى ئاساسەن ئۇماچ، نان، گۆش بولۇپ، بۇمۇ بىر كىشىگە بىردىن نان بىلەن بىر پارچىدىن گۆش قوشۇلۇپ ھەممە كىشىگە ئايرىم-ئايرىم قويۇلىدۇ، ھەرقانداق تويلار بىلەن چوڭ نەزىرلەر تالادا چوڭ سورۇن تۈزۈش شەكلى بىلەن توپلىشىپ (بىرلا يەرگە جەم بولۇپ) ئولتۇرغان جامائەت بويىچە ئۆتكۈزۈلىدۇ. سورۇننىڭ چېتىگە ئولتۇرۇشقا بىر نەچچە چوڭ داستىخان سېلىنغان بولىدۇ. ھەر بىر كىشى تويلۇق ئۈچۈن ئەكەلگەن نەرسىلىرىنى پۈتۈن جامائەتكە تولۇق كۆرسىتىپ باش داستىخانچىغا بىر-بىرلەپ سۇنۇپ بېرىدۇ. باش داستىخانچى ئىگىسىنىڭ ئىسمى بىلەن ئەكەلگەن نەرسىنىڭ قانچىلىك، نېمە ئىكەنلىكىنى ئۈنلۈك ۋارقىراپ جامائەتكە ئېلان قىلىپ تۇرىدۇ. ئەكەلگەن نان «بىر تۇتقۇز» ئۈستىگە قويۇلغان رەخت «كىتىي» قويۇلغان باشقا نەرسىلەر كۆلەمگۆسى (بىرسى ئىككى دېيىلىپ) بىلەن ئېلان قىلىنىدۇ. چوڭ نەزىرلەرمۇ خۇددى شۇ تەرتىپ بويىچە ئۆتكۈزۈلىدۇ. يىغىلغان نان شۇ سورۇندا توي. مەزىرى ھېسابى بىلەن يېيىلىپ، ئېلىپ كېتىلىپ تۈگەيدۇ.

پىچىنە-قەنت، كەمپۈت، يەل-يېمىش بىلەن مېھمان داستىخىنى تۈزەيدىغان قىلىق بۇ يەردە سەت ئادەت ھېسابلىنىدۇ. ئۆيگە كىرگەن ھەرقانداق كىشى داستىخانسىز (مەزەسىز) ئۇزىتىلمايدۇ.

توي قىلىش ئادەتلىرى

قارا قۇملۇقلار ئارىسىدا پۇل، مال، دۇنيا، مەنسەپ، ئابروي، نەسەب ۋە باشقا باھانە ئىمتىيازلار مۇناسىۋىتى بىلەن كىچىكنى چوڭغا، چوڭنى كىچىككە، قېرىنى ياشقا، ياشنى قېرىغا، بىمارنى ساققا، ساقنى بىمارغا «نىكاھلاپ» چېتىپ قويىدىغان «توي-نىكاھ» ئادىتى ئەزەلدىن يوق

www.uyghurkitap.com

قىز كۆيگەن، يىگىت سۆيگەن، تەگتۇشلۇق، ئىختىيارلىق ئۆلچەم قىلىنغان، قۇددىلاشقۇچىلار رازىلىق بىلدۈرگەن، ئەلگە ياققان نىكاھ تويى — بۇلاردا ھەقىقىي ھەم مەڭگۈلۈك توي ھېسابلىنىدۇ. ئىككى خوتۇنلۇق ياكى تولا خوتۇن ئېلىپ خوتۇن قويۇپ بېرىدىغان كىشىلەر بۇ يەردە ئەلنىڭ نەزىرىدىن چۈشكەن (مەڭگۈلۈك نەپرەت، مەسخىرىدىن خالى بولالمايدىغان) «نىكاھ بېدىنكلىرى» دېيىلىدۇ. قارا قورۇملۇقلارنىڭ تۆۋەندىكى ماقال-تەمسىللىرى بۇ پىكىرنىڭ روشەن دەلىلىدۇر.

بىر بىلەن ئۆتكەن ئەر — ھالال ئەر.
ئىككىگە قالغان ئەر — ۋەيرانە ئەر.
ئۈچكە قالغان ئەر — ئەرۋايى ئەر.
تۆتكە قالغان ئەر — ئەر ئەمەس يەر.

X X X

بىرگە تەگكەن ياخشى.
ئىككىگە تەگكەن پاخشى.
گەرچە ئۈچكە تەگكەندىن،
گۆرگە تەگكەندىن ياخشى.

. . . .

ئاجرىشىش مۇناسىۋىتى بىلەن بالىلارنى ئۆگەيلەرگە قالدۇرىدىغان ياكى يېتىم قىلىدىغان كىشىلەر بۇ يەردە ئەلنىڭ نەزىرىدىن چۈشكەن، نەسلىگە ۋاپاسىزلىق قىلغان ھېسابلىنىپ كىشىلەرنىڭ ئەيىپلىشىگە ئۇچرايدۇ. قارا قورۇملۇقلاردا:

«يەڭگىگە قالغان بالا،
يىغىغا قالغان بالا.
ئۆگەيگە قالغان بالا،
ئۆلگىلى قالغان بالا».

«ئۆگەينىڭ ئېتى قۇرۇسۇن،
ئىزى ئۈچۈپ ئوتى قۇرۇسۇن.
ماڭغان - تۇرغان يېرى قۇرۇسۇن،
ئەۋلادىنىڭ ئۇلى قۇرۇسۇن».

دېگەن تەمسىللەر بار. بۇ تەمسىللەر بالىلارنىڭ تەقدىرى بىلەن ھېسابلاشمايدىغان باغرى تاش ئاتا - ئانىلار ئۈچۈن كۈچلۈك نەپرەت، جامائەتكە جانلىق نەسىھەت، بالىلار ئۈچۈن سەممىي شاپائەت ئۇقۇمى بىلەن كىشىلەرگە تەسىر بېرىپ كەلمەكتە. شۇڭا بىز بۇلارنىڭ جەمئىيىتىنى «مېھرى دەريا ئاتا - ئانىلار جەمئىيىتى» دەپ تونۇشقا تامامەن ھەقلىقمىز. قارا قورۇملۇقلاردا ئىگىدەشلىك مۇناسىۋىتى بولغانلارنىڭ بىر - بىرى بىلەن توي قىلىشى قەتئىي مەنئىي قىلىنغان. جەمەتلەر بويىچە قۇددىلىشىش (نەۋرىلەرنى نەۋرىلەرگە چېتىش)، نەسەبكە يۈزلىنىپ ئۆز خىلىنى تاللاشتەك نىكاھ ئادەتلىرى بۇ يەردە سۇسلىشىپ كېتىۋاتقان قالدۇق كونا ئادەتلەر تۈركۈمىگە كىرىدۇ.

قارا قورۇملۇقلارنىڭ نىكاھ رەسمىيىتى مۇنداق ئورۇنلىنىدۇ. توي جامائىتى تولۇق يىغىلىپ بولغاندىن كېيىن، توي ئىگىلىرىنىڭ تەكلىپلىرىگە بىنائەن ئالدى بىلەن يۇرت پېشقەدەملىرىدىن ئەر - ئاياللار بويىچە ئىككى مەسلىھەت سورۇنى تەشكىل قىلىدۇ. ئاياللارنىڭ مەسلىھەت سورۇنىدا تويىنىڭ ئىچكى خىزمەت رەسمىيەتلىرىنى خانىم - قىزلار بويىچە بېجىرگۈچى شەخسلەر تەيىنلىنىدۇ. بوغچا (توي بوغچىسى) ئېچىلىدۇ. تويلۇق نەرسىلەرنىڭ تولۇق، تولۇق ئەمەسلىكى، لايىق بولغان - بولمىغانلىقى ئەسلىدىكى پۈتۈشۈش دائىرىسى بويىچە سۈرۈشتە قىلىنىدۇ، قىز تويلۇق جابدۇلىدۇ ھەم ئۇنىڭغا ئەرگە تەككەن خوتۇنلاردا بولۇشقا تېگىشلىك مەجبۇرىيەت، ئەخلاقىي پەزىلەتلەر چۈشەندۈرۈلىدۇ.

ئەرلەرنىڭ مەسلىھەت سورۇنىدا ئەرلەر بويىچە مۇناسىپ توي خىزمەتچىلىرى تەيىنلىنىدۇ. تويىنىڭ ياخشى ئۆتۈشىگە ئائىت تەلەپلەر تەكىتلىنىدۇ. توي بېشى، يىگىت، يىگىت قولدىشى تونۇشتۇرۇلىدۇ. يىگىتكە خوتۇنىنىڭ ھەم بولغۇسى پەرزەنتلىرىنىڭ ھالىدىن ياخشى خەۋەر

ئېلىش، خورلىماسلىق، ئەرلىك، ئاتىلىق، بۇرچىنى ئۆلگىچە تولۇق ئادا قىلىش توغرىسىدا مەسلىھەتلەر بېرىلىدۇ. قىزنىڭ ھەققىي كەبى (سۈت ھەققى) بېكىتىلىپ، كۈيوغۇل بولغۇچىنىڭ «غايىپ قەرزى» («ئۇ دۇنيالىق» قەرزى) ھېسابىدىن نېسىگە قالدۇرۇلىدۇ بۇ خىل «قەرز» تېگى - تەكتىدىن ئالغاندا كۈيوغۇلنىڭ قېيىن ئاتا - قېيىن ئانىغا ئۆلگىچە خىزمەت قىلىشنى مۇتلەق شەرت قىلغان مەنىۋى قەرزدۇر. ئەمەلىيەتتە ھەققىي كەبى ئۈچۈن ھېچقانداق ماددىي چىقىم ئېلىنمايدۇ. يۇقىرىدىكى ئىشلار ئاخىرلاشقاندىن كېيىن نىكاھ ئوقۇش سورۇنى تۈزۈلىدۇ. يىگىت، قىز ئۆز قولداشلىرى بىلەن جامائەت ئالدىغا (يىگىت بېشىنى ئېگىپ، قىز يۈزىنى يۆگەپ) ھازىر بولىدۇ ھەم نىكاھ ئوقىمىسى (ئۇششاق پارچىلاپ تۇزغا چىلانغان نان)نى قوبۇل قىلىشقا ئەدەپ بىلەن ئۆرە تۇرۇشىدۇ. ئادەت بويىچە نىكاھ موللىسى ئالدى بىلەن نىكاھ سۈرىسىنى ئاندىن كېيىن ئۇلاپلا ئوقۇلىدىغان نىكاھ رىسالىسىنى ئوقۇيدۇ. نىكاھ رىسالىسىنىڭ بىر بېتىدە مۇنۇلار قەيت قىلىنغان:

«بۈگۈنكى توي ئەھلىنىڭ گۇۋالىقى بىلەن ئىككى ئالەملىك جۈپتى - بەدەنلىك ئۈچۈن X X X ئاخۇننىڭ ئوغلى X X X ئاخۇن X X X ئاخۇننىڭ قىزى X X X نى خوتۇنلۇققا قوبۇل قىلدىڭىز. ھازىرقى دەقىقىدىن باشلاپ ئەرلىك قەرزىڭىزنى تولۇق ئادا قىلغايسىز. ئۇنىڭدىن رۇخسەتسىز يىراقتىكى ئۈچ ئايلىق، يېقىندىكى ئۈچ كۈنلۈك سەپەرگە تاشلاپ كەتمىگەيسىز. ئۈچ ھەراتۋە قەستەن گويا قىلغۇنچە بىر زەربە (تاك ئېتىپ) چەكمىگەيسىز. خارى- زار ۋەپەقىرچىلىكتە قالدۇرمىغايسىز. بولغۇسى پەرزەنتلىرىنى يېتىمسىلىكتە، خۇدايى مۇسۇلمانچىلىقتىن سىرت ھەم غەيرى كۈنگە قالدۇرمىغايسىز. سەۋدايى غەزەپ، ناشايان گۇمان بىلەن گۇناھسىز، سەۋەبسىز «تالاق»، تۆھمەت قىلمىغايسىز.»

«پالانچى خان كىيۇيىڭىزنىڭ ئىككىلا دۇنيالىق ھەققىگە قارا سانىمىغايسىز. نامەھرەمگە، ئەرنىڭ ئەمرىگە خىلاپ نادۇرۇس ھەۋەسكە بېرىلمىگەيسىز. بولغۇسى پەرزەنتلىرىنى ئۆز ئەجدادى ئىزىدىن چەتنىمەيدىغان، ۋاپالىق، تەن- دۇرۇس، مۇسۇلمان، ھالالچى، ئىشچان، ئەدەبلىك چوڭ قىلىپ ئەۋلادى پاكلىقنى ئادا قىلغايسىز...»

مۇسۇلمانچىلىقنىڭ نىكا پىرىنسىپلىرى بىلەن يەرلىك نىكالىنىش ئەخلاقى زىچ بىرىكتۈرۈلگەن بۇ خىل يەرلىك نىكاھ رىسالىسى بۇ يەرنىڭ يەرلىك ئادەت قانۇنى سۈپىتىدە ئالاھىدە دىققەتكە سازاۋەردۇر.

نىكاھ ئوقۇلۇپ، نىكاھ دۇئاسى تاماملانغاندىن كېيىن، پۈتۈن جامائەت ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ نىكاھلانغانلارنى تەبرىكلەيدۇ. يىگىتنىڭ بويىنىنى ئىگىش، قىزنى كۆچۈرۈش رەسمىيەتلىرى ئورۇنلىنىدۇ. توي داستىخىنى تارتىلىپ، چاچقۇچېچىلىدۇ، ئاندىن توي مەشرىپى باشلىنىدۇ. ئالقىش سادالىرى ئىچىدە قىز كۆچۈرۈلىدۇ. قىز بىلەن يەڭگە ئەۋەتىش، باردى- كەلدى، سالام، چاقىرىشىش ئادەتلىرى تولۇق ئورۇنلىنىدۇ.

توي مەشرىپىدە قىز- يىگىت ئوتتۇرىغا چۈشۈپ بىللە ئۇسسۇل ئوينىمايدۇ. ئايال قۇدىلار چوڭ پەدىلەرگە («شادىيانە») تەبرىك، خۇشاللىق ئۇسسۇلى ئوينايدۇ. قىز كۆچۈرۈلگەندىن كېيىن ئەر تەرەپنىڭ ئۆيىدە رەسمىي توي شەكلى بىلەن چوڭ توي داستىخىنى تارتىلمايدۇ. مەشرەپ ئويۇشتۇرۇلۇپ پاتىھە داستىخانلىرى سېلىنىدۇ. دېمەك قىز- يىگىت تويىنى بىرلا يەردە بىرلا قېتىم ئۆتكۈزۈش قارا قۇرۇملۇقلارنىڭ «خۇدا بىر، ئەجەل بىر، تۇغۇلۇش بىر، توي بىر» چۈشەنچىسىدىن كېلىپ چىققان يەرلىك ئادىتىدۇر.

بۇ يەردە توي چىقىمى ئېغىر بولمايدۇ. ئوتتۇرا ھال ئائىلىلەرنىڭ ئوغۇل تەرەپ تويلۇق راسخوتى

كۆپ ھاللاردا بىر كالا، ئىككى قوي، ياكى بىر قوتاز، بىر قوي قىممىتىدە (ھازىرقى پۇلغا تەخمىنەن 500 يۈەن ئەتراپىدا) پۈتتۈرۈلىدۇ. بىر چاي، بىر توي، بىر مەشرەپ، بىر چاقىرىش، بىر سالام ۋە بىر يۈز ئاچقۇدىن ئىبارەت توي رەسمىيەتلىرى ئورۇنلانغاندىن كېيىن «توي زەخمىسى» تۈگىگەن بولىدۇ. ئىقتىسادىي سەۋەب تۈپەيلىدىن مەڭگۈ تۇل، سالتاڭ قالىدىغان شەخىسلەرنى، بۇزۇلۇپ كەتكەن تويلارنى بۇ يەرنىڭ يەرلىك تەزكىرىسىدىن ئۇچرىتىش مۇمكىن ئەمەس. تۇنجى پەرزەنت تۇغۇلغان ھامان ئوغۇلنىڭ ئاتا-ئانىلىرى كۆپ ھاللاردا بالىنى ئېلىۋېلىپ، بېقىپ تەربىيىلەيدۇ. تۆۋەندىكى قوشاق قارا قۇرۇملۇقلارنىڭ توينى ئاددىي-ساددا ئۆتكۈزۈشتەك ئېسىل ئەنئەنىسىنىڭ دەلىلىدۇر.

قەرز، زەخمىسىز ئۆتكەن توي،
ئەل - خالايىق كۈتكەن توي.
كىچىك بولسۇن، چوڭ بولسۇن،
كۈلكە بىلەن پۈتكەن توي.

بىر مەھەللىدىن پۇل سوراپ،
بىر مەھەللىدىن مال سوراپ،
ئەرتە كەلسە قەرز سوراپ،
ئايىقىدىن يۈتكەن توي.

ئادەم ئىسىملىرىنى قويۇش - ئاتاش ئادەتلىرى

بىز قارا قۇرۇم ئۇيغۇرلىرى ئارىسىدىن قەدىمقى بولۇپمۇ ئىسلامىيەتتىن بۇرۇنقى ساپ ئۇيغۇر تىلىدىكى ئادەم ئىسىملىرىنى (تاش، تۆمۈر، سۈپۈرگە، چىراق، ئەخلەت، چاۋا، پاسا، كېپەك، كىچىك، چوڭ، قۇتلۇق، ئاي، چولپان، توختى، تۇردى دېگەندەك ئىسىملارنى) ئىنتايىن قويۇق ئۇچرىتىمىز. بۇ خىل ئىسىملار تۇراقلىق قوشۇمچىسى (سۈپەت پېشايى) بىلەن («ئاخۇن»، «باي»، «بەگ»، «خان»، «جان» دېگەندەك قوشۇمچىلار بىلەن) مۇقىم بىرىككەن، چوڭقۇر مەنا، مۇكەممەل مىللىي خاسلىققا ئىگە، ئاددىي، ئىخچام، چۈشىنىشلىك بولغان ئېتنىك، تارىخىي ئىسىملاردۇر. بىز بۇ يەردە ئىسلامىيەتتىن كېيىن كىرگەن بىر قىسىم ئەرەبچە، پارسىچە دىنىي ئىسىملار (كالامىزىم دائىرىسىدىكى ئىسىملار) نىمۇ مەسىلەن: «مۇھەممەد»، «ئابدۇراخمان»، «بۇبى خەدىچە» دېگەندەك خاس ئىسىملارنىمۇ ئارىلاپ ئۇچرىتىمىز. لېكىن بۇ خىل ئىسىملار بۇ يەردە پەقەت ئۇيغۇر تىلىنىڭ تۈپ قانۇنىيىتىگە، يەرلىك ئاھالىنىڭ تەلەپپۇز ئادىتىگە تولۇق بويسۇندۇرۇلۇپ «مۇھەممەد» ئەمەس «مەمەت»، «ئابدۇراخمان» ئەمەس «ئابدىرامان»، «ئىبراھىم» ئەمەس، «ئىۋرايىم»، «بۇبى خەدىچە» ئەمەس، «خەلىچە» بويىنچىلا ئۆزلەشتۈرۈلۈپ قوبۇل قىلىنغان، ياكى قوش ئىسىم «توختى مەمەت»، «ئاي خەلىچە» دېگەندەك ئارىلاشما ئىسىم شەكلى بىلەن ئۆزلەشتۈرۈلگەن. نوقۇل دىنىي خۇراپىي ئىسىملار («سوپى»، «دەرۋىش»، «ئىشان»، «بۇۋەم» «ۋەلى» دېگەندەك ئىسىملار) ياكى ئىمتىياز، ئەمەل ئۇقۇمىدىكى «ھاكىم»، «ئىمام»، «پاشا»، «رەئىس» دېگەندەك ئىسىملار بولسا بۇ يەردە ئانچە قوبۇل قىلىنمىغان. ھازىرقى زامان ئىسىملىرىدىمۇ مەسىلەن: «ئۈمىد»، «يالقۇن»، «مەدەنىيەت»، «كۈرەش» دېگەندەك ئىسىملار بۇ يەردە يوق.

قارا قۇرۇملۇقلاردا نەسەب قوغلىشىپ (بۇرۇنقى ئاتا-بوۋىلىرىنىڭ ئىزىنى ئۆچۈرمەسلىك ئاساسىدا) ئىسىم قويىدىغان (بوۋىسىنىڭ ئىسمىنى ئوغۇل نەۋرىسىگە، موممىسىنىڭ ئىسمىنى قىز نەۋرىسىگە قويىدىغان) ئادەت قويۇقراق بولۇپ، بۇ تولاراق قىزىنى تىلغا ئالغاندا موممىسىنى ئەسلەيدىغان، ئوغلىنى تىلغا ئالغاندا بوۋىسىنى ئەسلەيدىغان تۇرمۇش تىلى

شەكلى بىلەن ئىپادىلىنىپ تۇرىدۇ. بۇ يەردە يەنە كىشىلەرنىڭ كىچىكلىك، بالىلىق، ياشلىق، قىرانلىق، قېرىلىق دەۋرلىرى بويىچە پەرقلىق ئاتايدىغان، چاقىرىدىغان تىل (ئىسىم) ئادەتلىرى بار. مەسىلەن: بالا تۇغۇلۇپ ئىسىم قويۇلغاندىن كېيىنلا ئوغۇل بولسا «پاقلىنىم»، «قوزام»، «قۇرغۇيۇم»، «غوجام» دەپ، قىز بولسا «مۇنچىقىم»، «گۈلۈم»، «ئالتۇنۇم» دەپ، ئەسلى ئىسمىنى ئاتىماي ئەركىلىتىش سۆزى بىلەن تىلغا ئالىدىغان، بالا ئۈچ-تۆت ياشتىن ئاشقاندىن كېيىن «توختى»، «قۇندۇز» دەپ ئەسلى ئىسمىنى تولۇق چاقىرىدىغان، بالاغەت يېشىغا يەتكەندىن كېيىن «ئاخۇن»، «بەگ»، «خان»، «جان» دېگەندەك سۈپەتلەر قوشۇلغان («سۈپۈرگە ئاخۇن»، «لاچىن بەگ»، «توختى خان»، «ئەخلەتجان» دېگەندەك) تولۇق نامىنى ئاتايدىغان ئادەت بار، ياشانغان كىشىلەر مەھەللىۋى جامائەتچىلىك ئىچىدە، بىر جەمەت كىشىلەر ئارىسىدا «باي ئاكام»، «باي دادام»، «باباكام»، «موللاكام»، «ئاق ئاناكام»، «خان ئاناكام» دېگەندەك سۈپەت ئىسىملىرى بىلەن، باشقا سىرتقى دائىرىلەردە بولسا «باي»، «خان» («چىراغ باي»، «تىللابەگ»، «ئايخان») دېگەندەك تولۇق ئىسىملىرى بىلەن ئاتىلىدۇ. ئۆز ئىسمىنىڭ كەينىگە ئاتىسىنىڭ ئىسمىنى قوشۇپ مەسىلەن: «چاۋاكچىك»، «ئەخلەت پاسا» دەپ ئاتايدىغان ھازىرقى زامان پاملىچىلىك ئادەتلىرى بۇ يەردە تېخى ئومۇملاشمىغان. بۇ خىل ئىسىم - پامىلە ئورنىغا تارىختىن بۇيان ساقلىنىپ كېلىۋاتقان لەقەم، جاي ياكى كەسىپ ناملىرى بىلەن مەسىلەن: «ئاخۇنباي كالىلەك»، «تۇردىيار قوڭغۇز»، «شايىخان كۆك» (ئۆششۈق)، «روزى ئاخۇن توقۇناق» (بۇلار لەقىمى ئىسىملار)؛ «ئابلەھەسەن باقشى»، «ھەمرا قويچى» (بۇلار كەسپىي ئىسىملار)، «سامچى تۇرۇپ ئاخۇن»، (جاي ناملىرى بىلەن بىردىككەن ئىسىم) دېگەندەك لەقەم، نامىلار قوللىنىدۇ. بۇ خىل لەقەم، ناملار ئەجدادتىن ئەۋلادقا مىراس، جانغا ھەمرا، «ديارلغاندا يېپىشقان» بولۇپ كەلگىنى ئۈچۈن ھېچقانداق كىشى ئۇنىڭدىن نومۇس قىلمايدۇ. كىنايە، «يېغىرىغا تېگىش» بىلەن ئەمەس بەلكى ئەجداد تەۋەرۈكى سۈپىتىدە قوبۇل قىلىپ قەدىرلەيدۇ، داۋاملاشتۇرىدۇ. مەسىلەن: ئازغانسال ئويمانلىقىدىكى ئاھالىلەرنىڭ (ھازىر بۇ يەردە ئىككى كەنت بويىچە ئولتۇراقلاشقان) نەسەب تەزكىرىلىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە، تارىختىن بۇيان ئۇلار ئون خىل لەقەم تۈركۈمى بويىچە يەنى «غازلار»، «كالىلەكلەر»، «قوڭغۇزلار»، «بورداقلار»، «توخۇلار»، «لاتىلار»، «پورلار»، «كوشاگلار»، «توخۇناقلار»، «قارنى يورۇقلار» بويىچە ئاتىلىپ، ھەر قانداق زامان، ئورۇن، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت جەھەتلەردە بىر خىل ئەجدادى پەرق بىرلىك بۆلۈنمىلىرىنى ھاسىل قىلىپ كەلگەن. بۇ يەرنىڭ پىلتاش مەھەللىسىدىكى ئاھالىلەر سامچى مەھەللىسىدىكى ئاھالىلەرنى «غازلار» دەپ ئاتىسا، سامچىلىقلارمۇ پىلتاشلىقلارنى «توخۇناقلار» دەپ ئاتاپ كەلمەكتە. كىشىلەرنىڭ ئەجدادى پىسخىك خۇلقى مىجەز، نام - ھاللىرىنى ئىگىزلىك مەنبە قىلىپ قويىلىدىغان بۇ خىل لەقەم - ناملار بۇ يەردە ھەرگىز ئاداۋەت، ئازارلىنىش، كەمسىتىش ئۇقۇمىنى بەرمەيدۇ، ئەكسىچە بۇ خىل لەقەم، نامىلارنى تاشلىۋەتكەن ياكى ئۇنىڭدىن نومۇس قىلغان كىشىلەر ئۆز جەمەتلىرى ئارىسىدا، مەھەللىۋى جامائەتچىلىك ئىچىدە ھامان يەكلىنىپ قېلىش ئاقىۋىتىگە ئۇچراپ تۇرىدۇ.

لەقەمسىز ئەر بولماس،

ئويماقسىز خوتۇن،

لەقەمسىزنى ئادەم دېمە،

ئەنىسىز①نى بىر مال (دېمە)

① ئەن - مالغا قىلىنىدىغان ئىگىلىك بەلگىسى.

لەقەمسىزنىڭ ئۇلى يوق،
ئۇلى ئەمەس يولى يوق.
لەقەمنى خۇدا قويىدۇ،
لەقەمسىزنى ئەزۋاھ ئۇرىدۇ.

قارا قۇرۇملۇقلارنىڭ بۇ خىل ماقال - تەمسىللىرىدىن بىز ئۇلارنىڭ لەقەم، نام جەھەتتىكى مۇقىم پوزىتسىيىلىرىنى ئېنىق چوڭقۇر چۈشىنىپ ئالالايمىز.

ئۇلار ئادەم ئىسىملىرىنى ئۆزلىرى ياشاپ تۇرغان مەۋجۇد دۇنيانىڭ جانلىق، جانسىز تەبىئەت دائىرىسىدىن (زېمىن، ئاسمان، ھاۋا، قار، سۇ، تاغ، دەل - دەرەخ، گۈل - گىيا، ئۇچالىق، ئىنالىق، ھايۋانات دۇنياسىدىن)، تارىخىي ۋەقەلەر، رىۋايەت، چۆچەكلەر، ئەخلاق، ئېتىقات، ئارزۇ، ئۈمىد، نەسەب ۋە ئىجتىمائىي تىرىكچىلىك ۋاسىتىلىرىنى مەنبەئە، شەكىل قىلىپ قويىدۇ. مەسىلەن: ئۇلار ئۆز مۇھىتىدىكى ئاق - قارىنى، سۈزۈك سۇنى، زېمىننى، ئوت - چۆپ، گۈل - گىيانى سىمۋول قىلىپ، «ئاق بەگ»، «سۈزۈك ئاخۇن»، «زېمىن باي»، «سېرىق باقشى» (سېرىق — بۇ يەرنىڭ ئاساسلىق مال يەيدىغان ئوتى ياكى سېرىق ئوت)، «تاشگۈل» دېگەندەك ئىسىملارنى، تاغنى، ئورمانىنى، ئاسماننى ئاساس قىلىپ «تاش باي»، «ئورمان بەگ»، «ئايخان»، «چولپانخان»لارنى، قىممەتلىك دۇنيالىق (ۋەجىھى) ئاساس قىلىپ «تىللاخان»، «ئالماس باي»، مېتاللارنى سىمۋول قىلىپ «تۆمۈرجان»، «بالتا باي»، قۇشلارنى سىمۋول قىلىپ «بۇلبۇلخان»، «لاچىن بەگ»، ئىستېمال ۋاسىتىلىرىنى سىمۋول قىلىپ «ھەسەلخان»، «تۇقاچخان»، كىيىم - كېچەك، تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى سىمۋول قىلىپ «شايىخان»، «سۇپۇرگە ئاخۇن» دېگەندەك ئىسىملارنى قويۇپ كەلگەن. بۇ يەردە ھاياتلىقتا، بەختسائادەتكە بولغان مۇھەببەت، ھېس - تۇيغۇ، ئۈمىد ئىستىكى بىلەن قويۇلىدىغان «ئامانباي»، «بەختىخان»، «تۇرۇپ»، «تۇردى»، «تۇرسۇن»، «توختى»، «جانان» دېگەندەك ئىسىملارمۇ خېلى بار.

بىز قارا قۇرۇم ئۇيغۇرلىرىنىڭ بۇ خىل ئادەم ئىسىملىرىدىن، ئىسىم قويۇش، ئاتاش ئادەتلىرىدىن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىنى، تارىختىكى تىل، مەدەنىيىتى، ئېتنوگرافىيىسىنى، جۇغراپىيە، تەبىئەت، دۇنيا قاراش، پسىخولوگىيە، ئېتىقات، ئەخلاق ۋە باشقا جەھەتلەردىكى ئىلمىي غەزنىلىرىنى چۈشىنىش، تەتقىق قىلىشتا پايدىلىنىشقا بولىدىغان نۇرغۇن قىممەتلىك ئىز - دېرەك، مەنبەئەلەرگە ئىگە بولالايمىز.

(بېشى 66 - بەتتە)

ئوخشاشلىقنىڭ سەۋەبى

تولا خوتۇن ئېلىپ خوتۇن قويىۋەتكەن بىر ئادەم ئىشقىيار نامەتكە چاقچاق قىلدى:

— ئايىلىڭىز ئۆزىڭىزگە ئوخشايدىكەن، ئەسلى ئۇرۇق - تۇغقان بولامسىدىڭلار؟

— ئەسلىدىنمۇ تۇغقان ئەمەس، — دېدى ئىشقىيار نامەت، — لېكىن بىر ئايال بىلەن چىرايلىق ئۆي تۇتۇپ 30—40 يىلنى ئۆتكۈزسە، ئەر - خوتۇن چىرايىدا بىر - بىرىگە تارتىشىپ كېتىدىكەن.

چاقچاقنىڭ ئەشتىمى

بىر يىگىت بازاردا تولىمۇ ئەپسانە تىللار بىلەن چاقچاق قىلىپ، ۋارقىراپ - جارقىراپ، ھەممىنى بىزار قىلىۋېتىپ، بىر چاغدا كېتىشكە تەمشەلدى.

ئەدەپسىز يىگىتتىن رەنجىگەن ئىشقىيار نامەت ئۇنىڭ ئارقىسىدىن توۋلىدى:

— يىگىت، ئىشتىنى چۈشۈپ قالدى، كۆتۈرۈۋېلىڭ! يىگىت چىپپىدە توختاپ، چەكچەيىپ ئۆزىنى بىر قۇر تەكشۈرۈۋېتىپ، سورىدى:

— نېمىنىڭ ئىشتىنى چۈشۈپ قاپتۇ؟

ئىشقىيار دەرھال ئېيتتى:

— چاقچىقىڭىزنىڭ ئىشتىنى!

تويلاپ رەتلىگۈچى: ماخمۇد مۇھەممەد

(نەسىر)

ئىنايەتۇللا قۇربان

بۇرادەر ئېيتقىنا: تۈنۈگۈن ئەشۇ قىز بىلەن تونۇشقان «ئۇنتۇلغۇسىز مىنۇتلار» يادىڭدىمۇ؟ سەن ئىشخانا ئىشىكىنىڭ يېنىك چېكىلىشى بىلەن چوڭقۇر خىيالدىن ئويغىنىپ ئىشىكنى ئاچتىڭ-دە، ناتونۇش ئەمما كېلىشكەن قىزنى كۆرۈپ ھوشۇڭنى يوقاتتىڭ. ئۇ قىز يېقىملىققىنا تەبەسسۇم بىلەن قىزىل تاشلىق كىنىشكىنى سۇنغاندىلا، ئېسىڭگە كېلىپ، ئۇنى قولۇڭغا ئالدىڭ. ئۇ — سېنىڭ خىزمەت كىنىشكەڭ ئىدى. قىزچاق ئۇنى ئاپتوبۇس بېكىتىدىن تېپىۋېلىپ ئەكەلگەنلىكىنى ئېيتقاندىلا ئاندىن ئالاھىدە مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ ئۇنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدىڭ. سەن ئۇنىڭ ئالىيجاناپ پەزىلىتى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى شۇ پەزىلەت ئىگىسىنىڭ زىلۋا قامىتى، ھايالىق ئەمما تولىمۇ گۈزەل چىرايى ئالدىدا مەسخۇش بولغان قەلبىڭنىڭ ئىلتىجاسى بىلەن ئۇنى تۇتۇپ قالدىڭ. ئۇ قىز قورۇنۇپقىنا ئولتۇردى. ئەمما ئۇ قىزنىڭ ئۇياتچان كۆزلىرىگە، ئىزادىن گۈلدەك قىزارغان يۈزىگە ئاچكۆزلۈك ۋە ھاياسىزلارچە قارىغىنىڭنى ئاز دەپ «تولۇمىدىن توقماق چىققاندەك»لا چىققان «مۇھەببەت ئىزھارىڭ» ئۇنى سەسكەندۈرۈۋەتتى. ئۇ، سېنىڭ قەلبىڭنى چۈشەندۈرۈپ، قايتا-قايتا يېلىنىش بىلەن قىلغان تەكلىپىڭ ئالدىدا ئاخىرى نائىلاج ماقۇل بولۇپ، سەن بىلەن كىنىشكەڭ چۈشۈپ قالغان بېكەتتە ئۇچرىشىشنى پۈتۈشتى.

پۈتۈشكەن ۋاقىت — كەچتىن كىرپىك قاقماي كۈتكەن پەيت يېتىپ كەلدى. مانا كېتىۋاتىسەن، ئالدىڭدا سۇبھى پەيزىگە چۆمۈلگەن كوچا ساڭا كۈمۈش پاياندازدەك تۇيۇلۇۋاتىدۇ.

شېرىن خىياللارنىڭ ئەللەيلىشىدە قەلبىڭگە نەقىشتەك ئويۇلۇپ كەتكەن جايغا بېرىپ قالغىنىڭنىمۇ تۇيماي قالدىڭ. كىم ئويلىغان دەيسەن، سىلەر ئۇچراشماقچى بولغان يەر چاڭ-توزان ئىچىدە قاپتۇ. ئەشۇ جايدا بىر قىز پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن كوچا سۈپۈرۈۋاتاتتى. سەن توپا-چاڭدىن بىزار بولۇپ قولياغلىقىڭ بىلەن تۇمشۇغۇڭنى ئېتىپ ئەتراپنى تەقەززالىق بىلەن ئاختۇرۇشقا باشلىدىڭ. ئۇ قىزنىڭ يولىغا تەلمۈرگەن كۆزلىرىڭ ئۆزەڭدىن ئون قەدەم نېرىدا تۇرغان ئوتلۇق كۆزلەر بىلەن ئۇچراشقان چاغدا ھودۇقۇپ كەتتىڭ؛ ئۆز كۆزۈڭگە ئىشىنەلمىگەندەك، ئۇيقىسىرىغان كۆزلىرىڭنى ئۇۋۇلاپ قايتا باقتىڭ. ئۇ باشقا بىرسى ئەمەس، دەل سەن ئۇچراشماقچى بولغان قىز ئىدى! ئۇ سېنىڭ تەسەۋۋۇرۇڭدىكى كېپىنەكتەك ياسانغان تۇستە ئەمەس، بەلكى، ئۇچىسىدا ئاددىي ئىش كىيىمى، قولىدا سۈپۈرگە تۇتقان ھالدا تۇراتتى. سەن ئۇنىڭغا يېقىنلىشىشقا جۈرئەت قىلالمىدىڭ. چۈنكى ئۇ ئاددىي بىر تازىلىق ئىشچىسى ئىدى.

بۇرادەر سەن شۇدەم يىرگىنىش تۇيغۇسىغا تولغان يۈرىكىڭنىڭ رەھىمسىز بۇيرۇقى بىلەن غايىۋى ئۈمىدتە تاشلىنىپ كەلگەن قەدەملىرىڭنى كەينىڭگە بۇراپ كېتىپ قالدىڭ.

كېتىۋاسەن، ئېغىرلاشقان قەدەملىرىڭنى ئاستا، ئىنتايىن ئاستا ئېلىپ كېتىۋاتىسەن. توختا! ساڭا لەنەت ۋە ئېچىنىش تولغان قەلبىمنىڭ ئىلتىجاسى بىلەن ئىككى ئېغىز نەسىھەت قىلىشقا مەجبۇر بولۇۋاتىمەن، گەرچە ئىنسانىي گۈزەللىكتىن، ياشلىق پەزىلىتىدىن مەھرۇم بولغان شۇ ھالىتىڭگە بىر قاراش نومۇس بولسىمۇ! كەينىڭگە قارا! سەن تۈنۈگۈنلا مەپتۇن بولغان گۈزەللىنى ھەسرەتتە قويۇپ كېتىۋاتىسەن-ھە. ياق، ئۇ ھەسرەتلەنمەيدۇ. بەلكى، ئۆتكۈر كۆزلىرىدىن ياغقان غەزەپ ئۇچقۇنلىرى بىلەن سېنى ئۇزىتىپ قېلىۋاتىدۇ. سېنىڭ قەلبىڭنى ئىگىلىگەن چاڭ-توزاڭلارنى تازىلاشقا تەرەددۇتلىنىۋاتىدۇ.

ئۇ تۈنۈگۈن سېنىڭ تەلپىڭگە ماقۇل بولۇپ ئەمەس، بەلكى ئەمەلىيىتىڭنى كۆرۈش ئۈچۈن بۇ يەرگە تەكلىپ قىلىنغانىدى.

كەينىڭگە بىر قاراپ باقساڭچۇ! سەن تاشلاپ كەتكەن قىزنى ئاقىرىپ كېلىۋاتقان تاڭ جىلۋىسى قۇچاقلاۋاتىدۇ؛ مانا ئۇنىڭ يېقىملىق چىھرىنى قىزغۇچ شەپەق ئالتۇن شولىسى بىلەن سۆيۈۋاتىدۇ. مەيىن شامال ئۇنى ئەركىلىتىپ چاچلىرىنى تاراۋاتىدۇ. ئېخ، ئۇنى پۈتكۈل تەبىئەتلا ئەمەس، مېھنەتكە، گۈزەللىككە، پاكلىققا ئامراق مىليونلىغان ئىنسان سۆيۈشكە، قەدىرلەشكە تەييار. چۈنكى ئۇ ھەر كۈنى ئۇيقۇتىن كۆتۈرۈلگەن تاڭ قۇياشىنى كوچىدا ئۇچىسىدا ئاددىي ئىش كىيىمى، قولىدا سۈپۈرگە تۇتقان ھالدا تۇنجى رەت كۈتۈۋالىدۇ. شۇنداق، ئۇ-تاڭنى كۈتۈۋالىدىغان، كائىناتنى ئويغاتقۇچى چولپان.

بۇرادەر! ئۇ چولپان، سەن شېرىن ئۇيقىدا تاتلىق ئۇخلاۋاتقان تالاي-تالاي سەھەرلەردە كوچىلارنى تازىلاپ، مۇھىتنىڭ گۈزەللىكى، كىشىلەرنىڭ كۆڭۈل ئازادىلىكى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئەمگىكى ۋە ياشلىق باھارىنى بېغىشلىدى.

ئەنە ئۇنىڭ قولىدىكى سۈپۈرگە يەر يۈزىدىكى چاڭ - چاتقاللارنى سۈرۈپ زېمىننى كۈلدۈرۈۋاتىدۇ. ئەگەر ئەشۇ سۈپۈرگە چىرىۋاتقان قەلبىڭدىكى پەسكەشلىكنىڭ ئەخلەتلىرىنى سۈپۈرۈپ، روھىي دۇنيارىڭنى ۋىجدانسىزلىق ئىللىتىدىن تازىلاپ قويسا نەقەدەر ياخشى بولاتتى-ھە!

ھەي بۇرادەر توختا! يېنىڭنى ئاختۇرۇپ باققىنا، ماڭا بىرەر نەرسەڭ كەمدەك تۇيۇلۇۋاتىدۇ. تۈنۈگۈن چۈشۈرۈپ قويغان خىزمەت كېنىشكەڭنى ئۇ ئالىيجاناب قىز تاپشۇرۇپ بەرگەنىدى، ئۇبدانراق ئويلىنىپ باق، ئۇ يەردە يەنە نىمەڭ چۈشۈپ قالدىكى؟

بىر بوتۇلكا ھاراقتا ...

ھەممىلا ئادەم «ئەكسىلئىنقىلابچى» دەپ گۇمان قىلىنىۋاتقان كۈنلەردە، ساقچى ئىدارىسىدىكى قوپال بىر باشلىق ئىشقىيار نامەتنى سوراققا تارتتى:

— راستىڭنى ئېيتامسەن- يوق قېرى؟

— بىلسەملا ئېيتاي،— دېدى ئىشقىيار تەمتىرىمەي.

— ئەمىسە ئېيتە، شەھەر بويىچە نەچچە ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلات بار؟

ئىشقىيار بىرئاز ئويلىنىۋالدى — دە، ئېيتتى:

— بىر بوتۇلكا ھاراقتا قىرىق تەشكىلات بار.

نېمىشقا ئۇكچى ئاتىلىپ قالغان؟

بىرۆيلەن ئىشقىياردىن سورىدى:

— ئىشقىيار نامەتكا، نېمىشقا بەزى ياخشى ئادەملەر «ئۇكچى» ئاتىلىپ قالغان؟

ئىشقىيار دېدى:

— شۇ، ئۇك سۆزلەپ!

پرىنسىپقا كۆتۈرۈش

مەھەللىگە كەلگەن خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ كادىرى ئىشقىيار نامەتكە دوق قىلدى:

— ئاڭلىساق ھەدىسىلا خەقلەر كۈلىدىغان زەھەرلىك گەپلەرنى قىلارمىشسەن. يەنە شۇنداق قىلىدىكەنسەن، بۇندىن كېيىن گەپلىرىڭنى پرىنسىپقا كۆتۈرىمىز جۇمۇ!

— بەك بەلەن گەپكەن كادىر ئەپەندىم،— دېدى ئىشقىيار خۇشاللىنىپ،— كىچىكىمدىنمۇ مېنى ھېچكىم كۆتەرمەپتىكەن، ئەدى گېپىمنى بولسىمۇ بىر كۆتۈرۈپ قويىڭا!

ئىشقىيارنىڭ پىكرى

مەھەللىدە بەكمۇ كۆيدۈرگە بىر ئاكتىپ ئايال بار ئىدى، بىر قېتىم چوڭ يىغىندا كادىرلار ئامىمىغا شۇ ئايالنى رايونغا ئاكتىپ قىلىپ سايلاپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى.

— قېنى ئىشقىيار ئاكا، سىزمۇ پىكىر قاتناشتۇرۇڭ،— دېدى يىغىن باشقۇرغۇچى بىر چاغدا ئىشقىيار نامەتكە قاراپ.

— مېنىڭچە پالانى خان، كۆپچىلىك دېگەندەك ئاكتىپ بولسا بولىدۇ، شەرتى توشىدۇ،— دېدى ئىشقىيار نامەت دەرھاللا.

— قېنى قايسى شەرتلىرى توشىدۇ؟— كادىر يەنە سورىدى، ئىشقىيار ئېيتتى:

— توشمىدىغان بىرلا شەرتىنى ئېيتسام، كۈندە ئەتىگەندە بىرەر ئادەمنى ئاساسىي قاتلام كومىتېتىغا چېقىشتۇرۇۋېتىپ كېلىدۇ، ئاندىن چېيىنى ئىچىدۇ

قىزىقچىلىرىمىز

ئىشقىيار نامەتنىڭ تەرجىمھالى ۋە بىر قىسىم لەتىپىلىرى ژۇرنىلىمىزنىڭ 1985- يىل 6- سانىدا بېرىلگەن.

www.uyghurkitap.com

قاراپ تۇرۇۋاتىدۇ

ئىشقىيار نامەت يېزىدا ئىشلەۋاتقاندا ناھىيە ھاكىمى ئۇ تۇرغان دادۇيگە كېلىپ قېلىپ، بىر نەچچە قېرىلار قاتارىدا ئۇنىمۇ يوقلىدى.

— ھە بۇۋاي، — دېدى ھاكىم ھال سوراپ، — ئەترەت سىزنىڭ ھالىڭىزدىن خەۋەر ئېلىپ، ئانچە - مۇنچە قاراپ تۇرغاندۇ؟

— قاراپ تۇرۇۋاتىدۇ ھاكىم بالام، قاراپ تۇرۇۋاتىدۇ، — دېدى ئىشقىيار، — دۇيدىكى كادىرلار پات - پات «ئىشقىيارنىڭ قەرزگە تۆلىگۈدەك نېمىسى بار ئىكەن» دەپ ئالايتەن ئۆيگە كېلىپ قاراپ تۇرۇۋاتىدۇ.

بىر - ئىككىمىزنى ئۇرسىلا...

دائىم ئادەم تىللايدىغان بىر مەھەللە ئاكتىپى يۇقىرىدىن كەلگەن كادىرلارغا خۇشامەت قىلىپ يۈرۈپ ئاساسىي قاتلام ئاھالە كومىتېتىغا مۇدىر بولۇۋالدى. ئۇ بىر قېتىم ئۇ ئىشقىيار نامەتكە ئۆزىنى ئۇزاق ماقتىدى - دە، يۇقىرىدىن ئۆزىنى رايونغا يۆتكەش ھەققىدە پارالىك بولغانلىقىنى ئېيتتى.

— ھېچ گەپ ئەمەس، — دېدى ئىشقىيار ئەستايىدىللىق بىلەن، — ئادەم تىللاپ يۈرۈپ ئاساسىي قاتلامغا مۇدىر بولۇۋالدىلا، ئەمدى بىر - ئىككىمىزنى ئۇرسىلا گەپ يوق رايونغا باشلىق بوپكېتىلا...

دەۋەتكەننى ئېتىۋېتىپ بارامدۇ؟

«مەدەنىيەت ئىنقىلابى»دا ئىشقىيار نامەتنىڭ ھېچبىر گۇناسىنى ئېيتمايلا مەھەللىدىكى «ئۆگىنىش كۇرسى»غا ئەكىرىۋالدى - دە، ئىككى ئايغىچە قويۇپ بەرمىدى.

— ئىشقىيار ئاكا، — دېدى بىر كۈنى كادىرلاردىن بىرى ئۇنىڭغا ھېسداشلىق قىلىپ، — دەيدىغاننى دەۋېتىپلا قۇتۇلسىڭىز بولمامدۇ؟

— دېگەندەك گۇنا قىلمىسام نېمىنى دەيمەن؟ — دېدى ئىشقىيار ئەجەبلىنىپ.

— قىزىقىكەنسىز، — دېدى ھېلىقى كادىر ئەقىل ئۆگىتىپ، — قىلمىغان بولسىڭىزمۇ قىلدىم دېسىلا بۇ يەردىن چىقىپ كەتمەمسىز؟

— سىزمۇ قىزىقىكەنسىز، — دېدى ئىشقىيار، — دەۋەت، دەۋەت دەپ، دەۋەتكەننى ئېتىۋېتىپ بارامدۇ؟

ئەجەبلىنىش

ئىشقىيار يۈرگەن ئىشقىيار نامەتنى مەھەللە باشلىقى چوڭ يىغىندا:

— ئىشقىيار نامەت بۈگۈندىن باشلاپ تۆۋەنگە چۈشۈپ ئىشلەيدۇ، — دەپ ئېلان قىلدى.

— ئەجەبا!؟ دېدى بۇنى ئاڭلاپ ئىشقىيار نامەت ياقىسىنى تۇتقىنىچە.

— نېمىگە ئەجەبا دەيسەن؟ — دېدى مەھەللە باشلىقى تاتىرىپ.

ئىشقىيار نامەت چۈشەندۈردى:

— مەن شۇكەمگىچە ئۆزەمنىڭ تۆۋەندە بولماي ئاسماندا ئىكەنلىكىمنى ئۇقماي يۈرۈپتىمەن ئەمەسمۇ!

قۇرىغاندا بارسۇن دېگەن

ئىشلەپچىقىرىش دۈيىدە زىيىكەش چېپىپ بار - يوقى بىر قۇر ئەگلىنى پاتقاقتا مىلاپ ئۆيگە يانغان ئىشقىيار نامەت كىيىم - كېچەكنى ئايالىغا يۇيدۇرۇپ، يېپىپ قويۇپ ئولتۇراتتى، سەھەردە دۈيجاڭ ئىشقا چاقىرىپ ۋارقىرىدى.

— يەنە زىيىكەشكە بارسۇن دەيدۇ، — دېدى تالاغا چىقىپ كەتكەن ئايىلى يېنىپ كىرىپ، — نېمە دەيمەن؟

— ئىشقىيار نامەتنى يۇيۇپ، يېپىپ قويدۇم، قۇرىغاندا بارسۇن دېگىن، — دېدى ئىشقىيار نامەت.

(داۋامى 62 - بەتتە)

يالغانچى بىلەن گوپپاڭچى

(فېليەتون)

ئەخمەد ھاشىم

بۇ يازغىنىمنى ھەقىقىي ئىشلار يېزىلغان ھېكايىكەن دېسەڭلەرمۇ، چۆچەككەن دېسەڭلەرمۇ بولۇۋېرىدۇ. چۈنكى بۇنىڭدا ھەر ئىككى تەرەپكە تالىق گەپلەر تېپىلىدۇ. گەپ ئۇنىڭ شەكلىدە ئەمەستۇ، نېمە دېمەكچى ئىكەنلىكىمنى ئۇقتۇرالىسام، ئاز - تولا دىققەت ئېتىبارىڭلارنى قوزغاپ، سىلەرنى بىر دەملىك ئويغا سالالىساملا شۇنىڭ ئۆزى كۇپايە! قېنى، ئۇنداق بولسا ئەتراپىڭلارغا بىر قۇر نەزەر سېلىپ بېقىڭلارچۇ، شۇبھىسىزكى، مەن تىلغا ئالماقچى بولۇۋاتقان نادىر بىلەن سادىردەك ئادەملەرنى قىيىنالمايلا تاپالايسىلەر . . .

نادىر كىچىك بالا ئەمەس، قىرىق ياشنىڭ قارىسىنى ئېلىپ قالغان، تېخى ئۆزىنى خېلىلا يۇقىرى ساناپ يۈرگەن «زىيالى». ۋاھالەنكى ئۇ، خۇدانىڭ قۇتلۇق كۈنى بىرەر ئېغىز پىتنە - پاسات تېرىمىسا، يالغان - ياۋىداق سۆزلەرنى ئويدۇرۇپ چىقىپ، رەھبەرلىك بىلەن تاما، ئەر بىلەن خوتۇن، ئەل - ئاغىنىلەر ئارىسىغا ئاداۋەت ئۇرۇقىنى چاچمىسا، كۈنى كۈن بولمايدۇ، ئۇيقىسى ئۇيقا بولمايدۇ، يېگەن - ئىچكىنى تېنىگە سىڭمەيدۇ. ئەتىگىنى ئىدارىگە كېلىپ، بىرىنچى قىلىدىغان ئىشى - ئىشخانىمۇ ئىشخانا دوقۇرۇش، كېچىچە چۈشەكەپ چىققانلىرىنى ئۇنىڭغا، بۇنىڭغا يەتكۈزۈشكە ئالدىراش . . .

— ئىشەنچلىك ئادەمنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىدىم، پالانى باشلىقىمىزنى يۆتكەيدىكەن، ئۇنىڭ ئورنىغا پالانى كىشى باشلىق بولۇپ كېلەرمىش.

— ئاغىنە، ئۆزەڭگە ئاگاھ بول، يېقىندىن بۇيان رەھبەرلىكنىڭ ساڭا كۆز قارىشى سەل باشقىچە - جۇمۇ!

— يولداش باشلىق، ئاخشامقى بىر ئولتۇرۇشتا پالانى سىزنىڭ يامان گېپىڭىزنى قىپتۇ. مېنى دېدى دېمەي، ئۆزىڭىز ئاستا ئېنىقلاپ باقارسىز، ئۆتكەن قېتىمقى يىغىندا ئۇ سىزنى دەقسەتلىك تەنقىدلىگەن ئىكەن - دە!

— دوستۇم، بۇنداق گەپنى ساڭا ئېيتىشىمۇ ئەپسىز، شۇنداق بولسىمۇ كۆڭۈل يېقىنلىق قىلىپ ئېيتىپ قوياي، خوتۇنۇڭ پالانى بىلەن بەك يېقىنلىشىپ كېتىپ بارىدۇ جۇمۇ! ھەر ئىشنىڭ ئالدىنى ئالغان ياخشى.

— ئاغىنە، ئۆتكەندە ماڭاشىڭنىڭ باھالىنىشى قېلىشىغا پالانىنىڭ بىر ئېغىز ئىنكاسى سەۋەبچى

تورمۇش ئەينىكىدە

بولغانىكەن. بۇنى مەن يېقىندا مەلۇم باشلىقنىڭ ئېغىزىدىن ئاڭلاپ قالدىم.

— . . . .

توۋا دەيمەن، مۇشۇ كۈنلەردە قىلىدىغان ئىش ئازدەك ئۇنىڭ بىردىن-بىردىن مۇشۇ «ھۈنەر»نى ئاللىۋالغانلىقىنى دېمەمسىلەر!

دېگەن بىلەن ئۇ، بۇ «ھۈنەر»دىن ئاز-تولا تاپاۋەتكە ئىگە بولۇپ كەلدى. بىراق، ھەرقانداق ئىشنىڭ چېكى بار-دە! دەسلەپ خېلى بىر قىسىم ساددا ئادەملەر ئۇنىڭ تارقاتقان ھەر خىل پىتنە-پاساتلىرىغا، يالغان-ياۋىداق سۆزلىرىگە ئىشىنىپ، تۈگىمەس-پۈتمەس جېدەل-ماجرا، تەگسىز پاتقاقنى كېچىپ ئاۋارە بولۇپ يۈردى. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇلار بارا-بارا بۇ پىتنە-پاساتلاردىن گۇمانلىنىپ قالدى-دە، ئاخىر بېرىپ ئىشەنمەيدىغان بولدى. ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟ نادىر يەنە چاقتان كەلدى، ئۇ باش قاتۇرۇپ دەرھال ئامال تاپتى. يالغان-ياۋىداق سۆزلەرنى ئويدۇرۇپ چىقىشلا كۇپايە قىلمايدىكەن، ئەڭ مۇھىمى ئۇنى تەرەپ-تەرەپكە قاتراپ يۈرۈپ تارقىتىدىغان، بازارغا سالىدىغان، ھە دېسە ھۇ دەپ، چوڭ-كىچىك سورۇنلاردا مەيدىسىگە ئۇرۇپ گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈپ تۇرىدىغان چەبدەس گۇپپاڭچى بولمىسا بولمايدىكەن ئەمەسمۇ! توغرا، گۇپپاڭچىنى تېپىش كېرەك!

نادىر ئاخىر ئاللىقاچان جامائەتنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ كەتكەن كونا دوستى — مەككار سادىرنى تاپتى. ئىككىسى ئوڭايلا ئاپاق-چاپاق بولۇپ كېتىشتى. بۇلۇڭ-پۇشقاقلاردا پىچىرلىشىپ نېمىلەرنىدۇ پىلانلاشتى. نادىر پىتنە-پاسات، ئويدۇرمىلارنى پېچەتتى بىلەن ئۈزۈلدۈرمەي چىقىرىپ تۇردى. سادىر ئۇنى جان تىكىپ تارقىتىشقا، ئىسپاتلاشقا، راستقا ئايلاندۇرۇشقا باشلىدى، ھەتتا ھەر چوڭ سورۇنلاردا تەپ تارتماي: «نادىرنىڭ دېگىنى يۈزدە-يۈز توغرا، بۇ گەپنى مەن ئاڭلىغان» دەپ مەيدىسىگە مۇشتلاپ تۇردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا بەزى ساددا ئادەملەر يەنە ئىشىنىشكە باشلىدى. بىرسى مەيدىسىگە ئۇرۇپ تۇرۇپ ئىسپاتلاپ تۇرسا ئىشەنمەي بولامدۇ؟ ئۇلارنىڭ «ھۈنىرى» ئاستا-ئاستا يەنە بازار تېپىپ، بىر ئوبدانلا يۈرۈشۈپ كەتتى. يالغانچىنىڭ گۇپپاڭچىنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلغانلىقى راسلا ئۈنۈم بەردى. ئىككىسى بىرلىشىپ چۆكۈرىدىغاننى چۆكۈرۈپ، كۆتۈرىدىغاننى كۆتۈرۈپ، ئۆچۈرىدىغاننى ئۆچۈرۈپ خېلى پايدىغا ئېرىشتى. بىراق مەنپەئەت دېگەن مەنپەئەت-تە! كۈتمىگەندە كۈنلەردىن بىر كۈنى كىچىككىنە بىر مەنپەئەت ئۈستىدە يالغانچى بىلەن گۇپپاڭچى خۇددى ئىت تالاشقاندەك تالىشىپ قالدى.

— قېنى، مەن بولمايدىغان بولسام، سېنىڭ پىتنە-پاساتلىرىڭ نەچچە سائەت ئۆمۈر سۈرىدىكىن كۆرۈپ باق! خۇدالىق ئالەم ئالدىدا چاۋاڭ بىر دەمدىلا چىتقا يېيىلىدۇ! — دەپ چاۋاقىدى گۇپپاڭچى.

— يالغاننى مەن ئويدۇرۇپ بەرمىسەم، سەن نېمىنى بازارغا سالاتتىڭ؟ ئىلگىرى سەنسىزمۇ جان بېقىپ كەلگەنمەن، نەگە بارساڭ بار! — دەپ ۋارقىرىدى يالغانچىمۇ بوش كەلمەي.

— ھىم، مۇشۇ گېپىڭنى ئۇنتۇپ قالما جۇمۇ پەسكەش يالغانچى!

نادىر بوپتۇ دەپ ئاغزىنى يول قويغان بولسىمۇ بولغانىكەن، مانا ئەمدى ئىش بۇزۇلدى، سادىر پېشىنى قېقىپ كېتىپ قالدى . . .

نادىر يالغۇز قالغان بولسىمۇ بىر ئامال قىلىپ ئۆز «ھۈنىرى»نى يەنە ئىشقا سېلىپ جان بېقىپ يۈردى. كۈنلەر، ئايلار ئۆتۈپ ئۇ يەنىلا گۇپپاڭچى بولمىسا بولمايدىغانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلدى، بىراق ئامال قانچە؟

بىر قېتىم ئۇشتۇمتۇت نادىرنى نەس باستى. ئۇ خېلى كۆپ جامائەت جەم بولغان بىر سورۇندا:

uyghurkitap.com

— خالايىق، بۈگۈن ئاسماندا ئىت قاۋىدى، ئاڭلىدىڭلارمۇ؟ — دەپ جۆيلۈپ تاشلىدى.

— ھەي، ئەمدى سېنىڭ تاپىدىغان شۇ گېپىڭ قالدىمۇ؟ — دېدى بىرەيلەن ھەزەپلىنىپ، — ئىت دېگەن يەردە يۈرۈيدىغان نەرسە تۇرسا، قانداقمۇ ئاسماندا قاۋىسۇن؟ بەلكىم بىرسىنىڭ ئۆگزىسىدە قاۋىغاندۇ!

نادىر نېمە دېيىشنى بىلمەي سەل ھودۇقۇپ قالدى، لېكىن يالغاننى ئويدۇرغان ئىكەن، جان چىقىپ كەتسىمۇ چىڭ تۇرۇش كېرەك! يا قايىنامدىن، يا سايرامدىن چىقار، بولمىسا ناھايىتى سەت لەت بولۇپ قالامدۇ؟ ئۇ ئالدىراپ:

— ئىللا - بىللا راست. ئاسماندا ئىت قاۋىدى. قەسەم ئىچىپ بېرەلەيمەن! — دېدى.

بۇ توغرىدا خېلى غۇلغۇلا قوزغالدى. ئاخىر ئۇنىڭ يالغانچىلىقىدىن بىزار بولۇپ كەتكەن كۆپچىلىك ئۇنى شۇ مەيداندىلا تۇتۇپ سوتقا ئاپىرىپ بەردى. نادىر تارقاتقان پىتنە - پاساتلار ئۈستىدە سوتقا سۇنۇلغان ئەرزلەرمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. سوتچى قاتتىق خاپا بولۇپ، ئۇنى ۋاقىتلىق نەزەربەنت قىلىپ قويدى. مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ پىكرىنى ئالغاندىن كېيىن ئۇزۇن ئۆتمەي ئوچۇق سوت ئۇيۇشتۇردى.

ئوچۇق سوتقا قاتناشقان ئادەم ناھايىتى كۆپ ئىدى. نادىر بېشىنى ساڭگىلىتىپ سوراق سەھنىسىدە تۇراتتى. سوتچى ئۇنىڭ بۇرۇنقى ئىشلىرىنى تەپسىلى بايان قىلىپ كېلىپ ئاخىرىدا:

— بۇنىڭ تارقاتقان پىتنە - ئىغۋالىرى چېكىگە يەتتى. كۆپچىلىك ئويلاپ بېقىڭلار، ئاسماندا ئىت قاۋىدى دېگەنمۇ گەپمۇ؟ بۇنىڭغا كىممۇ ئىشىنىسۇن؟ بۈگۈن بۇ يالغانچى سوراق سەھنىسىگە ئېلىپ چىقىلدى. ئۇ «ئاسماندا ئىت قاۋىدى» دېگەن مۇشۇ سۆزىنى پاكىتلار ئارقىلىق ئىسپاتلاپ بىزنى ئىشەندۈرەلىسە يەنە بىر قېتىم كەڭچىلىك قىلىپ قويۇپ بېرىمىز. بولمىسا قاتتىق جازالىنىپ تۈرمىگە تاشلىنىدۇ! — دېدى.

بۇ پىتنە ئىغۋاچىنىڭ تۆھمەت، زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغان كىشىلەر كەينى - كەينىدىن ئۇنىڭ ئۈستىدە شىكايەت ياغدۇرۇۋەتتى، بۇ قېتىم ئۇنى قاتتىق جازالاشنى تەلەپ قىلىشتى.

نادىرنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپلا كەتتى. ئۇنىڭدا پاكىتلار ئارقىلىق بۇ ئىغۋانى ئىسپاتلاپ، كىشىلەرنى ئىشەندۈرەلىگۈدەك ماغدۇر يوق ئىدى.

سوتچى جامائەتتىن سورىدى:

— ئاسماندا ئىت قاۋىدى دېگەن بۇ ئىغۋانى كىم ئىسپاتلاپ بېرەلەيدۇ؟ ئاراڭلاردا ئاڭلىغانلار بارمۇ؟ بىرەر ئادەم ئىسپاتلىسىمۇ بولىدۇ. يەنە بەش مىنۇت ۋاقىت بېرىمىز!

بىرمۇ كىشى زۇۋان سۈرمىدى.

— ئۇنداق بولسا، ئوچۇق سوت مۇشۇ يەردە ئاياقلىشىدۇ، — دېدى سوتچى بەش مىنۇت ئۆتكەندىن كېيىن ئورنىدىن تۇرۇپ، — ئىغۋاچى تۈرمىگە تاشلانسۇن!

ساقچىلار ئۇنى ئالدىغا سېلىپ ماڭماقچى بولۇپ تۇرۇۋىدى، جامائەت ئارىسىدىن ئۇشتۇمتۇت بىرسىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— خالايىق، توختاڭلار، ئۇنىڭ دېگىنى پىتنە-ئىغۋا ئەمەس، پۈتۈنلەي راست گەپ. ئاسماندا ئىتنىڭ قاۋىغانلىقىنى مانا مەنمۇ ئاڭلىغان!

ھەممەيلەن ھەيران بولۇپ، ئاۋاز چىققان تەرەپكە قاراشتى. نادىرمۇ ئۆز قۇلىقىغا ئىشەنمەي بېشىنى ئىتتىك كۆتۈرۈپ، ئويلىمىغان يەردىن ھېلىقى كونا شېرىكى — گۆشپاكىچى سادىرنى كۆردى - دە، يېنىك بىر ئۇھ تارتىۋالدى.

— خوش، ئوتتۇرىغا چىقىپ ئىسپاتلا! — دېدى سوتچى سادىرغا ئىشەنمەسلىك بىلەن نەزەر تاشلاپ قويۇپ.

سادىر مەيدىسىنى كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقتى ۋە بىر - ئىككى قېتىم قىستا يۆتىلىپ قويۇپ سۆزلەشكە باشلىدى:

www.uyghurkitap.com

— خالايىق، ئىشەنمەيۋاتامسىلەر؟ بۇنىڭ ئاسمانىدا ئىت قاۋىدى دېگەننى ھەرگىزمۇ پىتنە - ئىغۋا ئەمەس. مەنمۇ ئاڭلىغان، ھەتتا كۆزۈم بىلەن كۆرگەن ...

قېشىدا تۇيۇقسىز كىشىلەرنىڭ پىچىرلاشلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. سادىر سۆزىنى داۋاملاشتۇرغاندىن كېيىن زالنىڭ ئىچى يەنە جىمىدى.

— بىر كۈنى مەن شەھەرنىڭ سىرتىدا - دەريا بويىدا ئايلىنىپ يۈرەتتىم. بىر ئازگالنىڭ ئىچىگە بىر نەچچە ئىت چۈشۈۋېلىپ، نېمىدۇ بىر نېمىنى تالىشىۋېتىپتۇ. ئۇ يەردە نېمە باردۇ دەپ، بىر دۆڭگە چىقىپ قارىۋىدىم، ئازگالنىڭ ئىچىدە ئاتمۇ ياكى ئېشەكمۇ ئېنىق قىلىپ يوغانلا بىر نەرسىنىڭ ئانچە - مۇنچە گۆشى قالغان ئىسكىلىتى تۇرۇپتۇ. ئىتلار ھە دەپ بىر - بىرى بىلەن تالىشىپ غاجىلىغىلى تۇرۇپتۇ. شۇ ئەسنادا تۇساتتىن باش ئۈستۈمدە بىر نەرسە «گۈر» قىلىپ قالدى. چۆچۈپ بېشىمنى كۆتەرسەم، ئاسماندىن ئاجايىپ يوغان بىر بۈركۈت ئوقتەك ئېتىلىپ چۈشۈپ، ئازگالدىكى ھېلىقى ئىسكىلىتنى قاماللىغىنىچە كۆتۈرۈپلا ئېلىپ چىقىپ كەتتى. سەل ھوشيار تۇرغان بىر نەچچە ئىت قېچىپ كېتەلىدى. لېكىن قېچىشقا ئۈلگۈرەلمەي قالغان بىر ئىت ئىسكىلىتنىڭ ئىچىدە قالغانىدى. بۈركۈت ئۇنىمۇ ئىسكىلىت بىلەن قوشۇپ ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كەتتى. ئەشۇ ئىت ئاسمانغا چىققاندىن كېيىن خېلى ئۇزۇنغىچە قاۋاپ كەتتى. بىزنىڭ ئاڭلىغىنىمىز شۇ بولساكېرەك!

— قانداق راستمىكەن؟ — دېدى نادىر بىردىنلا جانلىنىپ ۋە سوتچىغا، ئاندىن جامائەتكە قاراپ قويدى.

سوتچى ۋە جامائەت نېمە دېيىشىنى بىلمەي، بىر - بىرىگە قارىشىپ قالدى. بۇ ئىسپاتلىغۇچىنىڭ گېپى ئەمەلىيەتكە خېلى ئۇيغۇندەك ئىدى. دېمەك، كىشىلەر يەنىلا ئىشەندى. سوتچى نادىرنى يەنە قويۇپ بېرىشكە مەجبۇر بولدى. نادىر سوت مەيدانىدىن سىرتقا چىقىپلا سادىرنى قۇچاقلىدى:

— رەھمەت دوستۇم، سەن مېنى چوڭ بىر بالايى - قازادىن قۇتۇلدۇردۇڭ، ئىلگىرىكى يۈزسىزلىكىمنى كەچۈرگىن!

— ئەمدى بىلگەنسەن؟ — دېدى سادىر مەنىلىك كۈلۈپ قويۇپ، — گۇيپاڭچى بولمىسا، ھەر قانداق پىتنە - ئىغۋا بازار تاپالمايدۇ. پاكىتنى نېمە دېگەن ئۇستىلىق بىلەن توقۇدۇم - ھە!

— دوستۇم، سەن بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالدىڭ؟

— ئوچۇق سوت بولۇۋېتىپتۇ، دەپ ئاڭلاپ كىمنى سوت قىلىۋاتىدىكىن كۆرۈپ باقمايمۇ دەپ كەلگەن ئىدىم. قارىسام سەن تۇرۇپسەن، ئەھۋالىڭ بەكمۇ خاراپ، يەنىلا ساڭا ئىچىم ئاغرىدى.

— رەھمەت دوستۇم. ئەمدى ئىككىمىز بىر - بىرىمىزدىن ئۆلسەكمۇ ئايرىلمايلى. مەن ناھايىتى زور خاتا ئىش قىپتىمەن ...

شۇنداق قىلىپ ئۇلار قايتىدىن ئايرىلماس دوست بولۇشتى. مانا شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇلار يەنە جاھاندارچىلىق قىلىپ كەلمەكتە. تېخى بىر مۇنچە شاگىرتلارنىمۇ يېتىشتۈرۈپ چىقتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، يېقىندىن بۇيان يالغانچىلارنىڭ پىتنە - پاساتلىرى خېلى ئوبدانلا بازار تېپىپ قالدى ...

ھەي، بەزى ئادەملىرىمىز بەكمۇ گول. ئۇلار بۇلۇڭ - پۇشقاقلاردا كېزىپ يۈرگەن ھەر خىل گەپ - سۆزلەرنىڭ قىپقىزىل پىتنە - ئىغۋا ئىكەنلىكىنى شۇنچە ئېنىق بىلىپ تۇرسىمۇ ئۇنىڭغا يەنە ئوڭايلا ئىشىنىپ قالىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى گۇيپاڭچىنىڭ قالتىس رول ئويناۋاتقانلىقىدا بولسا كېرەك! دەرۋەقە بەزى ئادەملەر يالغانچىنىڭ بارلىقىنى بىلىدۇ، ئۇلارنىڭ پىتنە - ئىغۋالىرىدىن گۇمانمۇ قىلىدۇ، لېكىن گۇيپاڭچىنىڭ بارلىقىنى، ئۇنىڭ مەيدىسىگە مۇشتلاپ تۇرۇپ گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈۋاتقانلىقىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويىدۇ ...

ھەر خىل مەدەنىي يادىكارلىقلارنى يىغىپ ساقلىغۇچىلار

تېپىشماق يىغىپ ساقلىغۇچى: ۋېنگىرىيىدىكى مىللەتلەر تەزكىرىسى ئالىمى ماندوك 25 يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپ دۇنيادىكى ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ تېپىشماقلىرىدىن 120 مىڭنى توپلىغان. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ قەدىمكى بىر تېپىشماق لاتىن يېزىقىدا يېزىلغان بولۇپ، ئۇ مىلادىيە 4 - ئەسىرنىڭ مەھسۇلى ئىكەن. ھازىر بۇ ئالىم «ۋېنگىرىيە تېپىشماقلىرى» دېگەن كىتابنى يازماقتا.

سەرەڭگە قېپىنىڭ سۈرەتلىرىنى يىغىپ ساقلىغۇچى: ياپونىيىنىڭ چيەنيې ناھىيىسىدىكى 76 ياشلىق بوۋاي جىمىزەيىي ھازىر دۇنيا بويىچە سەرەڭگە قېپىنىڭ سۈرەتلىرىنى ئەڭ كۆپ يىغىپ ساقلىغۇچى ھېسابلىنىدۇ، ئۇ 50 يىل مابەينىدە 32 دۆلەتنىڭ 550 مىڭ دانىدىن ئارتۇق سەرەڭگە قېپى سۈرەتلىرىنى يىغىپ ساقلىغان.

چوكا يىغىپ ساقلىغۇچى: چوكا يىغىپ ساقلىغۇچىلار ياپونىيە، ھىندونېزىيە، تايلاند قاتارلىق دۆلەتلەردە ئەڭ كۆپ ئۇچرايدۇ. ھىندونېزىيىدىكى جۇمۇيەن ئىسىملىك 80 نەچچە ياشلىق بىر جۇڭگو مۇھاجىرى پۈتۈن ئۆمرىدە 903 خىل چوكىنى يىغىپ ساقلىغان. بۇ چوكىلارنىڭ ئىچىدە ئېلىمىزنىڭ مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى بىر كىچىك خانىش ئىشلەتكەن بىر جۈپ ئالتۇن چوكىمۇ بار.

ھاسا يىغىپ ساقلىغۇچى: ئامېرىكىدا ۋېنگو ئىسىملىك بىر ئادۋوكات ئامېرىكا زۇڭتۇڭى ئابرام لىنكولىن تۇتقان بىر تال كاشتان ھاسىنى ۋە بۈيۈك شائىر لانفرو ھايات چېغىدا ياخشى كۆرىدىغان ئۈچ تال يەڭگىل ھاسىنى ساقلاپ كەلمەكتە، ئۇنىڭ ھازىرغىچە دۇنيا ئەللىرىدىن يىغىپ ساقلاۋاتقان ھەر خىل ھاسىسى 280 تالغا يەتتى.

پەۋا ماركىسىنى يىغىپ ساقلىغۇچى: پەۋا ماركىسىنى يىغىپ ساقلاش ھازىر دۇنياۋى پائالىيەتكە ئايلىنىپ قالدى. بۇنداق كىشىلەر شەرقىي ياۋروپادا ئەڭ كۆپ ئۇچرايدۇ. ئامېرىكىنىڭ نيۇ-يورك شەھىرىدىكى ئۆتىست دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن توپلىغان 125 مىڭ خىلدىن ئارتۇق پەۋا ماركىسىنى ساقلاپ كەلمەكتە.

توپچىلارنىڭ كىيىمىنى يىغىپ ساقلىغۇچى: ئەنگلىيىدىكى لىك خانىم دەرىجىدىن تاشقىرى توپ چولپانلىرىنىڭ تەرھىدى بويىچە تۆرىدىغان توپ كىيىملىرىدىن 100 دىن ئارتۇقنى ساقلاپ كەلمەكتە. ئۇلارنىڭ ئىچىدە 50 نەچچە يىل ئىلگىرى جاھاندا بىر مەزگىل نام چىقارغان توپ چولپىنى بورىنىڭ قىزىل رەڭلىك توپ كىيىملىرىمۇ بار.

ھەۋەسكارلار كۇلۇبى

ساتىراشلىق سايمانلىرىنى يىغىپ ساقلىغۇچى: چېخوسلوۋاكىيە، گېرمانىيە، يۇگوسلاۋىيىدە مىليونلىغان ئادەملەر ساتىراشلىق سايمانلىرىنى يىغىپ ساقلىماقتا. دۇنيا بويىچە «تاغاق پادىشاھى» دەپ ئاتالغان گېرمانىيىلىك نېك ھازىر 1000 خىلدىن ئارتۇق تاغاق ساقلاپ كەلمەكتە. بۇلارنىڭ ئىچىدە بەزىلىرى بۇنىڭدىن 800 يىل بۇرۇنقى ياۋروپا كۆچمەنلىرى ئىشلەتكەن بامبۇك تاغاق، چاقچۇق تاغاق ۋە ئامېرىكا ئالىملىرى يېقىندا لايىھىلىگەن يېڭى زامان تاغاقلىرىدىن ئىبارەت.

قارت يىغىپ ساقلىغۇچى: ئامېرىكىدىكى بىر كىيىم - كېچەك دۇكىنىنىڭ پىرىكازچىكى گېن خوچمان قىممىتى 50 ئامېرىكا دوللىرىدىن تارتىپ نەچچە مىڭ ئامېرىكا دوللىرىغىچە كېلىدىغان 2000 خىلدىن ئارتۇق قارت توپلاپ ئۇلارنى دۆلەت نامى ۋە ئۆز تۈرى (ئېلان، سوۋغات، ئۇرۇش قاتارلىق) بويىچە ئايرىپ، يەر ئاستى ئىشخانىسىنىڭ خەت - ئالاقە ئىشكابىغا سېلىپ ساقلىغان. ئۇنىڭ «ئامېرىكا قارتلىرى قامۇسى» دېگەن ئەسىرى بار.

سۈيدۈك قاچىسى يىغىپ ساقلىغۇچى: برازىلىيىدە بىر كىشى نەپىس ئىشلەنگەن 200 خىلدىن ئارتۇق ھەر خىل سۈيدۈك قاچىلىرىنى يىغىپ ساقلىغان. ئۇ ئېكسكۇرسىيىچىلەرگە ئىپتىخارلىق بىلەن مۇنداق دەيدۇ: «بۇلاردىكى سىزىقچە ۋە سىزمىلىقىش نەقەدەر نەپىس ئىشلەنگەن، شۇنداق تۇرۇپ بۇلار نېمىشقا ھۈنەر - سەنئەت بۇيۇملىرى قاتاردا ھېسابلانمايدىكەن؟»

قەلەم يىغىپ ساقلىغۇچى: ئامېرىكىدا ئاز دېگەندە 1000دىن ئارتۇق ئادەم مەخسۇس ھەر خىل قەلەم يىغىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، ۋېبىن ئىسىملىك بىر ئادەم نەچچە ئون يىل داۋامىدا 7000 خىلدىن ئارتۇق قەلەم يىغىپ ساقلاپ كەلمەكتە. بۇ قەلەملەر كۆزنى قاماشتۇرغىدەك ئاجايىپ نەپىس بولۇپ، قەدىمكى قومۇش قەلەمدىن تارتىپ ھازىرقى ئېلېكترون قەلەمگىچە ھەممىسى تېپىلىدۇ.

تېلېۋىزور يىغىپ ساقلىغۇچى: كارل گلور ئامېرىكىنىڭ كالىفورنىيە شتاتىنىڭ ۋاللىخو شەھىرىدىكى بىر ۋېلسىپېت ماگىزىنىنىڭ خوجايىنى بولۇپ ئۇ ھازىرغىچە چوڭ - كىچىك ۋە شەكلى ھەر خىل تېلېۋىزوردىن 134 نى يىغىپ ساقلاپ كەلمەكتە، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ دەسلەپكى كونا تېلېۋىزوردىن تارتىپ ھازىرقى زاماننىڭ ئەڭ يېڭى تېلېۋىزورلىرىغىچە بار.

بېكەتتە

(مىكرو ھېكايە)

ئاتاۋۇللا تۇرسۇنتوختى

كوچا ئاپتوبۇسىنىڭ ئىشىكىدىن قىسىلىپ چىقىۋاتقان بىر ئادەم تۇرغۇننىڭ ئالدىنى توسۇپ قويدى. ئىمانى ئۇچقان تۇرغۇن ئۇنىڭ گەجگىسىدىن قامالاپ تۇتقىنىچە، ئاپتوبۇسنىڭ ئىشىكىدىن يەرگە چۈشۈردى - دە، يېڭىنى شىمايلىغىنىچە:

— بۇنىڭ يولۇمنى توسقىنىنى قارىمامدىغان! ھۇ پالاكەت قېرى سەن! ... سەن ... ئۇ ئاۋازىنىڭ بارىچە ۋارقىرىدى - يۇ، نېمىنە ئۈچۈندۇر شۇ ئانلا دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى، — مەن ... مەن ... يەنە ئازراق ئىچىپ قويۇپتىمەن، بۈگۈن كەچتىمۇ يەنە ... يەنە سىزنى ئىزدىتىپتىمەن ... دادا ...

پادشاھ بىلەن يوھا

(چۆچەك)

قەدىمكى زاماندا، سەلتەنەتلىك بىر پادشاھ ئۆتكەنىكەن. پادشاھنىڭ ئەدلۇ - ئادالىتىدىن ئەل ئامان، يۇرت پاراۋان، پۇقرالار ئىناق بولۇپ، ئىشلىرى روناق تاپقانىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇ مەملىكەتنىڭ بىر سەھراسىدا، تۇيۇقسىز ئادەملەر، چارۋىلار ئىز - دېرەكسىز يوقىلىپ كېتىشتەك غەلىتە ئەھۋال يۈز بېرىپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي بىر كەنتنىڭ ئادەملىرى، چارۋىلىرى، ئۆي قۇشلىرى، ھەتتا مۈشۈكلىرىگىچە تۈگەپ، كەنتتە جانلىق مەۋجۇدات قالماپتۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان يۈز بېشى مىڭبېشىغا، مىڭبېشى شەھەر ھاكىمىغا ۋەقە - ھادىسىلارنى يەتكۈزۈپتۇ. ئارقىدىنلا ھاكىمغا بۇ ئاپەتنىڭ يەنە بىر كەنتكە ئۇلاشقانلىقى، «پېشانىمىزگە پۈتۈلگەننى كۆرەرمىز» دەپ تەقدىرنىڭ ھۆكۈمىنى كۈتۈپ تۇرغۇچىلار يۇرتىدا قېلىپ، قالغانلىرى بالا - چاقىلىرىنى ئېلىپ، مال - ۋارانلىرىنى ھەيدەپ باشقا ياقلارغا سەرگەردان بولۇپ چىقىپ كېتىۋاتقانلىقى توغرىسىدا خەۋەر كەپتۇ. پايتەختشەھىرىنىڭ ھاكىمى ئىنتايىن ئالاقزادىلىك ئىچىدە پادشاھنى شىددەت بىلەن بېسىپ كېلىۋاتقان بۇ نامەلۇم بالا - قازادىن ۋاقىپلاندۇرۇپتۇ. پادشاھ دەرھال ۋەزىر - ئەمىر ۋە سەركەردىلىرى بىلەن كېڭىشىپ، ئۇستا چەۋەنداز، مەرگەن، باتۇرلاردىن تاللانغان مىڭ كىشىلىك ئەزىمەتلەر قوشۇنى تەشكىللەپ، كۆزگە كۆرۈنمەس بۇ خىرىسچى بىلەن جانبازلىق قىلىش ئۈچۈن شىكارغا چىقىش نامى بىلەن ئادەمسىز قالغان كەنت تەرەپكە سەپەرگە چىقىپتۇ. بۇ كەنت پايانسىز دەشت - باياۋانغا تۇتاش بولۇپ، كەنتنىڭ ئۇ تەرىپىدە ئادەم ئاياغ باسمىغان، بىر - بىرىدىن ئېگىز تۈگىمەس قۇم بارخانلىرى سوزۇلۇپ كەتكەنىكەن. پادشاھ لەشكەرلىرى بىلەن كەنتنىڭ ئاخىرىغىچە كېلىپ، ھەممە ئەتراپنى قاتتىق كۈزىتىپتۇ. لېكىن سوقۇش قىلغىدەك بىرەر دۈشمەننى كۆرمەپتۇ، ياكى بىرەر شەپىنى سەزمەپتۇ، ئۇلار بوش قالغان ئۆيلەردە يېتىپ بىر كېچىنى ئۆتكۈزۈپتۇ، ئادەملەرمۇ، ئاتلارمۇ ھېچقانداق زىيانغا ئۇچرىماپتۇ. ئەتىسى پادشاھ قورۇغدىلىشقا يۈزلەنگەن يەنە بىر كەنتكە قاراپ ئاتلىنىشقا پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. ئۇلار يولدا كېتىۋاتقاندا، توساتتىن بىر ئىدىرنىڭ يانباغرىدىن بىر كىيىك بالىسى غىل - پال

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن

www.uyghurkitap.com

كۆرۈنۈپتۇ - يۇ، بىر تاقلاپلا كۆزدىن غايىب بوپتۇ. پادىشاھ ئات چاپتۇرۇپ كېلىپ قارىسا، كىيىك بالىسى ئېدىرنىڭ نېرىقى تەرىپىدىكى سايدا قېچىپ كېتىۋاتقىدەك. پادىشاھ باشقىلار-نىڭ ئۇنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ قويماسلىقى ئۈچۈن «كىيىكنى ھېچكىم قوغلىمىسۇن، ئۇنى ئۆزەم تىرىك تۇتۇپ كېلىمەن» دەپتۇ - دە، ئۆزى يالغۇز كىيىك بالىسىنىڭ كەينىدىن ئېتىنى چاپ-تۇرۇپ كېتىپتۇ. كىيىك بالىسى دەم كۆرۈنۈپ، دەم كۆرۈنمەي پادىشاھنى خېلى يەرلەرگىچە قوغلاتقۇزۇپتۇ. بىر يەرگە بارغاندا، ئات چىپپىدە توختاپ مىخ قاققاندەك تۇرۇپ قاپتۇ. پادىشاھ ئاتنىڭ ماغزاپتەك ئاپئاق كۆۋۈككە چىلىنىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئات چارچىغان بولسا كېرەك دەپ ئويلاپتۇ. دەل شۇ چاغدا، پادىشاھ-نىڭ كۆزى 10 قەدەمچە نېرىدىلا خۇددى ئاسمان-دىن چۈشكەندەك پەيدا بولۇپ قالغان ۋە يەرگە قاراپ ئولتۇرغان ئۇزۇن چاچلىق بىر ئايالغا چۈشۈپتۇ - دە، كاللىسىغا چاقماق تېزلىكىدە بۇ ئالۋاستىمۇ نېمە؟ دېگەن ئوي كېلىپ، يۈرىكى جىغغىدە قىلىپ كېتىپتۇ. لېكىن دەرھال ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ: كىمسەن، تېز ئورنۇڭدىن! دەپ ۋارقىراپتۇ. ئايال بېشىنى بىر كۆتۈرۈپ، پادى-شاھقا لاپپىدە بىر قارىۋالغاندىن كېيىن، ئولتۇر-غان جايىدا ئىككى قولىنى كۆكسىگە قويۇپ، بېشىنى ئېگىپ پادىشاھقا سالام بەجا كەلتۈرۈپ-تۇ ۋە، — ئەي زاتى شېرىپ، مەن سىزنىڭ كىم ئىكەنلىكىڭىزنى بىلمەيمەن، ئەمما سىياقىڭىزدىن قارىغاندا سەركەردىلەردىن ئوخشايسىز. مەن كېتىۋېتىپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، پۇتۇمغا قويۇن ئۇچۇرتۇپ كەلگەن بىر چوڭ تاش تېگىپ ئوشۇ-قۇمنى زەخىملەندۈرگەنىدى، شۇڭا ھۆرمىتىڭىز

ئۈچۈن ئورنۇمدىن تۇرالمىدىم، كەچۈرگەيسىز، دەپتۇ. ئۇ بېشىنى كۆتەرگەندە كۈن ئاشۇ جايدىن يەنە بىر قېتىم كۆتۈرۈلۈپ چىققاندەك ئەتراپ پاللىدە يورۇپ كەتكەنىكەن، ئەمدى ئۇنىڭ گۈزەل ھۆسن - جامالىغا قوڭغۇراقتەك يېقىم-لىق ئاۋازى قوشۇلۇپ پادىشاھنى مەپتۇن قىلى-ۋاپتۇ. پادىشاھ ئىختىيارسىز ئاتتىن چۈشۈپ ئايالنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. قارىغاندەك بولسا، ئۇ ئەمدىلا 17 - 18 ياشقا كىرگەن بىر قىز ئىكەن. پادىشاھ مەن بىر ھۆر - پەرىگە يولۇقتۇممۇ نېمە؟ دەپ ئويلاپ ئىنتايىن خۇشال بولۇپ كېتىپ-تۇ ۋە شۇ ئان ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا قىزغا بولغان ئىشتىياق ئوتى ئۇلۇغ بىر گۈلخاندەك لاۋۇلداشقا باشلاپتۇ، كۆڭۈل تەختىنى بوۋاسا بۇ سۆيگۈ سۇلتانى ئىستىلا قىپتۇ. قىز پادىشاھنىڭ سورى-

قالغانلىرىغا جاۋابەن: «بىز ئاتا-ئانىمىزدىن بىر ئوغۇل، بىر قىز تۇغۇلغان ئىكەنمىز. ئاكامنىڭ ئىسمى خۇرشىد ئىدى، مېنىڭ ئىسمىم خۇرشىدە. ئاكام جان بېقىش تەھلىكىسىدە ئىش ئىزلەپ ١ چىقىپ كەتكەنىدى، ئۇ قايتىپ كەلمىدى. يېقىندا قانداقتۇر بىر غايىب ۋابانىڭ كاساپىتىدىن ئاتا-ئانام بىر كېچىدىلا يوقالدى، مەن قورقۇپ يۇرتۇمنى تاشلاپ قېچىپ چىقىپ، نەگە بېرىشىمنى بىلمەي مۇشۇ يەرگە كېلىپ قالدىم، كۈتۈلمىگەندە پېشكەللىككە ئۇچراپ يارىلاندىم، بەختىمگە يارىشا خۇدايىم تائالا ماڭا سىزنى يەتكۈزدى...» دەپ سۆزىدىن توختاپتۇ. قىزنىڭ ئۇچىسىدىكى كىرلىشىپ كەتكەن ماتا كۆڭلەك، بېشىدىكى ئۆڭۈپ كەتكەن كونا دوپپا، پۇتىنىڭ يالىڭاياقلىقى ئۇنىڭ ئىنتايىن نامرات ئائىلىنىڭ پەرزەنتى ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىپ تۇرىدىكەن. پادىشاھ قىزنى ئۆزى بىلەن بىللە ئەكەتمەكچى بوپتۇ. لېكىن ئېتىغا مىنگەشتۈرمەكچى بولغاندا، ئات زادىلا مىندۈرمەپتۇ. پادىشاھ بۇ ئات يات ئادەمنى مىندۈرمەيدىغان قىلىپ ئۆگىتىلگەنىدى، مەن سىزگە ئادەم ئەۋەتىمەن دەپ، ئېتىغا مىنىپ قايتىپ كېتىپتۇ ۋە ئادەم ئەۋەتىپ قىزنى ئالدۇرۇپ كېتىپتۇ. ئوردىغا كىرگەندىن كېيىن قىزنى تېۋىپقا داۋالىتىپتۇ. پادىشاھ، خۇرشىدە ئۈچۈن مەخسۇس قەسرى ساراي بىنا قىلىشنى باش ۋەزىرگە تاپشۇرۇپتۇ ھەمدە قەسرى پۈتكەندىن كېيىن كاتتا توي قىلىپ قىزنى نىكاھىغا ئالىدىغانلىقىنى جاكالاپتۇ. ئەمما پادىشاھ تاقەت قىلالماي تويىنى قەسرى پۈتكەندە ئۆتكۈزمەكچى بولۇپ، قىزنى نىكاھىغا ئېلىۋاپتۇ. شۇندىن كېيىن ئوردىدىكى ئېسىل ئاتلار، كالىلار، قويلاردىن كۈندە بىرەرسى، توخۇ، ئۆردەك، غازلاردىن بىر نەچچىسى ئىز-دېرەكسىز يوقتۇلۇپ كېتىشكە باشلاپتۇ. دەسلەپتە ئات باقارلار، پادىچى، چوپانلار، ئۆي قۇشلىرىغا قارايدىغانلار بۇ پادىشاھ تەرىپىدىن «يارىماس»لار دېيىلىپ ئەيىبلىنىپ بالاغا قېلىشتىن قورقۇپ ئەھۋالنى پادىشاھقا مەلۇم قىلىشقا پېتىنالماپتۇ. ئەمما بۇ ئىش تەكرارلىنىۋەرگەندىن كېيىن، ئۇلار ئاخىر ۋەقەنى چارۋا ئىشلىرى ۋەزىرىگە مەلۇم قىلىپ، ئۇ ئارقىلىق ئەھۋالدىن پادىشاھنى خەۋەرلەندۈرۈپتۇ. باش ۋەزىر بىر ئىشقا ئالاھىدە زەن قويۇپ كېلىۋاتقانىكەن. ئۇ پادىشاھقا: «ئەي كەرەملىك شاھىم، ئۆمرىڭىز ئۇزۇن، دۆلىتىڭىز سەلتەنەت، تەختىڭىز مۇستەھكەم بولسۇن، ئېلىمىزنىڭ پادىشاھىسىز، پۇقرالىرىمىزنىڭ ھاياتىسىز قالماسلىقى ئۈچۈن بىر مۇھىم گەپنى ئېيتىشقا ئىجازەت قىلسىڭىز» دەپ ئىلتىجا قىپتۇ. «سۆزلەڭ» دەپتۇ پادىشاھ. ۋەزىر ئەزىم پادىشاھنى چوڭ بىر تام ئەينەكنىڭ قېشىغا ئەكېلىپ: «شاھىم، ئەينەككە قاراپ چىرايىڭىزنى كۆرۈپ بېقىڭ» دەپتۇ. پادىشاھ ئەينەككە قاراپلا چىرايىنىڭ سامانداك سارغىيىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ چۆچۈپ كېتىپتۇ ۋە تاقەتسىزلىنىپ: «ئەي ۋەزىرىم، بۇ نېمە ئالامەت، تېز بايان قىلىڭ» دەپتۇ. «ئۇلۇغ پادىشاھىم، مەن يېڭى مەلىكىمىز خۇرشىدەنىڭ ئادەمىزات جىنسىدىن ئىكەنلىكىگە شەكلىنىمەن. بۇنىڭ بىرىنچى ئىسپاتى سىزنىڭ چىرايىڭىزنىڭ مۇردا تۈسىنى ئالغانلىقى؛ يەنە بىرى ئوردىدىكى ئات، كالا، قويلارنىڭ غايىب بولۇشى» — دەپتۇ باش ۋەزىر. پادىشاھ بۇنى ئاڭلاپ قاتتىق ۋەسۋەسىگە چۈشۈپ قاپتۇ ھەمدە ئىزتىراپ بىلەن: «ئەي ۋەزىر ئەزىم، سىزچە خۇرشىدە ئادەمىزات بولمىسا، ئۇ نېمە؟» دەپ سوئال قويۇپتۇ. «ئۇ يۇھا» دەپتۇ ۋەزىر.

www.uyghurkitap.com

ئاندىن، ــ يىلان 40 يىل ياشىغانىدىن كېيىن ئەجدىھار بولارمىش، ئەجدىھار 40 يىل ئۆمۈر كۆرگەندىن كېيىن يۇها بولارمىش، يۇھا 40 يىلدىن كېيىن ئادىمىزاتقا، ھەر خىل ھايۋانلارغا ئۆزگىرەلەيدىغان خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولارمىش. مەن ئوردىمىزدا يۈز بەرگەن ئالامەتلەرگە قاراپ، خۇرشىدەنى يۇھالىق دەرىجىسىگە يەتكەن يىلان دەپ قەتئىي ھۆكۈم قىلىشقا يولۇقىمەن، ئادەمسىز قالغان ئىككى كەنتىنىمۇ مانا مۇشۇلار قۇرۇغىدۇۋەتكەن دەپتۇ. «مۇشۇلار» دېگىنىڭىز نېمىسى، بۇ يالغۇز ئەمەسمۇ؟ دەپ دەرھال سوراپتۇ پادىشاھ تېخىمۇ ۋەھىمە ۋە ئەندىشە ئارىلاش.

ــ بۇلار بىر جۈپ ئەر ـ خوتۇن يۇھا بولۇشى چوقۇم. بىرسى ئوردىغا كىرىۋالدى، يەنە بىرسى سەھرادا قالدى. بىرسى ئىچكىرىدىن، بىرسى سىرتتىن بىزنى خاراپ قىلىشقا تۇتۇندى. ھازىر يەنە بىر كەنتىمىزنىڭ جانلىقسىز قالغانلىقى توغرىسىدا خەۋەر كەلدى دەپتۇ باش ۋەزىر.

ــ قانداق قىلىش كېرەك؟ دەپۋەزىرگە قاراپتۇ بالانى يوقىتىمەن دەپ چىقىپ قازانى ئۆزى بىلەن ھەمراھ قىلىپ كىرگەن پادىشاھ «خۇرشىدە»نىڭ «خۇرشىد» توغرىسىدىكى بايانلىرىنى ئەسلەپ.

ــ ئالدى بىلەن سىزنىڭ گۇمانىڭىزنى تۈگىتىش كېرەك، ئاندىن سىز بۇ بالايى ـ ئاپەتنى يوق قىلىشقا قەتئىي ئىرادە باغلايسىز، خۇرشىدەدىن مېھرىڭىزنى ئۈزىسىز. بۇنىڭ ئۈچۈن سىز شاھلارغا خاس جەسۇرلۇق، زېرەكلىك ۋە تولىمۇ ئۇستىلىق بىلەن خۇرشىدەنى كۆزىتىپ كۆرۈڭ. بۇنىڭ چارىسى ناھايىتى ئاددى. بۈگۈن تۈزلۇقراق تاماق يەڭلار، ياتار ۋاقتىدا چىنىگە

چەينەكلەردە بىر يۇتۇمۇ سۇ قالمىسۇن، مەن ئېرىقلاردىكى سۇنىمۇ توختىتىۋېتىمەن، پەقەت ئوردا كۆلىنىڭ سۈيىگە تەگمەيمەن، قالغىنىنى ئۆزىڭىز كۆرۈپ بىلىۋالىسىز ... دەپتۇ باش ۋەزىر.

پادىشاھنىڭ بۇيرۇقى بىلەن كەچتە ئاشپەز مەخسۇس تۇزلانغان گۆش، تۇزلانغان بېلىق بىلەن تاماق ھازىرلاپتۇ. پادىشاھ خۇرشىدە بىلەن بىللە غىزالىنىپتۇ. كېچىسى مەلىكە ئۇسساپ كېتىپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇسسۇزلۇق ئىچمەكچى بوپتۇ، ئەمما چەينەكلەردىن بىر يۇتۇمۇ چاي تاپالماپتۇ. ئېرىقتىن سۇ ئىچىش ئۈچۈن ھويلىغا چىقسا ئېرىقمۇ قۇرۇق تۇرغىدەك. ئىلاجىسىز يېنىپ كىرىپ ئورنىدا يېتىپتۇ. ئەمما ئۇسسۇزلۇقتا چىدىيالماپتۇ. ئاخىرى يىلان سۈرىتىگە كىرىپ ئاستا سوزۇلۇپ بېشىنى تۈگۈنۈكتىن چىقىرىپ كۆلدىن سۇ ئىچىپتۇ. ئۇنىڭ قۇيرىقىنى قۇچاقلاپ ياتقان پادىشاھ بەدىنىگە تەككەن مۇدھىش سوغۇق ئەتتىن تېنى جۇغىدە قىلىپ شۈركىنىپ، جېنى قەپىسىدىن ئۇچۇپ چىقىپ كەتكىدەك بوپتۇ، پۈتۈن ئەزايىدىن مۇزدەك تەر چىقىپ كېتىپتۇ. يىلاننىڭ سۇنى غۇرتۇلدىتىپ يۇتۇۋاتقانلىقى، سۇنىڭ ئۇنىڭ قارنىغا شارىلداپ ئېقىپ كىرىۋاتقانلىقى پادىشاھقا ئاڭلىنىپ تۇرۇپتۇ. پادىشاھ بۇ بىر كېچىنى مىڭ ئۆلۈپ، مىڭ تىرىلىپ ئاران تاڭ ئاتقۇزۇپتۇ ...

ــ دانا ۋەزىرىم، ئېيتقانلىرىڭىزنىڭ ھەممىسى دەلىللەندى. بۇ ۋەھشىنى تېزراق گۇم قىلىشقا ئەقىل كۆرسىتىڭ... دەپتۇ پادىشاھ ۋەزىر ئەزىمگە.

ــ يېڭى مەلىكىمىز ئۈچۈن ياسىلىۋاتقان ھەرەمباغنى 30 كۈن ئىچىدە پۈتتۈرىمەن. سىز بۈگۈنلا مەلىكىگە بىر ئايدىن كېيىن توي ئۆتكۈزۈلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ قويۇڭ، مۇشۇ بىر مەز-

گۈل ئىچىدە ئىشىكىڭىزنىڭ ئالدىدا راشلىقىنى سەۋەب قىلىپ ئۇنىڭ بىلەن بىرگە بولالماق ... دەپتۇ ۋەزىر ئەزەم پادىشاھقا.

....

پادىشاھ بىر كۈنى كېچىتە «خۇرشىدە»نىڭ ھوجرىسىغا كىرسە «خۇرشىدە» ئۆيىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا يىغلاپ ئولتۇرغىدەك. پادىشاھ ئۇنىڭدىن يىغلاشنىڭ بائىسىنى سوراپتۇ. «مەلىكە» مېنىڭ خۇرشىد ئىسىملىك بىر ئاغامنىڭ بارلىقىنى سىزگە ئېيتقانىدىم. كاشكى ئۇ يېنىمىزدا بولغان بولسا، ئاتا - ئانامنىڭ يوقلىقىنى ئانچە بىلمىگەن بولاتتى، مەن تەرەپتىمۇ بۇ قۇتلۇق شاھانە ھەرىكىمىزنىڭ بېشىدا تۇرۇپ بېرىدىغان بىر ئىگە بار بولاتتى دەپ كۆڭلۈم بۇزۇلۇپ، كۆز يېشىمنى توختىتالمايۋاتىمەن، دەپتۇ.

- خاتىرجەم بولۇڭ مەلىكەم، ئاكىڭىزنىڭ سىزنىڭ نامىڭىزنى ئىشىتىپ، يېتىپ كېلەلىشىنى ئۈمىد قىلىپ مەن توي جاكاسىنى قەغەزگە نامە قىلىپ مەملىكىتىمىز تەۋەسىدىكى ھەممە شەھەرلەردىن تارتىپ يېزا - قىشلاقلارغىچە ۋە باشقا پادىشاھلىقلارغىچە ئەۋەتىپ ئېلان قىلدۇردۇم. دەپتۇ پادىشاھ. مەلىكە پادىشاھقا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپتۇ.

ۋەزىر ئەزەم قويمىچىلارنى يىغىپ پولاتتىن تۇخۇمسىمان بىر ئۆي قويدۇرۇپتۇ. بۇ ئۆينىڭ ئىشىك - دېرىزىلىرىنى ئېچىش - يېپىشتا مەخسۇس ئەسۋاپ بىلەن باشقۇرىدىغان قىپتۇ. ئىشىك - دېرىزىلىرى يېپىق تۇرغاندا، شۇنداق ھىم بولىدىكەنكى، يىڭنىنىڭ كۆزىدەك بىرەر يوچۇقمۇ قالمايدىكەن. باش ۋەزىر ھەرەمباغنىڭ مۇشۇ ئۆينى ئورۇنلاشتۇرىدىغان جايىغا ناھايىتى چوڭ چوڭقۇر بىر كۆل قازدۇرۇپ، ئۇنىڭغا سەرجىن ئوتۇن تىزدۇرۇپتۇ. ئوتۇننىڭ ئۈستىگە پولات ئۆينى قوندۇرۇپ، ئاندىن ئوتۇننىڭ ئۈستىنى سۇۋاتقۇزۇپتۇ. مېۋىلىك، مېۋىسىز دەرەخلەرنى گۈل - گىياھلارنى يىلتىزى بىلەن قومۇرۇپ ئەكىلىپ كۆچۈرۈپتۇ. شۇنداق قىلىپ بىر ئاي ئىچىدە پادىشاھنىڭ تەسەۋۋۇرىدىكىدىنمۇ كۆركەم، ھەرقانداق پادىشاھلىقتا يوق، ھەممىگە مەنزۇر بولغىدەك بىر ھەرەمباغ قەد كۆتۈرۈپ، پادىشاھ ئوردىسىنىڭ ھۆسنىگە ھۆسن قوشۇپتۇ.

توي باشلىنىپتۇ. تويىنىڭ ئاخىرقى كۈنى ئوردا بېگى پادىشاھقا سىرتتا بىر يىگىتنىڭ پادىشاھ بىلەن كۆرۈشۈشنى تەلەپ قىلىۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىپتۇ. پادىشاھ ئېلىپ كىرىڭ دەپتۇ. ئوردا بېگى 20 ياش ئەتراپىدىكى نەۋقىران بىر يىگىتنى باشلاپ كىرىپتۇ. بۇ يىگىت مەلىكە خۇرشىدەگە شۇنداق ئوخشايدىكەنكى، بىر قېلىپتا قۇيغاندەك ئىكەن. پادىشاھ ئۇنى كۆرۈپ، مەلىكە ئەر سىياقىغا ئۆزگىرىۋالدىمۇ نېمە؟ دېگەننى كۆڭلىدىن كەچۈرمەيمۇ قالماپتۇ.

يىگىت سالام-سائەت بەجا كەلتۈرۈپ، پادىشاھقا ئۇزۇن ئۆمۈر تىلىگەندىن كېيىن، توينى مۇبارەكلەپتۇ ۋە بەخت تىلەپتۇ. ئاندىن ئۆزىنىڭ مەلىكە خۇرشىدەنىڭ ئاكىسى خۇرشىد ئىكەنلىكىنى ئايان قىلىپ، پادىشاھقا تۇغقان بولۇۋاتقانلىقىدىن ئىنتايىن خۇشال ئىكەنلىكىنى ئىزھار قىپتۇ. پادىشاھ ئىززەت - ئىكرام بىلەن خۇرشىدنى مەلىكە خۇرشىدە ئولتۇرغان تۇخۇمسىمان ئۆيگە باشلاپ كىرىپتۇ. «ئاكا - سىڭىل» قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ، كۆزلىرىدىن خۇشاللىق ياشلىرىنى تۆكۈشۈپتۇ. پادىشاھ خۇرشىدنى تۆرگە چىقىرىپ، ئالدىغا كاتتا داستىخان سېلىپ، ئالاھىدە كۈتۈۋاپتۇ. سازلارنىڭ يېقىملىق ساداسى، ناخشىچىلارنىڭ بۇلبۇلدەك خۇش ناۋاسى ھەرەم-

يادىنى چاك كەلتۈرۈپتۇ، رەققاسلارنىڭ نەپىس ئۇسسۇللىرى بۇ يېڭى سارايغا جۇلا قوشۇپتۇ. ھەتتا خۇرشىدەمۇ:

«بۇ قىزىل كىيگەن تامامى قىز كەنىزە-
كىمدۇر مېنىڭ،
جىلۋە - جىلۋە ھەر تەرەپ سەدجامە
گۈلگۈندۇر بۇگۈن»

دەپ غەزەلخانلىق قىپ كېتىپتۇ. بىر ھازادىن كېيىن پادىشاھ ئەمدى ھەممىڭلار قايتىڭلار، بۇ ئاكا - سىڭىل بىر دەم ئۆزئارا ھال - ئەھۋال ئېيتىشىپ مۇڭدىشىۋالسۇن ... دەپتۇ. ئۆيدە «ئاكا - سىڭىل» ئىككىسىلا قاپتۇ.

ۋەزىر ئەزەم تېخى ئۇسمان ئۆينىڭ ئاستىدىكى ئۆتۈنلەرگە پاتمانلاپ ياغلارنى چېچىپ، بىر نەچچە جايدىن ئوت ياقىدىغان قىلىپ پۇختا تەييارلىق كۆرگەنىكەن. باشقىلار ئۆيدىن چىقىپ بولۇشىغا ئىشىك، دېرىزىلەرنى مەخسۇس باشقۇرۇش ئەسۋابى بىلەن ئېكىتىپ، ئوت يېقىشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ. «خۇرشىد» بىلەن «خۇرشىدە» دىن ئىبارەت بىر جۈپ ئەر - خوتۇن يوھا تېپىشىپ، ئۆز مەئىشەتلىرى ۋە دۆلەتدىن كېيىنكى قىرغىنچىلىق پىلانلىرى ئۈستىدە بىخىرامان سۆزلىشىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئەمما بىرەر سائەتتىن كېيىن، ئۆي ئاستا - ئاستا ئىسسىشقا باشلاپتۇ، بولۇپمۇ ئۆينىڭ ئاستى تەرىپى بەك قىزىپ كېتىپتۇ. ئۇلار ئىشىكنى تاپالماپتۇ. تامنى ئۇرۇپ بېقىپتۇ، ھېچكىم جاۋاب بەرمەپتۇ. شۇ چاغدىلا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بەنت قىلىنغانلىقىنى بىلىپ، يىلان سۈرىتىگە كىرىپ ئۆينى تېشىپ چىقىپ كېتىش ئۈچۈن ئۆزلىرىنى ئۆينىڭ تېمىغا ئۇرۇپتۇ. بىراق ئۆي ئۇياقتىن - بۇياققا دومىلاپ بارغانچە ئاستىغا چۆكۈپتۇ. ھەر قېتىم دومىلىغاندا ئۆينىڭ ھەممە تەرىپى تېخىمۇ تەكشى قىزىپ ئاتەشكە

ئايلىنىپتۇ. بارا - بارا قىپ - قىزىل چوغ بولۇشقا باشلاپتۇ. يوھالار ئاخىرقى قېتىم بىرلىكتە بار كۈچى بىلەن ئۆينىڭ چوغ بولغان جايىغا ئۇسسۇپتۇ، بىر تۆشۈك ئېچىلىپ، ئىككى يوھانىڭ بېشى بويىنىغىچە سىرتتا چىقىپتۇ. لېكىن ئاسمانپەلەك كۆيۈۋاتقان ئوت، ئۇلار ئادەم ۋە باشقا جانلىقلارنى قانداق دەم تارتقان بولسا ئۇلارنىمۇ خۇددى شۇنداق ئۆز قەھرىگە يۇتۇۋېتىپتۇ. ئۇلار چارسىلداپ كۆيۈپ كۈل بولۇپ كېتىپتۇ.

شۇنىدىن كېيىن پادىشاھ

«شەربەت ئىزلىسەڭ ئۆلتۈر يىلاننى،
تەربەت ئىزلىسەڭ ئاغرىتما جاننى»

دېگەندىن ئالدىنقىسىنى تاللىۋېلىپ، تەربەتچىلەرنىڭ كۆز قارىشىدىن كاللىسىنى ئازادقىپتۇ. چۈنكى پادىشاھنىڭ تاللىۋالغىنى ھاياتلىق يولى ئىكەن. يىلاننى ئۆلتۈرمىسەڭ سېنى چېقىپ ئۆلتۈرىدىكەن، بار - يوقۇڭنى دەم تارتىپ تۈگىتىدىكەن.

رەتلىگۈچى: نەجمىدىن سىدىق

گۈل تۇتۇش

سۇ كېلەدۇر، سۇ كېلەدۇر،
تاغنى ئارىلاپ ساي بىلەن.
مېنىڭ يارىم خۇش كېلەدۇر،
يېڭى تۇغقان ئاي بىلەن.

ئاي تۇغۇپ پەرمانە بولدى،
كۈن تۇغۇپ مەشرەپ بىلەن.
خۇش بولۇپ كەلتۈردى مەي،
يارىم كۈلۈپ شەرەت بىلەن.

يارغا تۇتتۇم بىر تۇتام گۈل،
چېكىسىگە قىسقىلى.
ئەقلى بولسا گۈلنى ئالسۇن،
پەمى بولسا غۇنچىنى.

يارىم كەتتى

كېتەردە خۇش دېگەن بولساڭ،
پېشىڭگە ئېسىلىۋالماستىم.
خالىدا سۆيۈپ قويساڭ،
لېۋىڭنى چىشلىۋالماستىم.

جاھاندا بىر گۈلى رەنا،
ئۈنى ئۈزمەي غازاڭ بولدى.
كۆيەك ئوتقا مېنى تاشلاپ،
ئۆزى يولغا راۋان بولدى.

قارىمايمەن بۆلەككە

ھەي خېنىم، جېنىم خېنىم،
يۆلەنمىگىن تېرەككە.
كۆيدۇرسەڭمۇ ئۆلمەيمەن،
كىم ئۆلۈپتۇ كۆيەككە.

ئادەم دېگەن ھۆل نېمە،
ئوت كەتمەيدۇ يۈرەككە.
ئايرىلمەن دېمىگىن،
قارىمايمەن بۆلەككە.

يار كەلگەنمىدۇ؟

سوغۇق بولۇپ قار ياغدى،
پىسەنت ئەتمەيمەن.
يارىمنىڭ سالغان ئوتى بار،
توڭۇپ كەتمەيمەن.

سىز ئاقىدۇ ھەر ۋاقىت،
ئېگىزدىن پەسكە.
يار ۋاپادار بولمىسا،
چۈشەمدۇ ئېسكە.

ئاپتاپپەرەس ئېگىپتۇ،
بېشىنى كۈنگە.
ساقلاپ كەلدىم يارىمنى،
تاكى بۈگۈنگە.

كۆركىرايدۇ پاقىلار،
ياز كەلگەنمىدۇ؟
ئوڭ قاپىقىم تارتىدۇ،
يار كەلگەنمىدۇ؟

توپلىغۇچىلار: ئابلەت ئابدۇللا، جۇرئەت نىزامىدىن، تۇرسۇن زېردىن، تەلئەت جېلىل

دۆلەت يوق
بىلىمدىن ئارتۇق

ئەسىرلىرى
جە
ھۆسن

ئابلىكىم ئەھمەت يازغان

زور بايلىق
بىلىمدە غايەت

بىلىم ئىنسان ئۈچۈن ھەقىقىي زىننەت

كۆچەت تىكسەڭ يوپۇرماق تولا ئالىسەن
بىنا بولساڭ كىتاب نۇر بىلىم ئالىسەن

راھەت
تېگى
مېھنەتنىڭ

ھاياتلىق مەن ئۈچۈن قىممەت،
ھاياتلىقتىن قىممەت مۇھەببەت،
كېچىمەن ھەر ئىككىسىدىن،
ئەركىنلىك ھۆرلۈك ئۈچۈنلا پەقەت.

ئىشلىگەننىڭ يۈزى يورۇق
ئىشلىمىگەننىڭ يۈزى چورۇق

بىلىم كۈچ

ھۈنەر قىلسا ئۈنەر

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ھۈنەر ئۆگىنىش (غەيرەت ئوسمان فوتوسى)

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» (قوش ئايلىق ئەدەبىي ژورنال)

新疆文化（维吾尔文） 35 - يىل نەشرى 1986 - يىل 4 - سان

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژورنىلى تەھرىر بۆلۈمى تۈزدى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئاممىۋى سەنئەت يۇرتى نەشر قىلدى

«شىنجاڭ گېزىتى» باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى. ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسى تارقىتىدۇ

مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى پوچتىخانىلار مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ

ۋاكالەت نومۇرى: 22 — 58 تىزىملانغان نومۇرى: 361

تاق ئايلارنىڭ 20 - كۈنى نەشردىن چىقىدۇ. تېلېفون نومۇرى: 28055. باھاسى 30 پۇڭ

www.uyghurkitap.com

ئۈچتۇرپاندىكى مەشھۇر سەيلىگاھ — توققۇز بولاق

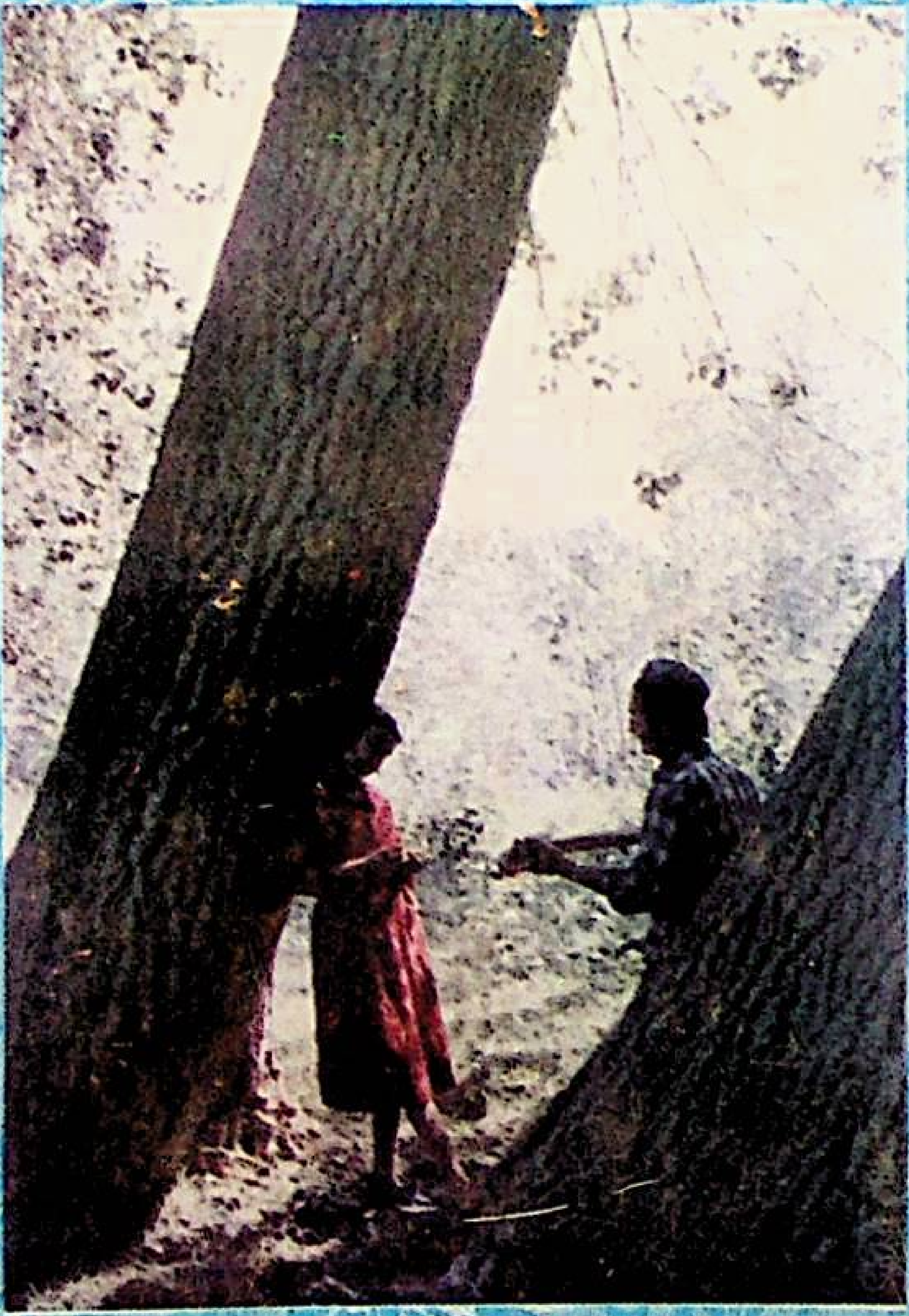

مۇھەببەت ناخشىسى

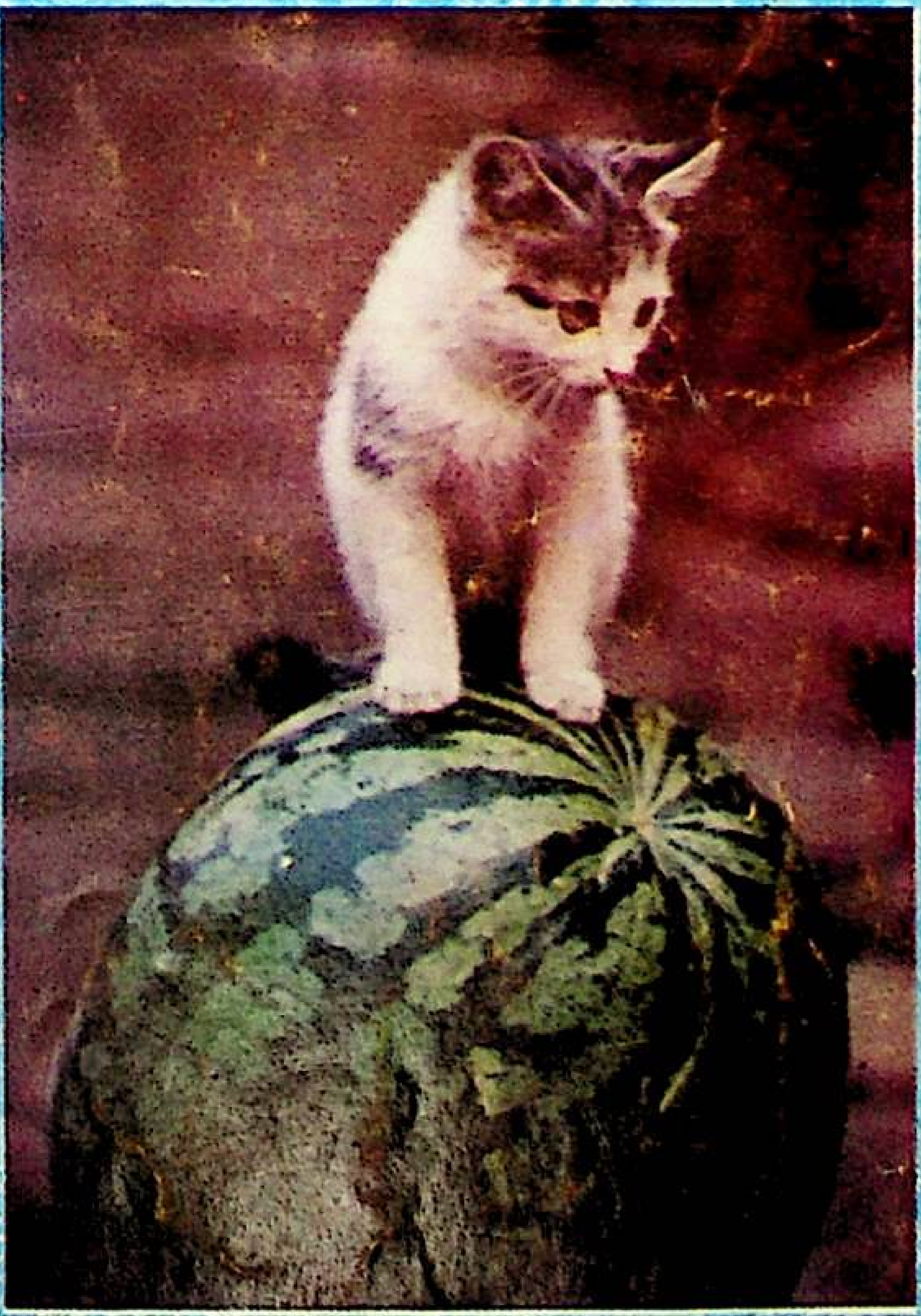

ئاسلان

ئابلەت راخمان فوتوسى